

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы прарэктар

ВДУ імя П.М. Машэрава

_____ Д.А. Антановіч

Рэгістрацыйны № ГЭ-_____/

**П Р А Г Р А М А
ДЗЯРЖАЎНАГА ЭКЗАМЕНУ
ПА СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ**

для спецыяльнасці

1-21 05 01 Беларуская філалогія (па напрамках)

Віцебск, 2020

СКЛАДАЛЬНІКІ:

А.С. Дзядова, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

С.В. Мартынкевіч, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства, кандыдат педагагічных навук, дацэнт;

В.Ф. Падстаўленка, дацэнт кафедры літаратуры, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

В.І. Русілка, дацэнт кафедры літаратуры, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай беларускага мовазнаўства
(пратакол № ____ ад _____ 2020 г.);

Кафедрай літаратуры
(пратакол № ____ ад _____ 2020 г.);

Саветам філалагічнага факультэта
ВДУ імя П.М.Машэрава
(пратакол № ____ ад _____ 2020 г.)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праграма *дзяржаўнага экзамену па спецыяльнасці* для студэнтаў спецыяльнасці 1-21 05 01 Беларуская філалогія (па напрамках) складзена на аснове адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі АСВА 1-21 05 01-2013; тыпавай вучэбнай праграмы “Сучасная беларуская мова”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 03.03.2015г., рэгістр. № ТД-Д 327/тып.; тыпавай вучэбнай праграмы “Гісторыя беларускай літаратуры (XI–XIX стагоддзі)”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 04.05.2011, рэгістр. № ТД-Д.140/тып.; тыпавай вучэбнай праграмы “Гісторыя беларускай літаратуры XX–XXI стст.”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 30.04.2012 г., рэгістр. № ТД-Д.206/тып.; тыпавай вучэбнай праграмы “Методыка выкладання беларускай мовы”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 05.09.2012 г., рэгістр. № ТД-Д.217/тып.; тыпавай вучэбнай праграмы “Методыка выкладання беларускай літаратуры”, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь 30.05.2012, рэгістр. № ТД-Д.207/тып.

Дзяржаўны экзамен па спецыяльнасці завяршае падрыхтоўку студэнтаў філалагічнага факультэта спецыяльнасці “Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)”.

Мэта дзяржаўнага экзамену – выніковая праверка ведаў студэнтаў, якая павінна засведчыць якасць філалагічнай падрыхтоўкі выпускнікоў па асноўных курсах спецыяльнасці “Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)”.

З мэтай выяўлення лінгвістычных, літаратуразнаўчых і метадычных кампетэнцый студэнтаў выпускнога курса, узроўню іх падрыхтаванасці да працы ў агульнаадукацыйнай школе і іншых навучальных установах, сродках масавай інфармацыі, а таксама магчымасці далейшага працягу навучання ў магістратуры і аспірантуры ў праграму дзяржаўнага экзамену ўключаны пытанні асноўных вучэбных дысцыплін, якія студэнты вывучалі на працягу чатырох гадоў: “Сучасная беларуская мова”, “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Гісторыя беларускай літаратуры XX–XXI стст.”, “Методыка выкладання беларускай мовы”, “Методыка выкладання беларускай літаратуры”.

Дзяржаўны экзамен вызначае падрыхтаванасць студэнтаў да прафесійнай дзейнасці. Уключаныя ў праграму вучэбныя дысцыпліны выпрацоўваюць навыкі прымянення тэарэтычных ведаў у практычнай дзейнасці і навукова-даследчай працы выпускнікоў.

Змест вучэбнай праграмы дзяржаўнага экзамену па спецыяльнасці (уключаючы патрабаванні адукацыйнага стандарту) накіраваны на забеспячэнне наступных груп кампетэнцый:

акадэмічных кампетэнцый:

– АК-1. Умець выкарыстоўваць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для вырашэння тэарэтычных і практычных задач.

– АК-2. Валодаць сістэмным і параўнальным аналізам.

– АК-3. Валодаць даследчымі навыкамі.

– АК-4. Умець працаваць самастойна.

– АК-5. Быць здольным прадудыраваць новыя ідэі (валодаць крэатыўнасцю).

– АК-6. Валодаць міждысцыплінарным падыходам пры рашэнні праблем.

– АК-8. Мець навыкі вуснай і пісьмовай камунікацыі.

– АК-9. Умець вучыцца, павышаць сваю кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця;

сацыяльна-асобасных кампетэнцый:

– САК-1. Валодаць якасцямі грамадзянскасці.

– САК-2. Быць здольным да сацыяльных кантактаў.

– САК-3. Валодаць здольнасцю да міжасабовых камунікацый;

прафесійных кампетэнцый у напрамках:

Навукова-педагагічная і вучэбна-метадычная дзейнасць:

– ПК-1. Планаваць, арганізоўваць і весці педагагічную (вучэбную, метадычную, выхаваўчую) дзейнасць.

- ПК-2. Выкарыстоўваць розныя тэхналогіі навучання мове і літаратуры.
- ПК-3. Ствараць і рэдагаваць дакументы з улікам спецыфікі дзелавой камунікацыі.
- ПК-4. Ажыццяўляць маніторынг адукацыйнага працэсу, дыягностыку вынікаў.

Навукова-даследчая дзейнасць:

- ПК-5. Планаваць, арганізоўваць і весці навукова-даследчую працу ў галіне філалогіі.
- ПК-6. Выбіраць неабходныя метады даследавання, мадыфікаваць існуючыя і выкарыстоўваць новыя метады, зыходзячы з задач канкрэтнага даследавання.
- ПК-10. Карыстацца навуковай і даведачнай літаратурай на беларускай, рускай і замежных мовах.

Праектная дзейнасць:

- ПК-11. Выкарыстоўваць сучасную метадалогію лінгвістычных і літаратуразнаўчых даследаванняў, сродкі аўтаматызацыі праектавання, афармляць праектную дакументацыю.
- ПК-12. Праводзіць аналіз праектнай дзейнасці ў гуманітарнай сферы, распрацоўваць прапановы па павышэнні эфектыўнасці запланаваных даследаванняў.

Арганізацыйна-кіруючая дзейнасць:

- ПК-13. Арганізоўваць працу малых калектываў выканаўцаў для дасягнення пастаўленых мэт.
- ПК-14. Выкарыстоўваць у сваёй дзейнасці навыкі педагагічных (дзелавых) кантактаў.
- ПК-15. Узаемадзейнічаць са спецыялістамі сумежных спецыяльнасцей.
- ПК-18. Выкарыстоўваць сучасныя сродкі тэле- і інтэрнэт-камунікацый.

Інавацыйная дзейнасць:

- ПК-20. Ажыццяўляць пошук, сістэматызацыю і аналіз інфармацыі па перспектывах развіцця галіны, інавацыйных тэхналогіях, праектах і рашэннях.
- ПК-23. Праводзіць даследы, заснаваныя на інавацыйных тэхналогіях і метадыках.
- ПК-24. Авалодваць і ўкараняць у навучальны працэс інавацыйныя адукацыйныя тэхналогіі.

У білеты да дзяржаўнага экзамену па спецыяльнасці ўключаны пытанні вучэбных дысцыплін “Сучасная беларуская мова”, “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Гісторыя беларускай літаратуры XX–XXI стст.”, “Метадыка выкладання беларускай мовы”, “Метадыка выкладання беларускай літаратуры”.

Першае пытанне білета – пытанне з курса “Сучасная беларуская мова”, якое патрабуе ведання асноўных лінгвістычных паняццяў, асвятлення тых ці іншых з’яў беларускай мовы ў структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, выяўлення адметных, спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен ведаць:

- змест асноўных лінгвістычных паняццяў;
- артыкуляцыйныя і акустычныя характарыстыкі гукаў, прынцыпы складападзелу, класіфікацыю фанем, прынцыпы беларускай графікі і арфаграфіі;
- катэгарыяльныя лексіка-семантычныя адносіны і класы адзінак (полісемія, аманімія, сінанімія, антанімія, семантычнае поле), класіфікацыю слоўнікавага складу мовы і фразеалагічных адзінак; тыпалогію марфем, асноўныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы, спосабы словаўтварэння;
- тыпалогію часцін мовы, іх семантычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя і словаўтваральныя характарыстыкі;
- віды сінтаксічнай сувязі ў словазлучэнні, простым сказе і складаным сказе, тыпалогію семантыка-сінтаксічных адносін паміж іх кампанентамі, прынцыпы класіфікацыі сінтаксічных адзінак.

умець:

- знаходзіць падабенствы і адрозненні паміж разнастайнымі мовазнаўчымі напрамкамі і канцэпцыямі ў галіне фанетыкі, лексікалогіі, марфалогіі, сінтаксісу;
- арыентавацца ў пытаннях сучаснай лінгвістычнай навукі і выпрацоўваць уласны погляд на дыскусійныя пытанні;
- карыстацца лінгвістычнай тэрміналогіяй, дыферэнцыраваць асноўныя фанетычныя, лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя адзінкі;
- характарызаваць моўныя адзінкі з пункту гледжання іх семантыкі, структуры і функцыі;
- праводзіць розныя віды аналізу моўных адзінак (фанетычны, марфемны, словаўтваральны, марфалагічны, сінтаксічны);
- самастойна працаваць з навукова-даведачнай і метадычнай літаратурай па мовазнаўстве;

валодаць:

- навыкамі прымянення метадаў гістарыяграфічнага аналізу развіцця мовазнаўчай навукі;
- прыёмамі і спосабамі аналізу першакрыніц;
- асноўнымі прыёмамі аналізу моўнага матэрыялу і лінгвістычнай літаратуры;
- правіламі функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці;
- нормаў вуснага і пісьмовага маўлення сучаснай беларускай літаратурнай мовы;
- паняццямі і тэрмінамі ў іх сістэмна-структурных сувязях;
- формамі і метадамі лінгвістычнага аналізу рознаўзроўневых моўных адзінак;
- сучаснымі тэхнічнымі сродкамі навучання, інфармацыйнымі і камп'ютарнымі тэхналогіямі ў працэсе самастойнага назапашвання ведаў па мове.

Другое пытанне білета – пытанне з курса **“Гісторыя беларускай літаратуры”** або **“Гісторыя беларускай літаратуры XX–XXI стст.”**. У змест пытанняў уключаюцца найбольш значныя факты гісторыі нацыянальнага пісьменства XI–XXI ст. Змешчаны матэрыял дазваляе выявіць у будучых настаўнікаў глыбіню ведаў па прадмеце, сфарміраванасць тэарэтычных навыкаў і навыкаў аналізу мастацкіх твораў.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен:

ведаць:

- літаратурны працэс у сувязі з гісторыяй грамадства;
- заканамернасці гісторыі літаратуры, яе ідэйна-эстэтычнага развіцця;
- творчасць буйных беларускіх пісьменнікаў;
- нацыянальную спецыфіку беларускай літаратуры;

умець:

- характарызаваць XX – пачатак XXI ст. як асаблівы перыяд у гісторыі літаратуры;
- характарызаваць літаратурны напрамак, плынь, жанр;
- аналізаваць творчасць пісьменніка, заканамернасці літаратурнага развіцця;

валодаць:

- адпаведным паняццям і тэрміналагічным апаратам;
- навыкамі розных спосабаў аналізу літаратурнага твора.

Трэцяе пытанне білета ўяўляе сабой пытанне з курса **“Методыка выкладання беларускай мовы”** і патрабуе ведання мэты, зместу, прынцыпаў, метадаў, сродкаў і арганізацыйных формаў навучання беларускай мове, а таксама ўмення адбіраць вучэбны матэрыял, выкарыстоўваць сучасныя тэхналогіі ў навучанні беларускай мове, розныя тыпы ўрокаў, формы, метады і прыёмы навучання.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны студэнт павінен

ведаць:

- тэарэтычныя асновы Канцэпцыі моўнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь;
- заканамернасці ўзаемадзеяння выкладання беларускай мовы (дзеянсць настаўніка) і вучэння (дзеянсць вучня);

– сучасныя стратэгіі навучання беларускай мове, падыходы да арганізацыі навучання, яго сучасныя тэхналогіі;

– сутнасць працэсу навучання беларускай мове і ўмовы яго эфектыўнасці;

– мэты прадметнай адукацыі, прынцыпы адбору і структуравання вучэбнага матэрыялу, сродкі, метады і прыёмы навучання, формы і метады бягучага і выніковага кантролю;

умець:

– абгрунтоўваць выбар форм, метадаў, прыёмаў навучання;

– ацэньваць ход і вынікі навучальнай дзейнасці (гнастычныя ўменні);

– прадумваць метадычную структуру ўрока, паслядоўнасць і спосабы работы над новым матэрыялам, яго замацаванне, абагульненне і сістэматызацыю; папярэджваць памылкі і недахопы маўлення вучняў; прадумваць формы, метады і прыёмы бягучага і выніковага кантролю (праекціровачныя ўменні);

– распрацоўваць канспекты ўрокаў беларускай мовы; адбіраць у адпаведнасці з мэтай ўрока вучэбны матэрыял, метады, прыёмы; спецыяльныя сродкі навучання (канструктыўныя ўменні);

– паведамляць вучэбную інфармацыю; успрымаць адказы вучняў, тактоўна рэагаваць на іх выказванні і каменціраваць іх; валодаць прыёмамі выражэння ўпэўненасці ў магчымасцях вучняў;

– выконваць навукова-метадычную работу, удзельнічаць у працы навукова-метадычных аб'яднанняў;

– аналізаваць уласную дзейнасць з мэтай яе ўдасканалення і павышэння сваёй кваліфікацыі;

валодаць здольнасцямі:

– ажыццяўляць працэс навучання ў адпаведнасці з адукацыйнай праграмай;

– самастойна працаваць з навукова-метадычнай літаратурай;

– планаваць і праводзіць вучэбныя заняткі з улікам спецыфікі тэм і раздзелаў праграмы і ў адпаведнасці з вучэбным планам;

– выкарыстоўваць сучасныя навукова абгрунтаваныя прыёмы, метады і сродкі навучання, прымяняць тэхнічныя сродкі навучання, інфармацыйныя і камп'ютарныя тэхналогіі;

– прымяняць сучасныя сродкі ацэньвання вынікаў навучання;

– выходзіць у навучэнцаў духоўныя і маральныя каштоўнасці, патрыятычныя перакананні на аснове індывідуальнага падыходу;

– арганізуюць пазакласныя мерапрыемствы.

Чацвёртае пытанне білета ўяўляе сабой пытанне з курса **“Методыка выкладання беларускай літаратуры”**. Яно патрабуе ведання тэарэтычных асноў курса методыкі выкладання літаратуры, узаемадзеяння метадычнай тэорыі і школьнай практыкі, зместу і структуры курса методыкі выкладання беларускай літаратуры; сувязі методыкі выкладання беларускай літаратуры з прадметамі агульнагуманітарнага, псіхалага-педагагічнага, літаратуразнаўчага і лінгвістычнага цыклаў, а таксама ведання ролі перадавога вопыту настаўнікаў роднай літаратуры ў развіцці метадычнай навукі на Беларусі, ведання спецыфічных метадаў даследавання: мэтанакіраванае назіранне за вучэбна-выхаваўчым працэсам па літаратуры, абагульненне перадавога вопыту настаўнікаў-філолагаў, педагагічны эксперымент, даследчая гутарка, анкетаванне, вывучэнне адукацыйных прадуктаў вучэбнай дзейнасці школьнікаў (вусных выказванняў, сачыненняў) і інш.

На дзяржаўным экзамене студэнты-выпускнікі павінны

ведаць:

– асноўныя этапы і шляхі развіцця методыкі выкладання беларускай літаратуры; агульныя заканамернасці гісторыка-літаратурнага працэсу;

– метадалагічныя асновы дысцыпліны;

– структуру, змест і прынцыпы арганізацыі школьнай адукацыі па беларускай

літаратуры на сучасным этапе;

- змест і структуру ўрокаў па беларускай літаратуры на розных этапах школьнай літаратурнай адукацыі;

- метады і прыёмы аналізу літаратурнага твора ў школе, якія актывізуюць пазнавальную і творчую дзейнасць вучняў;

умець:

- прымяняць атрыманыя веды пры вырашэнні педагагічных, вучэбна-выхаваўчых і навукова-метадычных задач з улікам узроставых і індыўідуальных адрозненняў вучняў, сацыяльна-псіхалагічных асаблівасцей вучнёўскіх калектываў і канкрэтных педагагічных сітуацый;

- фарміраваць у вучняў уменні аналізу літаратурных твораў у родавай і жанравай спецыфіцы;

- аналізаваць і абагульняць перадавы педагагічны вопыт;

валодаць:

- навыкамі выкарыстання разнастайных метадаў і прыёмаў навучання ў працэсе спасціжэння літаратурнага матэрыялу;

- навыкамі арганізацыі пазакласнай і пазашкольнай працы па літаратуры.

Праграма змяшчае спіс літаратуры для падрыхтоўкі да дзяржаўнага экзамену. Новыя выданні, не адзначаныя ў спісе літаратуры, рэкамендуюцца выкладчыкамі падчас правядзення аглядных лекцыйных заняткаў. У змест экзаменацыйнага білета ўключаюцца чатыры пытанні з чатырох розных дысцыплін. На дзяржаўным экзамене падчас падрыхтоўкі да адказу студэнт карыстаецца толькі праграмай экзамену.

ЗМЕСТ ПРАГРАМЫ

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Уводзіны. Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа, найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Роля роднай мовы ў працэсе станаўлення асобы. Мова як сродак камунікацыі і інструмент пазнання рэчаіснасці.

Беларуская літаратурная мова, яе прыметы: наддыялектны характар, унармаванасць, кадыфікаванасць, поліфункцыянальнасць. Нормы беларускай літаратурнай мовы.

Беларуская мова сярод моў свету. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай літаратурнай мовы. Беларуская літаратурная мова і мова мастацкай літаратуры.

Фанетыка. Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.

Асноўныя фанетычныя адзінкі. Гукі мовы. Аспекты вывучэння гукаў: артыкуляцыйны, акустычны, перцэптыўны, функцыянальны. Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення. Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных: падзел зычных на групы паводле ўдзелу голасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці наяўнасці дадатковай артыкуляцыі (палаталізацыі). Санорныя і шумныя, звонкія і глухія. Губныя (губна-губныя і губна-зубныя) і язычныя: пярэднеязычныя (зубныя і пярэднепаднябенныя), сярэднеязычныя (сярэднепаднябенныя), заднеязычныя (заднепаднябенныя). Змычныя (выбухныя), шчылінныя (фрыкатыўныя), змычна-шчылінныя (афрыкаты), змычна-праходныя. Цвёрдыя (парныя і няпарныя) і мяккія (парныя і няпарныя) зычныя.

Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Галосныя верхняга, сярэдняга і ніжняга пад'ёму. Галосныя пярэдняга, сярэдняга і задняга рада.

Склад як фанетычная адзінка. Суадносіны паміж складам і марфемай. Тэорыі складападзелу (склада): экспіраторная, санорная, тэорыя мускульнага напружання. Тыпы складоў: аднакампанентныя і шматкампанентныя, адкрытыя і закрытыя, прыкрытыя і непрыкрытыя. Структура склада ў беларускай мове. Тэндэнцыя да адкрытага і прыкрытага склада. Рухомасць складовай структуры слова.

Фанетычная прырода націску. Функцыі націску. Тыпы націску. Рознамясцовасць, рухомасць слоўнага націску. Асноўны і пабочны націск у складаных словах. Праклітыкі і энклітыкі.

Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў: звонкіх і глухіх, цвёрдых і мяккіх, зубных (свісцячых) і пярэднепаднябенных (шыпячых), выбухных і афрыкат. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных гукаў.

Фаналогія. Фаналогія як раздзел мовазнаўства. Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Сістэма галосных фанем у беларускай мове. Моцныя і слабыя пазіцыі фанем. Фанемныя рады. Сінтагматычныя адносіны ў фанетыцы і фаналогіі.

Арфаэпія. Прадмет і задачы арфаэпіі. Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных. Арфаэпічная норма і культура маўлення. Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны. Даведнікі па беларускай арфаэпіі.

Графіка. Прадмет і задачы графікі. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Літарныя графічныя сродкі. Алфавіт як аснова графікі. Нялітарныя графічныя сродкі: апостраф, злучок (дэфіс), націск, пунктуацыйныя знакі. Гісторыя станаўлення беларускай графікі. Суадносіны паміж літарамі (графемамі) і гукамі (фанемамі) у беларускай графіцы. Складовыя і гукавыя прынцыпы беларускай графікі. Адназначныя і двухзначныя літары.

Арфаграфія. Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Паняцце арфаграмы. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйны і дыферэнцыйны напісанні.

Правілы правапісу галосных, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Фанематычны і традыцыйны напісанні галосных. Правілы правапісу зычных, заснаваныя на фанематычным прынцыпе. Правапіс зычных паводле фанетычнага прынцыпу.

Гісторыя станаўлення і асноўныя этапы развіцця беларускай арфаграфіі. Тэндэнцыі развіцця арфаграфічнай нормы на сучасным этапе. Даведнікі па беларускай арфаграфіі.

Лексікалогія. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікалогіі.

Слова як адзінка мовы. Значэнне слова і паняцце. Функцыі слова. Спецыфіка лексічных адзінак.

Лексічнае і граматычнае значэнні слова. Тыпы лексічных значэнняў. Многазначнасць слова (полісемія). Прамае (асноўнае) і пераноснае (вытворнае) значэнні. Метафара, метанімія і сінекдаха як тыпы пераносу значэнняў многазначнага слова. Парадыгматычныя адносіны ў лексіцы.

Аманімія, яе віды і крыніцы. Крытэрыі размежавання аманіміі і многазначнасці. Паранімія. Стылістычная роля паранімаў

Сінонімы. Віды сінонімаў. Сінанімічны рад. Дамінанта сінанімічнага рада. Кантэкстуальныя сінонімы. Крыніцы сінаніміі. Стылістычныя функцыі сінонімаў.

Антонімы. Структурныя і семантычныя віды антонімаў.

Храналагічная характарыстыка беларускай лексікі. Дынаміка лексіка-семантычнай сістэмы беларускай мовы. Актыўныя семантычныя працэсы ў лексіцы беларускай мовы канца XX ст. – пачатку XXI ст. Актыўная і пасіўная лексіка (архаізмы, гістарызмы, неалагізмы).

Лексіка беларускай мовы паводле паходжання. Спрадвечна беларуская лексіка і яе гістарычныя пласты. Запозычаныя словы ў беларускай мове, іх прыметы і асваенне.

Сацыяльная і тэрытарыяльная дыферэнцыяцыя лексікі беларускай мовы. Агульнаўжывальная лексіка. Лексіка абмежаванага ўжытку: дыялектная, спецыяльная, жаргонная. Прастамоўная лексіка.

Лексікаграфія. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікаграфіі. Тэарэтычная і практычная лексікаграфія. Асноўныя паняцці практычнай лексікаграфіі. Звесткі з гісторыі беларускай лексікаграфіі. Старажытныя лексікаграфічныя дапаможнікі.

Класіфікацыя слоўнікаў беларускай мовы паводле навуковых задач, спосабаў апісання слоў, нарматыўнасці. Слоўнікі-тэзаўрусы і нарматыўныя слоўнікі. Тлумачальныя, дыялектныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, слоўнікі новых слоў і значэнняў, іншамовных слоў, сінонімаў, антонімаў, амонімаў, паранімаў, асацыятыўныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфемныя, граматычныя, тэрміналагічныя, частотныя, адваротныя, слоўнікі мовы пісьменнікаў, слоўнікі эпітэтаў і перыфраз. Энцыклапедычныя даведнікі. Сучасная беларуская лексікаграфія.

Фразеалогія. Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна. Прадмет і задачы фразеалогіі. Тыпы фразеалагічных адзінак. Фразеалагічныя звароты, іх класіфікацыя з пункту гледжання семантычнай злітнасці. Фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, выразы і спалучэнні, крытэрыі іх размежавання. Семантыка-граматычныя асаблівасці фразеалагізма. Суадносіны фразеалагізмаў з часцінамі мовы. Субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад’ектыўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы. Структурныя тыпы фразеалагізмаў.

Крыніцы беларускай фразеалогіі. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле паходжання. Уласнабеларускія фразеалагізмы. Запозычаныя фразеалагізмы. Фразеалагічныя калькі ў беларускай мове.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў. Міжстылёвыя фразеалагізмы. Размоўна-гутарковыя і кніжныя фразеалагізмы, сфера іх ужывання. Сінанімія, антанімія, аманімія і многазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

Парэміялагічныя адзінкі ў беларускай мове. Крылатыя словы. Афарызмы.

Даведнікі па беларускай фразеалогіі і парэміялогіі.

Марфеміка. Марфеміка як раздзел мовазнаўства. Асноўныя паняцці марфемікі. Марфемная структура слова. Марфема як мінімальная значымая частка слоў (словаформаў).

Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі, месца ў складзе слова (словаформы) і паходжання. Тыпы афіксальных марфем паводле фанемнага выражэння: матэрыяльна выражаныя (пазітыўныя) і нулявыя марфемы.

Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне. Свабодныя і звязаныя (радыксоіды) карані. Фанетычныя разнавіднасці (варыянты) караня. Аманімічныя карані. Вызначэнне караня пры сінхронным і дыяхронным падыходах.

Афікс. Класіфікацыя афіксальных марфем: прэфікс (прыстаўка), суфікс, флексія (канчатак), постфікс, інтэрфікс, конфікс (цыркумфікс). Класіфікацыя афіксальных марфем паводле значэння і функцыі: словаўтваральныя, формаўтваральныя і словаформаўтваральныя (сінкрэтычныя) афіксы. Многазначныя, сінанімічныя, аманімічныя і антанімічныя марфемы.

Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Аснова і карань. Тыпы асноў: словазменная (аснова слова), словаўтваральная (база), формаўтваральная (аснова словаформы). Члянімыя і нечлянімыя асновы (падзельныя і непадзельныя). Перарывістая аснова. Суплетыўны тып асноў.

Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, замяшчэнне, дэкарэляцыя. Даведнікі па беларускай марфеміцы.

Марфаналогія. Марфаналогія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы марфаналогіі. Асноўныя адзінкі марфаналогіі, іх характарыстыка. Морфы, аламорфы, варыянты марфемы.

Словаўтварэнне. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы словаўтварэння. Сінхранія і дыяххранія ў словаўтварэнні.

Паняцце словаўтваральнай вытворнасці (матывацыі), яе крытэрыі і паказчыкі. Словаўтваральная база, словаўтваральны сродак (фармант). Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння. Сродкі выражэння словаўтваральнага значэння вытворнага слова.

Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы: словаўтваральная пара, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральная парадыгма, словаўтваральнае гняздо.

Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксацыя (прэфіксальны, суфіксальны і нульсуфіксальны, постфіксальны) і яе разнавіднасці (камбінаваныя афіксальныя спосабы: прэфіксальна-суфіксальны і прэфіксальна-нульсуфіксальны, прэфіксальна-постфіксальны, суфіксальна-постфіксальны, прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальны). Складанне і яго разнавіднасці (словаскладанне, асновасловаскладанне, складана-суфіксальны і складана-нульсуфіксальны спосаб, абрэвіяцыя і яе віды). Прадуктыўнасць сінхронных спосабаў словаўтварэння.

Дыяхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове. Спосабы дыяхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалага-сінтаксічны. Прадуктыўнасць дыяхронных спосабаў словаўтварэння.

Марфалогія. Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства. Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі. Паняцце граматычнай формы, граматычнай катэгорыі, граматычнага значэння. Асноўныя спосабы і сродкі выражэння граматычных значэнняў у беларускай мове. Паняцце парадыгмы (сукупнасці граматычных формаў слова). Спосабы і сродкі выражэння граматычных катэгорый і значэнняў.

Часціны мовы як лексіка-граматычныя класы слоў. Прынцыпы выдзялення і размежавання часцін мовы. Сістэма часцін мовы ў сучаснай беларускай мове, іх класіфікацыя. Самастойныя і службовыя часціны мовы.

Назоўнік. Назоўнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці назоўніка. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Назоўнікі агульныя і ўласныя, канкрэтныя і абстрактныя, адушаўлёныя і неадушаўлёныя, асабовыя і неасабовыя,

рэчыўныя, зборныя, адзінкавыя.

Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку, склону, скланення. Катэгорыя роду назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння граматычных значэнняў роду. Назоўнікі агульнага роду. Граматычны род абрэвіатур. Род марфалагічна нязменных назоўнікаў. Несупадзенне роду некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў: адзіночны і множны лік. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі. Рэшткі парнага ліку ў сучаснай беларускай мове. Несупадзенне ў ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове, асноўныя значэнні склонаў. Сродкі выражэння склонавых значэнняў у беларускай мове. Рэшткі формы клічнага склону ў беларускай мове.

Скланенне назоўнікаў. Тыпы скланення: назоўнікі субстантыўнага скланення (1-га, 2-га, 3-га скланенняў, рознаскланяльныя, нескланяльныя назоўнікі, назоўнікі, якія знаходзяцца па-за тыпамі скланення); назоўнікі ад'ектыўнага і змешанага тыпаў скланення. Склонавыя канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення.

Прыметнік. Прыметнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці прыметніка. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы. Асаблівасці ўтварэння і ўжывання прыналежных прыметнікаў. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх ужыванне і сінтаксічная роля. Сцягнутыя формы прыметнікаў, іх роля ў мастацкім тэксе.

Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне. Асаблівасці катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове ў параўнанні з рускай. Скланенне прыметнікаў. Варыянтанасць склонавых канчаткаў.

Лічэбнік. Лічэбнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці лічэбніка. Разрады лічэбнікаў паводле значэння, структуры, утварэння. Колькасныя (уласна-колькасныя, дробавыя, зборныя) і парадкавыя лічэбнікі. Простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў.

Асаблівасці сінтаксічнай спалучальнасці лічэбнікаў з назоўнікамі. Ужыванне лічэбнікаў у ролі іншых часцін мовы.

Займеннік. Займеннік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці займенніка. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння: асабовыя, зваротныя, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пыталыныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя (неазначальныя). Скланенне займеннікаў розных разрадаў.

Разрады займеннікаў паводле суадносін з іншымі часцінамі мовы (абагульнена-прадметныя, абагульнена-якасныя, абагульнена-колькасныя займеннікі). Пераход абагульнена-якасных займеннікаў у іншыя часціны мовы.

Дзеяслоў. Дзеяслоў як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці дзеяслова. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова. Неазначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе ўтварэнне, граматычнае значэнне, марфалагічныя адзнакі і сінтаксічныя функцыі. Асновы дзеяслова: інфінітыва і цяперашняга (будучага простага) часу. Пераходныя і непераходныя дзеясловы.

Катэгорыя трывання дзеяслова. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання. Асаблівасці ўтварэння суадносных (карэлятыўных) трывальных пар дзеясловаў. Аднатрывальныя і двухтрывальныя дзеясловы. Зваротныя дзеясловы. Разрады зваротных дзеясловаў паводле значэння.

Катэгорыя стану дзеяслова. Незалежны і залежны стан дзеяслова, сродкі выражэння станавых значэнняў.

Катэгорыя ладу дзеяслова. Граматычнае значэнне катэгорыі ладу. Сродкі выражэння мадальнага значэння рэальнасці-ірэальнасці дзеяння. Граматычныя формы і значэнні абвеснага, загаднага і ўмоўнага ладу. Ужыванне формаў аднаго ладу ў значэнні іншага.

Катэгорыя часу дзеяслова. Формы дзеясловаў цяперашняга, прошлага і будучага (простага і складанага) часу і іх значэнне. Ужыванне формаў аднаго часу ў значэнні іншага. Сувязь катэгорыі часу дзеяслова з катэгорыяй трывання ў беларускай мове.

Катэгорыі роду і ліку дзеясловаў, іх формы. Катэгорыя асобы дзеяслова. Граматычныя значэнні першай, другой і трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку, іх выражэнне і ўжыванне. Безасабовыя дзеясловы, іх значэнне, граматычныя формы і ўжыванне.

Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэння дзеяслова. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметніка. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх утварэнне, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану, іх ужыванне. Ад'ектывацыя і субстантывацыя дзеепрыметнікаў.

Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Прыслоўе. Прыслоўе як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці прыслоўя. Разрады прыслоўяў па значэнні: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя прыслоўі, іх разнавіднасці: якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці. Акалічнасныя прыслоўі, іх разнавіднасці: месца, часу, прычыны, мэты. Ужыванне прыслоўяў адных разрадаў са значэннем іншых.

Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Утварэнне прыслоўяў ад розных часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, лічэбнікаў, займеннікаў, дзеясловаў).

Безасабова-прэдыкатыўныя словы. Пытанне пра безасабова-прэдыкатыўныя словы (словы катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас слоў, іх адметнасці: семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя. Разрады безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння.

Мадальныя словы. Мадальныя словы, іх агульная характарыстыка. Пытанне пра мадальныя словы ў мовазнаўстве. Суадноснасць мадальных слоў з часцінамі мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння, іх роля ў тэксе.

Службовыя часціны мовы. Службовыя часціны мовы, іх агульная характарыстыка. Класіфікацыя службовых слоў паводле значэнняў і функцый у сказе. **Прыназоўнікі.** Прыназоўнікі, іх значэнні. Асаблівасці ўжывання прыназоўнікаў у беларускай мове. **Злучнікі.** Злучнікі як службовыя словы, іх класіфікацыя паводле функцыянальнага значэння, паходжання, спосабу ўжывання і інш. **Звязкі.** Пытанне аб звязках у лінгвістычнай літаратуры. Тыпы звязак. **Часціцы.** Часціцы як непаўназначная часціна мовы. Разрады часціц паводле саставу, паходжання, функцыянальнага значэння. **Выклічнікі.** Разрады выклічнікаў паводле значэння і паходжання. **Гукаперайманні.** Гукаперайманні, іх функцыі ў сказе і тэксе.

Сінтаксіс. Сінтаксіс як раздзел граматыкі. Прадмет і задачы сінтаксісу. Сувязь сінтаксісу з іншымі лінгвістычнымі дысцыплінамі.

Паняцце сінтаксічнай сувязі. Асноўныя віды сінтаксічнай сувязі: злучэнне (паратаксіс) і падпарадкаванне (гіпатаксіс). Сістэма сінтаксічных адзінак: словазлучэнне, просты сказ, складаны сказ, складанае сінтаксічнае цэлае, тэкст.

Словазлучэнне. Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Дыферэнцыяльныя прыметы словазлучэння. Словазлучэнне і слова; словазлучэнне і сказ. Будова, значэнне і функцыі словазлучэнняў. Асноўныя падыходы да разумення граматычнай прыроды словазлучэння – лексікалагічны і ўласна сінтаксічны.

Класіфікацыя словазлучэнняў: свабодныя і несвабодныя; прэдыкатыўныя і непрэдыкатыўныя; простыя і складаныя словазлучэнні. Лексіка-граматычныя тыпы

словазлучэнняў: іменныя (назоўнікавыя, прыметнікавыя, лічэбнікавыя, займеннікавыя), дзеяслоўныя, прыслоўныя, словазлучэнні з катэгорыяй стану. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў сучаснай беларускай мове: структура, значэнне, функцыі.

Разнавіднасці падпарадкавальнай сувязі: дапасаванне (поўнае і няпоўнае); кіраванне (беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае; моцнае і слабае); прымыканне (уласнае і іменнае). Размежаванне выпадкаў слабага кіравання і іменнага прымыкання. Асаблівасці і нацыянальная адметнасць дапасавання і кіравання ў беларускай літаратурнай мове.

Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі падпарадкавальнага словазлучэння: аб'ектныя, суб'ектныя, азначальныя (атрыбутыўныя), акалічнасныя (сітуацыйныя), камплетыўныя. Сінкрэтызм семантыка-сінтаксічных адносін на ўзроўні падпарадкавальнага словазлучэння. Сродкі выражэння семантыка-сінтаксічных адносін на ўзроўні падпарадкавальнага словазлучэння.

Сказ. Сказ як прэдыкатыўная адзінка мовы. Дыферэнцыяльныя прыметы сказа: камунікацыйнасць, прэдыкатыўнасць, граматычная і інтанацыйная аформленасць, сэнсавая закончанасць і самастойнасць. Прэдыкатыўнасць як асноўная сінтаксічная катэгорыя сказа. Катэгорыі прэдыкатыўнасці: мадальнасць, сінтаксічны час, персанальнасць.

Класіфікацыя сказаў: паводле будовы – простыя і складаныя; паводле мадальнасці – з аб'ектыўнай (рэальнай і ірэальнай) і суб'ектыўнай мадальнасцю; сцвярджальныя і адмоўныя; паводле мэты выказвання – апавядальныя, пытальныя, пабуджальныя, аптатыўныя; паводле інтанацыі – няклічныя і клічныя; паводле структурнай арганізацыі – члянныя і нечлянныя; паводле колькасці саставаў – аднасастаўныя і двухсастаўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці пашыральнікаў прэдыкатыўнай асновы сказа – развітыя і неразвітыя; паводле наяўнасці / адсутнасці структурна неабходных кампанентаў – поўныя і няпоўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці элементаў ускладнення – ускладненыя і няўскладненыя.

Просты сказ. Просты сказ і яго дыферэнцыяльныя прыметы. Семантычная арганізацыя простага сказа простага сказа.

Праблема вылучэння галоўных і дадanych членаў сказа ў сучаснай лінгвістыцы. Галоўныя і даданыя члены сказа як канструктыўныя кампаненты фармальнай структуры сказа. Праблема вылучэння галоўных і дадanych членаў сказа ў сучаснай лінгвістыцы.

Двухсастаўны сказ як асноўны структурна-семантычны тып простага сказа. Прэдыкатыўная аснова простага сказа: дзейнік і выказнік. Структурныя тыпы дзейніка і выказніка і спосабы іх выражэння ў сучаснай беларускай мове. Сувязь паміж дзейнікам і выказнікам і яе разнавіднасці.

Даданыя члены сказа: дапаўненне (прамое / ускоснае); азначэнне (дапасаванае / недапасаванае); акалічнасць (месца, часу, прычыны, мэты і пад.). Марфалагізаваныя і немарфалагізаваныя, дэтэрмінаваныя і недэтэрмінаваныя даданыя члены сказа. Сінкрэтызм у сістэме дадanych членаў сказа.

Аднасастаўныя сказы. Фармальная арганізацыя іх структурнай асновы, крытэрыі размежавання. Тыпы дзеяслоўна-адвербіяльных (выказнікавых) сказаў. Асабовыя і неасабовыя дзеяслоўныя аднасастаўныя сказы: пэўна-асабовыя, абагульнена-асабовыя, няпэўна-асабовыя, безасабовыя, інфінітыўныя. Тыпы субстантыўных (дзеяніковых) сказаў. Намінатыўныя, вакатыўныя, генітыўныя. Канструкцыі з “назоўным уяўленням”. Семантычная арганізацыя аднасастаўных сказаў.

Ускладненне простага сказа як спосаб пашырэння яго структурнай схемы. Інтанацыйнае афармленне ўскладнення.

Сказы з аднароднымі членамі: арганізацыя, семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі аднароднага рада, функцыі аднародных членаў сказа. Сінтаксічная сувязь паміж аднароднымі членамі: адкрытая / закрытая, злучнікавая / бяззлучнікавая. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа.

Сказы з адасобленымі членамі сказа. Умовы адасоблення членаў сказа: семантычныя, граматычныя, камунікацыйныя. Адасобленыя члены сказа з паўпрэдыкатыўнай і ўдакладняльнай функцыяй. Тыпы адасобленых кампанентаў.

Сказы з параўнальнымі зваротамі. Структура, тыпы, значэнне, функцыі параўнальных зваротаў у сказе.

Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, іх структура і функцыі. Размежаванне пабочных і ўстаўных канструкцый. Агульнае і адрознае паміж пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі.

Сказы са звароткам. Структура, функцыі і значэнне зваротка ў сказе.

Камунікатыўная арганізацыя простага сказа. Актуальнае члененне выказвання. Кампаненты актуальнага членення.

Складаны сказ. Паняцце складанага сказа. Семантычная, фармальная і камунікацыйная арганізацыя складанага сказа. Дыферэнцыяльныя рысы складанага сказа. Граматычнае значэнне і граматычная форма складаных сказаў. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаных сказаў, сродкі іх выражэння (інтанацыя, злучнікі і злучальныя словы).

Тыпы складаных сказаў паводле сродкаў сувязі прэдыкатыўных частак: злучнікавыя (складаназлучаныя, складаназалежныя), бяззлучнікавыя. Асноўныя падыходы да класіфікацыі складаных сказаў.

Складаназлучаны сказ. Паняцце складаназлучанага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы складаназлучаных сказаў: адносная аўтаномнасць і раўнапраўнасць прэдыкатыўных частак, наяўнасць злучальных сродкаў сувязі. Складаназлучаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі, раздзяляльнымі, супастаўляльнымі, далучальнымі адносінамі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаназлучаных сказаў і спосабы іх выражэння. Шматкампанентныя складаназлучаныя сказы.

Складаназалежны сказ. Паняцце складаназалежнага сказа. Розныя падыходы да класіфікацыі складаназалежных сказаў.

Функцыянальны падыход да класіфікацыі складаназалежных сказаў. Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі, выказнікавымі, дапаўняльнымі, азначальнымі і акалічнаснымі часткамі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж галоўнай і даданай часткамі складаназалежных сказаў і спосабы іх выражэння. Тыпы складаназалежных сказаў паводле структуры: складаназалежныя сказы расчлянёнай і нерасчлянёнай структуры.

Структурна-семантычны падыход да класіфікацыі складаназалежных сказаў. Асноўныя сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі, злучальныя словы, указальныя словы, апорныя словы. Праблема размежавання злучнікаў і злучальных слоў у складаназалежных сказах.

Шматкампанентныя складаназалежныя сказы. Тыпы падпарадкавання на ўзроўні складаназалежных сказаў з некалькімі даданымі часткамі: паслядоўнае і сузалежнае падпарадкаванне: аднароднае і неаднароднае; камбінацыя розных тыпаў падпарадкавання.

Бяззлучнікавыя складаныя сказы. Бяззлучнікавыя складаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавых складаных сказаў і спосабы іх выражэння. Шматкампанентныя бяззлучнікавыя складаныя сказы.

Камбінаваныя складаныя сказы. Дыферэнцыяльныя прыметы камбінаваных складаных сказаў: наяўнасць розных відаў сувязі; больш за два ўзроўні членення. Паняцце генеральнай сувязі. Сувязь прэдыкатыўных частак у камбінаваных складаных сказах. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж часткамі камбінаваных сказаў і спосабы іх выражэння.

Складанае сінтаксічнае цэлае. Складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства) як мінімальная адзінка тэксту. Асноўныя крытэрыі вылучэння ССЦ. Сродкі міжфразавай сувязі на ўзроўні ССЦ. Віды сувязі ў ССЦ. Семантычная і структурная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага.

Тэкст. Тэкст як сінтаксічная адзінка. Паняцце тэксту і дыскурсу. Аспекты даследавання тэксту. Катэгорыі тэксту. Структура тэксту, сродкі сувязі кампанентаў тэксту. Асаблівасці арганізацыі тэкстаў розных стыляў.

Чужая мова. Чужая мова, яе віды: простая (прамая), ускосная і няўласна-простая, свабодная ўскосная мова; спосабы ўвядзення чужой мовы ў кантэкст. Сінтаксічныя асаблівасці разнавіднасцей чужой мовы. Чужая мова і словы аўтара, сувязь і ўзаемаадносіны паміж імі. Рэпліка, маналог, дыялог, палілог, цытата як акт камунікацыі. Іх арганізацыя, функцыі і стылістычная роля.

Пунктуацыя. Прадмет і задачы пунктуацыі. Пунктуацыя і граматычная будова сказа. Пунктуацыя, і граматычная будова сказа. Прынцыпы беларускай пунктуацыі. Пунктуацыйныя варыянты і іх значэнне. Класіфікацыя знакаў прыпынку. Раздзяляльныя і выдзяляльныя знакі прыпынку. Агульная характарыстыка знакаў прыпынку і асноўных правіл іх пастаноўкі ў пісьмовым тэксце.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Літаратура XI–XV стст.

Узнікненне беларускай літаратуры, роля нацыянальных і іншаземных літаратурных традыцый у працэсе яе станаўлення. Спецыфічныя асаблівасці даўняй беларускай літаратуры (рукапісны характар, абстрагаванасць, сінкрэтызм, этыкетнасць, традыцыйнасць, полілінгвізм і інш.). Сістэма жанраў і асноўныя тэмы даўняй беларускай літаратуры. Перыядызацыя даўняй беларускай літаратуры. Першыя помнікі пісьменства на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Перакладная літаратура. «Біблія». Помнік сусветнай літаратуры, дыдактычнае і эстэтычнае значэнне біблейскіх кніг. Арыгінальная літаратура.

Кірыла Тураўскі (паміж 1113-1130 – 1182-1188). Жыццё і творчая спадчына тураўскага епіскапа.

Гісторыя ўзнікнення першых жыццёвых твораў на ўсходнеславянскіх землях. «Жыццё Еўфрасінні Полацкай». «Жыццё Кірылы Тураўскага». «Жыццё Аўраамія Смаленскага». «Аповесць пра Меркурыя Смаленскага».

Жанравыя асаблівасці летапісаў. «Аповесць мінулых гадоў». «Галіцка-Валынскі летапіс».

«Слова пра паход Ігара» як феномен усходнеславянскай культуры. Гістарычныя падзеі ў творы, яго ідэйны змест і кампазіцыя. Жанрава-стылявая адметнасць. Майстэрства беларускіх перакладчыкаў «Слова...» (Я.Купалы, М.Гарэцкага, Р.Барадудзіна, І.Чыгрынава).

Беларуска-літоўскія летапісы XV ст. («Летапісец вялікіх князёў літоўскіх», «Беларуска-літоўскі летапіс 1446 г.». Структура і крыніцы помнікаў, час і месца іх узнікнення. Ідэйная канцэпцыя і жанрава-стылявыя асаблівасці «Пахвалы Вітаўту».

Літаратура XVI–XVIII стст.

Асаблівасці развіцця беларускай літаратуры эпохі Рэнесансу. Праявы гуманізму ў грамадска-палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага XVI ст. Агульнадзяржаўнае беларуска-літоўскае летапісанне. «Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага». «Хроніка Быхаўца».

Творчасць Мікалая Гусоўскага (каля 1480 – пасля 1533). «Песня пра зубра» (1523).

Францыск Скарына (паміж 1480-1490 – каля 1551). Жыццё і дзейнасць усходнеславянскага першадрукара.

Рэфармацыйны рух у Беларусі. Творчасць Сымона Буднага і Васіля Цяпінскага.

Гісторыка-мемуарная літаратура ў Беларусі XVI-XVII стст. Фёдар Еўлашоўскі (1546-каля 1616). «Успаміны...». «Лісты» Філона Кміты-Чарнабыльскага (1530-1587) як узор службовай перапіскі.

«Баркулабаўскі летапіс» і «Магілёўская хроніка»: праблема традыцыі і тыпалагічнага падабенства.

«Прамова Мялешкі» (першая трэць XVII ст.) - пародыя на жанр соймавых прамоваў. Адлюстраванне звычаяў і нораваў сучаснага яму шляхецкага асяроддзя, крытыка чужароднай культуры. «Ліст да Абуховіча» (каля 1655). Паказ прадажніцтва,

кывадушніцтва, нядобрасумленнасці ваеначальнікаў, крытыка іх здрадніцкай палітыкі дзеля карысных інтарэсаў.

Творчасць Мялеція Сматрыцкага (1577-1633). «Трэнас». Асаблівасці архітэктонікі, кампазіцыі, стылю, мовы, вобраз праваслаўнай Маці-царквы.

Творчасць Афанасія Філіповіча (каля 1596-1648). «Дыярыуш», жанрава-стылявая разнастайнасць. Пратэст супраць уніі, містыцызм аўтара.

Творчасць Сімяона Полацкага (1629-1680). «Вертаград шматцветны» і «Рыфмалагіён» – манументальныя паэтычныя зборнікі.

Літаратура XIX ст.

Жыццё і творчасць Адама Міцкевіча (1798-1855). “Ода да маладосці” і «Песня філарэтаў». «Балады і раманы» (1822). «Гражына» - твор гераічнай паэзіі. Патрыятычны пафас паэмы. «Конрад Валенрод» (1828) як гістарычная аповесць. Трагедыя Альфа-Конрада. Тэма асабістага шчасця і шчасця Айчыны. «Пан Тадэвуш» (1834) як эпапея шляхецкага жыцця. Асаблівасці стылю і жанр паэмы. Вобразная сістэма твора.

Творчасць Яна Чачота (1796-1847). Балады Я. Чачота.

Творчасць Яна Баршчэўскага (1794(?)-1851). Беларускамоўная творчасць. «Рабункі мужыкоў» як водгук на падзеі вайны 1812 г. «Да чым жа твая, дзеванька, галоўка занята?» – першы верш інтымнага характару ў беларускамоўнай паэзіі XIX ст. «Гарэліца» як адлюстраванне рэалій сялянскага жыцця. Польскамоўная паэзія Я. Баршчэўскага. Санеты. Балады. «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апаўяданнях». Асаблівасці кампазіцыі твора. Маральна-рэлігійная праблематыка кнігі. Нацыянальна-патрыятычная тэма «Шляхціца...». «Драўляны Дзядок і кабета Інсекта», маральна-этычная праблематыка, грамадзянская пазіцыя аўтара.

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (1808-1884). Біяграфія. Дэмакратызм і ідэалы асветніцтва як вызначальныя рысы светапогляду. Ранні перыяд творчасці. «Ідылія» (1846), асветніцкія тэндэнцыі і праявы эстэтыкі сентыменталізму ў творы. «Гапон». «Вечарніцы». Творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча пасля паўстання 1863-1864 гг. Фарс-вадэвіль «Пінская шляхта». Адлюстраванне вобразаў судовых чыноўнікаў. Сатырычная скіраванасць у паказе маральнага аблічча шляхты. Кальцавая кампазіцыя, любоўная інтрыга і каларытнасць персанажаў у творы.

Кастусь Каліноўскі (1838-1864). Дзейнасць і творчая спадчына. Публіцыстыка К. Каліноўскага. «Пісьмы з-пад шыбеніцы» як узор палітычнага запавету. Верш «Марыська чарнаброва, галубка мая...» як прыклад сінтэзу інтымнай і грамадзянскай лірыкі.

Праблема аўтарства і часу напісання паэмы «Тарас на Парнасе». Сатырычнае майстэрства аўтара.

Творчая спадчына Альгерда Абуховіча (1840-1898). Паэзія А. Абуховіча. Праблематыка, крыніцы сюжэтаў і нацыянальны каларыт баек.

Мастацкая шматграннасць і самабытнасць творчасці Адама Гурыновіча (1869-1894).

Асоба і творчасць Францішка Багушэвіча (1840-1900). «Прадмова» да зборніка «Дудка беларуская» (1891) – своеасаблівы маніфест нацыянальнага адраджэння. Праблемы развіцця нацыянальнай культуры ў прадмове да зборніка «Смык беларускі». Прынцыпы мастацкага абагульнення, асаблівасці псіхалагічнай характарыстыкі, гумар і лірызм у паэзіі Ф. Багушэвіча. Нацыянальна-патрыятычная тэма ў творчасці Ф. Багушэвіча («Кепска будзе!», «Дурны мужык, як варона», «Бог не роўна дзеле», «Быў у чысцы», «Думка», «Ахвяра», «Не цурайся», інш.). Рамантычнае, натуралістычнае, рэалістычнае і гратэскавае ў паэзіі Ф.Багушэвіча. Апаўяданні пісьменніка.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ XX – XXI стст.

Беларуская літаратура перыяду нацыянальнага адраджэння (1900-1930)

Беларуская літаратура і нацыянальна-вызваленчы рух на мяжы стагоддзяў – XIX і XX: нацыянальныя традыцыі і мастацкае наватарства. Асноўныя філасофска-мастацкія ідэі, архетыпы і вобразы, міфалагемы і лейтматывы беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя.

Літаратура пачатку XX стагоддзя. Рэвалюцыя 1905 г. і яе ўплыў на літаратуру. Асветніцка-выдавецкая і грамадска-палітычная дзейнасць дзеячаў нацыянальнага Адраджэння. Значэнне штотыднёвіка "Наша доля" (1906). Роля газеты "Наша ніва" (1906–1915) у абуджэнні нацыянальнай самасвядомасці народа, у абгрунтаванні адраджэнскай ідэалогіі, у збіранні маладых літаратурных талентаў, у стварэнні кола нацыянальнай інтэлігенцыі. Літаратура 20-х гадоў. Уплыў Першай сусветнай вайны, Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый 1917 года на сацыяльна-палітычную і культурную сітуацыю ў Беларусі. Жыццё, лёс і творчасць беларускіх пісьменнікаў у гэты перыяд. Літаратурныя арганізацыі. Беларускамоўная прэса. Паэзія 20-х гадоў. Проза 20-х гадоў. Драматургія 20-х гадоў.

Янка Купала. Біяграфія. Ідэі, вобразы і асаблівасці лірыкі Я. Купалы пачатку XX ст. Мастацкая эвалюцыя творчасці Янкі Купалы ў зборніках "Жалейка" (1908), "Тусляр" (1910), "Шляхам жыцця" (1913). Архетыпы і вобразы-сімвалы. Асноўныя матывы, танальнасці, іх трансфармацыя. Я. Купала як прарок нацыянальнага Адраджэння. Рамантычнае, сімвалічнае і рэалістычнае ў паэзіі Я. Купалы. Традыцыі фальклору. Раннія паэмы Я. Купалы: "Зімою", "Нікому", "Калека", "Адплата кахання", "У Піліпаўку", "За што?" (1906–1908). Рамантычныя паэмы 1910–1913 гг. Духоўная веліч героя, услаўленне непадкупнасці, свабоды мастака, чалавечай годнасці, фальклорны каларыт і непаўторнасць выяўленчых сродкаў у паэмах "Курган" (1910) і "Бандароўна" (1913). Адметнасць паэмы "Магіла льва" (1913). Услаўленне кахання, жанчыны і працы, гармонія і прыгажосць жыцця ў паэме-ідыліі "Яна і я" (1913), яе мастацкія асаблівасці. Гістарызм паэм "Курган", "На Куццю" (1911), "Гарыслава" (1912), "На Дзяды" (1912). Драматычныя паэмы. Праблематыка "Адвечнай песні" (1908). Мастацкія асаблівасці драматычнай паэмы "Сон на кургане" (1910). Літаратурныя традыцыі і эстэтычныя вытокі драматургіі Я. Купалы. Камедыя "Паўлінка" (1912). Прататыпы дзейных асоб. Праблематыка і вобразы. Сатырычны аспект. Камедыйнае і драматычнае ў п'есе. Драма "Раскіданае гняздо" (1913). Аўтабіяграфічная аснова, сацыяльна-філасофскі і сімвалічны характар. Трагікамедыя "Тутэйшыя" (1922). Праблематыка і жанравая адметнасць. Паэма "Безназоўнае" (1924). Сімваліка і паэтыка паэмы. Увасабленне вобраза Беларусі ў творы. Даніна часу ў творах паэта 30-х гг. Паэма "Тарасова доля" (1939). Творчасць Я. Купалы перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Вершы ("Беларускім партызанам", "Зноў будзем шчасце мець і волю...") і публіцыстыка ("Кліч да беларускага народа"). Уплыў Я. Купалы на беларускую літаратуру.

Якуб Колас. Біяграфія пісьменніка на фоне эпохі. Роля Я. Коласа ў грамадска-культурным і навукова-педагагічным жыцці. Ранняя творчасць: грамадска-публіцыстычныя вершы, сатырычныя вершы. Сістэма пейзажных вобразаў у паэзіі Я. Коласа як адлюстраванне нацыянальнага свету. Проза. Эвалюцыя Я. Коласа ад фальклорных, этнаграфічна-бытавых замалёвак, маралізатарска-дыдактычнай імпрэсіі, верша у прозе да апавяданняў сацыяльна-бытавых, сацыяльна-аналітычных, да псіхалагічна заглыбленай, прытчавай і філасофскай прозы з яе шматграннасцю і класічнай завершанасцю ("Слабода", "Думкі у дарозе", "Васіль Чурыла", "Бунт", "Неманаў дар", "Малады дубок"). Мастацкая змястоўнасць сатырычна-гумарыстычных апавяданняў ("Соцкі падвёў", "Пісаравы імяніны", "Недаступны"). Філасофская праблематыка і алегарычнасць "Казак жыцця" (1906–1956). Паэма "Новая зямля" (1911–1923). Аўтабіяграфічнасць твора. Гісторыя яго напісання. Жанравыя асаблівасці і праблематыка. Ідэйны змест паэмы. Наватарства "Новай зямлі" і яе

значэнне ў беларускай літаратуры. Паэма "Сымон-музыка" (1911–1925). Жанр, ідэя, праблематыка. Гістарычны аспект у паэме. Народныя вытокі яе філасафічнасці. Аўтабіяграфічнасць у творы. Асэнсаванне ў паэме праблемы мастака і народа. Яе ўнікальнасць у еўрапейскім мастацтве як рамантычна-сімвалічнага лірычна-эпічнага твора. Шматграннасць і сэнсавая напоўненасць вобраза Сымона. Зборнік вершаў "Водгулле" (1922). Роздум над лёсам Беларусі ў вершах 1917 – 1921 гг. Адлюстраванне Я. Коласам у апавяданнях 20-х гадоў падзей рэвалюцыі, грамадзянскай вайны і савецкай рэчаіснасці. Трылогія "На ростанях" (1921–1954). Творчая гісторыя, кампазіцыя, жанравыя і стылёвыя асаблівасці. Праблематыка твора. Андрэй Лабановіч як прадстаўнік перадавой часткі беларускай дэмакратычнай інтэлігенцыі, як асветнік і шукальнік сэнсу жыцця. "Юнацкая" аповесць "На прасторах жыцця" (1925–1926): героі, стыль аповесці. Матывы лірыкі Я. Коласа 30-х гадоў. Аповесці "Адшчапенец" (1930–1931), "Дрыгва" (1933). Драматургія Я. Коласа. Творчасць Я. Коласа перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Раскрыццё паэтычнага таленту Я. Коласа ў інтымнай і філасофскай лірыцы пасляваеннага часу.

Максім Багдановіч. Біяграфія паэта. Энцыклапедызм, паэтычная культура М.Багдановіча. Патрыятычны і гуманістычны змест яго творчасці. Наватарства паэта. Паглыбленне эстэтычных асноў, зварот да новых тэм і форм у беларускай літаратуры, яе жанрава-стылёвае ўзбагачэнне. Распрацоўка М. Багдановічам праблем класічнай мастацкай спадчыны. Творчасць М. Багдановіча як арыгінальная і сінтэтычная мастацкая сістэма. Далучанасць да сусветнага культурна-гістарычнага вопыту. Імпрэсіянізм, сімвалізм і неакласіцызм у яго паэзіі. Мастацкая канцэпцыя кнігі паэзіі "Вянок" (1913). Задума, гісторыя выдання, структура. Шматграннасць таленту М.Багдановіча. Фальклорныя матывы, найбольш значныя топасы, міфалагемы і сімвалы. "Зачарованае царства" і прырода. Гістарызм мастацкага мыслення паэта (нізкі "Старая Беларусь", "Старая спадчына"). Нізка "Места" як выток мастацкага урбанізму. Паэтызацыя горада. Філасафічнасць, роздум над лёсам чалавека, Бацькаўшчыны і вечнымі праблемамі быцця. Класічныя анталогічныя традыцыі і набыткі фальклору. Свет кахання, матывы жыцця і смерці (нізкі "Мадонны", "Каханне і смерць", інш.). Асаблівасці паэтыкі і майстэрства. Мастацкі свет нізак "Эрас", "Лясун"; вершаў "Прыйдзе вясна", "Дзед", "Народ, Беларускі Народ!", створаных у 1908 – 1913 гг. М.Багдановіч як літаратуразнаўца і крытык Артыкулы "Глыбы і слаі" (1911), "За тры гады" (1913), "Забыты шлях" (1915), "Краса і сіла" (1914), "Памяці Т.Р.Шаўчэнкі" (1914). Проза М.Багдановіча. Праблематыка і мастацкія асаблівасці апавяданняў "Музыка" (1907), "Апокрыф" (1913), "Апавяданне аб іконніку і залатару..." (1914). Біблейскія архетыпы і матывы. Публіцыстыка М.Багдановіча. Ліра-эпас паэта (паэмы "Максім і Магдалена", "Мушка-зелянушка і камарык-насаты тварык", апакрыфічная легенда "Страцім-лебедзь"). Лірыка апошняга перыяду, канца 1916 – пачатку 1917 гг. Ацэнка асобы і творчасці М.Багдановіча ў беларускім літаратуразнаўстве.

Цётка. Асоба Цёткі (Алаізы Пашкевіч) у кантэксце пачынальнікаў беларускай класічнай літаратуры. Біяграфія. Творчая і грамадская дзейнасць. Традыцыі паэзіі Ф.Багушэвіча і наватарства лірыкі Цёткі. Зборнікі паэзіі "Скрыпка беларуская", "Хрэст на свабоду" (1906). Адраджэнскі і рэвалюцыйны пафас лірыкі, ахвярнасць у імя Бацькаўшчыны, вера ў лепшую будучыню роднага краю, паэтызацыя змагання, выкрыццё несправядлівасці грамадскага ладу, выкарыстанне рамантычнай сімволікі, алегорыі, маштабных вобразаў, прамоўніцкіх інтанацый ("Вера беларуса", "Суседзям у няволі", "Хрэст на свабоду", "Мора", "Добрыя весці"). Выяўленне ў яе творах літаратурна-творчай пазіцыі, эстэтычных прынцыпаў. Эвалюцыя, разнастайнасць, багацце, мастацкая дасканаласць і адраджэнскае гучанне яе лірыкі. Роздум у вершах аб прызначэнні мастацтва, погляды на ўзаемадачынненні творцы і грамадства. Сувязь паэзіі Цёткі з фальклорам. Пейзажная лірыка. Асаблівасці індывідуальнай паэтыкі Цёткі. Праблематыка, вобразы, стылёвая адметнасць алегарычнага апавядання "Прысяга над крышавымі разорамі" (1906). Псіхалагізм, экспрэсіўнасць, драматызм і гуманістычны змест апавяданняў 1910–1914 гг. ("Зялёнка", "Міхаська", "Асеннія лісты", "Лішняя"). Гумар, іронія ў апавяданнях "Навагодні ліст", "Зваротлівы". Прыкметы

рамантызму і рэалізму, асваенне новых жанравых формаў апавядання, паглыбленне псіхалагізму. Асветніцкая дзейнасць Цёткі. Публіцыстыка Цёткі.

Ядвігін Ш. (Антон Іванавіч Лявіцкі) як адзін з пачынальнікаў беларускай мастацкай прозы. Біяграфія. Ідэйна-мастацкі змест зборнікаў прозы "Бярозка" (1912) і "Васількі" (1914). "Золата" (1920) як адзін з першых буйных твораў беларускай прозы, спроба стварэння псіхалагічнага рамана з напружаным драматычным сюжэтам, прыгодніцка-дэтэктыўнымі элементамі, псіхалагічна змястоўнымі характарамі. Паэма "Дзед Завала", нарысы "Лісты з дарогі", "Думкі з падарожы", успаміны, артыкулы. Асоба і творчасць пісьменніка ў ацэнках Я.Купалы, М.Багдановіча, М.Гарэцкага.

Змітрок Бядуля (Самуіл Яфімавіч Плаўнік). Біяграфія. Лірычнае і рамантычнае ў паэзіі З.Бядулі нашаніўскага перыяду ("На горне душы", "Пяюць начлежнікі", "Мары паэта" і інш.). Сувязь з паэтыкай сімвалізму, імпрэсіянізму і акмеізму. Захапленне прыгажосцю жыцця, сацыяльная і гістарычная тэматыка. Антываенны цыкл вершаў ("Ад крыві чырвона", "Юда жэніцца", "Кат" і інш.). Зборнік "Абразкі" (1913), яго месца ў гісторыі беларускай прозы. Рамантычны характар і матывы лірычных імпрэсій і мініяцюр З.Бядулі ("Плач пралескаў", "Прытуліся ка мне", "Кветка"). Асаблівасці творчых пошукаў 20-х гг. Аповесць "Салавей" (1927). Праблемы мастака і мастацтва. Сюжэт, кампазіцыя і мова твора. "Язэп Крушынскі" (1928–1932) як сацыяльна-псіхалагічны раман пра складаныя працэсы грамадскага жыцця 1920-х гадоў у Беларусі. Мастацкія асаблівасці твора. З.Бядуля – дзіцячы пісьменнік. Паэма-казка "Мурашка-Палашка" (1940), вершы для дзяцей. Аповесць-казка "Сярэбраная табакерка" (1940).

Максім Гарэцкі. Біяграфія. Зборнік апавяданняў "Рунь" (1914). Патрыятычны, лірычна-аналітычны лад мыслення і высокая культура творчасці. Вобраз інтэлігента, выхадца з сялянскага асяроддзя, асветніка і філосафа. Гуманістычная скіраванасць у паказе чалавека на вайне і праблематыка апавяданняў 1915–1917 гг. Майстэрства псіхалагічнага аналізу, эстэтычная дасканаласць твораў. Дакументальна-мастацкія запіскі "На імперыялістычнай вайне" (1915–1919). Гісторыя напісання і аўтабіяграфізм твора. Мастацкія асаблівасці, традыцыі і літаратурны кантэкст. Аповесць "Дзве душы" (1919). Сістэма вобразаў, жанр і стыль твора. Праблематыка твора. Гістарычная тэматыка ў апавяданнях 20-х гг. Кнігі "Сібірскія абразкі" (1926–1928), "Люстрадзён" (1929–1930). Гісторыя напісання, праблематыка, выяўленчыя сродкі. Жанравая адметнасць п'ес М.Гарэцкага. Драма "Антон" (1914). Характар беларуса, яго "дваістасць". Праблема інтэлігенцыі ў п'есах "Гапон і Любачка" (1914), "Мутэрка" (1920). Драматычны абразок "Жартаўлівы Пісарэвіч" (1922). Стварэнне яркага нацыянальнага тыпа пакутніка-беларуса. Раскрыццё істотных граняў беларускага нацыянальнага жыцця ў аповесці "Меланхолія" (1916–1921). Аўтабіяграфізм і псіхалагічны аналітызм твора. Аповесць "Ціхая плынь" (1917–1930). Творчая гісторыя рамана "Віленскія камунары" (1931–1933), яго жанрава-стылёвыя асаблівасці. "Камароўская хроніка" (1930–1932, 1937) як эпапея, як унікальная з'ява ў творчасці пісьменніка і гісторыі беларускай літаратуры. Падарожныя нататкі-дзённікі "Кіпарысы" (1928) і алегарычная аповесць "Лявоніус Задумекус" (1931–1932). "Скарбы жыцця" (1935–1936, 1937(?)). Філасафічнасць, прыпавесцевасць, алегарычнасць і сімволіка твора, яго трагедыйнае гучанне і агульначалавечы змест.

Цішка Гартны. Асоба пісьменніка і грамадскага дзеяча Цішкі Гартнага (Змітрака Хведаравіча Жылуновіча). Кнігі "Трэскі на хвалях" (1924), "Прысады" (апавяданні і п'есы, 1927), "Гаспадар" (1930), "Гоман зарніц" (1932), "Наступ на горны" (апавяданні, нарысы, вершы, 1932), аповесці "На новым месцы" (1930), "Зялёны шум" (1931). Пошукі творчага самавыяўлення. Раман "Сокі цаліны" ў чатырох квадрах (1922–1930), яго ідэйна-мастацкія асаблівасці. Выступленне з літаратурна-крытычнымі артыкуламі. Роля і месца Ц.Гартнага ў літаратурным працэсе, станаўленні і развіцці беларускай прозы ХХст.

Алесь Гарун (Аляксандр Уладзіміравіч Прушынскі) як адзін з пачынальнікаў навейшай беларускай літаратуры. Біяграфія паэта. Зборнік "Матчын дар" (1918). Творчая гісторыя, структура, канцэптасфера. Асэнсаванне паэтам праблемы роднай мовы. Пранікнёны лірызм,

глыбокая рэфлексія, публіцыстычнасць, трагізм паэзіі А. Гаруна, яе сувязь з фальклорам. Жанравая і рытміка-інтанацыйная разнастайнасць яго лірыкі: верш-роздум, верш-зварот, гімн, элегія, малітва, песня, інш. Вершы А.Гаруна 1917–1920 гг. Разнастайнасць вобразна-выяўленчых сродкаў і формаў у яго паэзіі. Біблейска-хрысціянскія вобразы і матывы. Гумар, іронія, сатыра ў вершах і байках паэта. П'есы для дзяцей А.Гаруна з яго зборніка "Жывыя казкі" (1920).

Вацлаў Ластоўскі – адзін з пачынальнікаў і лідэраў беларускага нацыянальнага адраджэння пачатку ХХ ст. Біяграфія пісьменніка. Эстэтычныя пошукі В.Ластоўскага, наватарскі характар яго творчасці. Зварот да мінуўшчыны, распрацоўка гістарычных сюжэтаў. Прабле-матыка, жанрава-стылёвая разнастайнасць, сімвалізм у апавяданнях, абразках, легендах, казках і прыпавесцях. Мастацкая адметнасць аповесці "Прыгоды Тараса і Панаса" (1912). Аповесць "Лабірынты" (1923). Элементы дэтэктыва, фантастычнай і прыгодніцкай літаратуры, прыкметы містэрыі і ўтопіі ў творы. Спецыфіка мастацка-філасофскага ўвасаблення ідэі беларускага нацыянальнага быцця ў "Лабірынтах". Вобраз Крывіі ў светапогляднай і эстэтычнай сістэме пісьменніка і ў кантэксце беларускай літаратуры ХХ ст. Паэзія В.Ластоўскага. Роля В.Ластоўскага ў станаўленні нацыянальнай крытыкі і публіцыстыкі. Навуковая дзейнасць. Значэнне "Кароткай гісторыі Беларусі" (1910), "Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка" (1924), "Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі" (1926) у абгрунтаванні беларускай нацыянальнай ідэі.

Беларуская літаратура 1930-х – першай паловы 1950-х гадоў

Даваенная літаратура ў Савецкай Беларусі. Беларуская літаратура 30-х гг. як каштоўны матэрыял для разумення і асэнсавання гісторыі. Адлюстраванне ў ёй стану грамадства, атмасферы часу. Багацце фактаграфізму. Арыентацыя на станоўчы ідэал жыцця. Рамантычныя памкненні маладога пакалення, аптымізм, пафас пераўтварэнняў. Літаратурныя спрэчкі і дыскусіі. Дзейнасць на пачатку 30-х гг. БелаПП (Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў). Вульгарна-сацыялагічная крытыка (Л.Бэндэ, А.Кучар, інш.). Рэарганізацыя літаратурна-творчага жыцця ў святле пастановы ЦК ВКП(б) "Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый" (1932). Першы Усебеларускі з'езд пісьменнікаў (1934). Стварэнне Саюза пісьменнікаў БССР (1934), яго роля і значэнне для літаратуры. Спадчына рэпрэсіраваных пісьменнікаў. Духовнае супраціўленне літаратуры ўціску і гвалту над ёй. Паэзія 30-х гг.: пафас, вобразы, рытмы і настроі. "Ляўкоўскі цыкл" Я.Купалы. Асаблівасці версіфікацыі і паэтыкі П.Броўкі, М.Лужаніна, А.Александровіча, П. Глебкі, З.Астапенкі, інш. Проза 30-х гг., яе ідэйна-тэматычны змест. Найбольш значныя п'есы таго часу. Літаратура Заходняй Беларусі. Літаратура часоў Вялікай Айчыннай вайны. Франтавы і партызанскі друк. Публіцыстыка, яе патрыятычны, антываенны і антыфашысцкі пафас. Літаратура пасляваеннага дзесяцігоддзя (1945–1955). Узбагачэнне вобразнага складу мыслення, мастацка-выяўленчай сістэмы ў лепшых вершах пасляваеннага часу. Паэмны эпас. Вайна як галоўная ідэйна-тэматычная дамінанта беларускай прозы 1945–1955 гг. Найбольш значныя п'есы пра вайну А.Маўзона ("Канстанцін Заслонаў"), К. Крапівы ("З народам"), К.Губарэвіча ("Брэсцкая крэпасць").

К. Чорны. Біяграфія. Вытокі творчасці. Апавяданні пісьменніка. Раннія раманы ("Сястра", "Зямля"). Аповесць "Лявон Бушмар". Аповесці і раманы 1930-х гадоў. Драматургія. Творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Літаратурна-крытычныя артыкулы К.Чорнага.

К. Крапіва. Біяграфія. Ранняя сатырычная паэзія. Стыхія народнага гумару ў байках Крапівы. Паэмы. Апавяданні К.Крапівы. Раман "Мядзведзічы". Драматургія. Навуковая і перакладчыцкая дзейнасць К.Крапівы.

М. Лынькоў. Біяграфія. Апавяданні. Раман "На чырвоных лядах". Аповесці. Раман "Векапомныя дні". Творчая і грамадская дзейнасць у пасляваенныя гады. Крытычныя і літаратуразнаўчыя працы пісьменніка.

У. Дубоўка. Жыццёвы і творчы шлях. Пачатак творчасці. Паэтычныя зборнікі Дубоўкі 1920-х гадоў. Паэмы. Творчасць к.1950-сяр.1970-х гадоў. Проза. Творы для дзяцей. Мастацкія пераклады.

М. Зарэцкі. Біяграфія. Праблематыка, вобразы, мастацкія асаблівасці апавяданняў 1920-х гг. Аповесць “Голы звер”. Раман “Сцежкі-дарожкі”. Раман “Вязьмо”. Апошні перыяд творчасці Зарэцкага.

Я. Пушча. Творчы шлях і лёс паэта. Раннія вершы. Зборнікі “Раніца рыкае”, “Vita”. Трагізм зборнікаў “Дні вясны”, “Песні на руінах”. Паэмы. Творчасць пасля рэабілітацыі.

А. Мрый. Жыццёвы шлях пісьменніка. Ранняя творчасць прэзіка. “Узвышэнскі” перыяд творчасці. Раман “Запіскі Самсона Самасуя”: гісторыя напісання, праблематыка, жанрава-стылёвыя асаблівасці.

У. Жылка. Асоба паэта і яго лёс. Паэма “Уяўленне”. Паэтычныя зборнікі “На ростані”, “З палёў Заходняй Беларусі”. “Тастамент”. Выступленні Жылкі ў публіцыстыцы, крытыцы, прозе. Эпісталарый.

Л. Калюга. Біяграфія. Аповяданні Калюгі. Аповесці “Ні госць ні гаспадар”, “Нядоля Заблоцкіх”. Незавершаныя творы (раман “Пустадомкі”, аповесці “Зоры Вам вядомага горада”, “Зэнка малы ніколі не быў”, інш.).

Я. Маўр. Жыццёвы і творчы шлях. Аповяданні. Аповесці “Чалавек ідзе”, “У краіне райскай птушкі”, “Сын вады”. Рэальная аснова рамана “Амок”. Раман “Палескія рабінзоны”. Аповесць “ТВТ”. Раман “Фантамабіль прафесара Цылякоўскага”. Аўтабіяграфічная трылогія “Шлях з цемры”.

Беларуская літаратура другой паловы 1950-х – 60-х гадоў

Сярэдзіна 50-х гг. у гісторыі літаратуры і культуры як пачатак ясна новага перыяду развіцця. Уплыў грамадскай “адлігі” на абнаўленне мастацтва слова. Адыход літаратуры ад ілюстрацыйнасці, догмаў і схематызму. Рэабілітацыя рэпрэсаваных пісьменнікаў Вяртанне да творчай дзейнасці У.Дубоўкі, Я.Скрыгана, А.Звонака, Я.Пушчы, С.Грахоўскага, М.Хведаровіча і інш. Разгортванне літаратурнага працэсу ў 60-я гг., яго шматвектарнасць. Прыход у літаратуру новага пісьменніцкага пакалення – “філалагічнага”. “Шасцідзясятніцтва” як літаратурна-грамадскі рух і яго ўплыў на А.Адамовіча, В.Быкава і інш. Светапогляднае абнаўленне беларускай літаратуры другой паловы 50-х – 60-х гг. Эстэтычнае абнаўленне беларускай паэзіі. Шматграннае жанрава-тэматычнае і стылёвае развіццё прозы. Росквіт беларускага рамана. Праблемна-тэматычныя і жанравыя абсягі драматургіі другой паловы 50-х – 60-х гг.

Максім Танк. Біяграфія паэта. Зборнікі паэзіі “На этапах” (1936), “Журавінавы цвет” (1937), “Пад мачтай” (1938). Шматграннасць унутранага свету лірычнага героя ў заходнебеларускай лірыцы. Пошукі і эстэтычныя адкрыцці ў ліра-эпасе. Творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Даніна часу ў творах М. Танка першага пасляваеннага дзесяцігоддзя (зборнікі “Каб ведалі”, 1948; “На камні, жалезе і золаце”, 1951; “У дарозе”, 1954). Паэма “Люцыян Таполя” (1946) як пратэст супраць несвабоды мастака. Паглыбленне гуманістычнага пафасу ў лірыцы М.Танка другой паловы 50-х-60 гг. (зборнікі “След бліскавіцы” (1957), “Мой хлеб надзённы” (1962), “Глыток вады” (1964). Грамадска-культурная дзейнасць М. Танка ў 60-80-я гг. Зборнікі паэзіі 70-80-х гг. (“Хай будзе святло”(1974), “Дарога, закалыханая жытам”(1976), “Прайсці праз вернасць”(1979), “За маім сталом”(1984), “Дарога і хлеб”(1988). Тэматыка, праблематыка лірыкі, узмацненне яе філасафічнасці, пашырэнне сродкаў мастацкага выяўлення. Разнастайнасць жанраў і формаў, спалучэнне нацыянальных традыцый верша і наватарства. Верлібр у творчасці М. Танка. Арганічная спалучанасць нацыянальнага з агульначалавечым. Апошнія кнігі вершаў М. Танка. Сімволіка назваў “Мой каўчэг” (1994), “Errata” (1996).

Пятрусь Броўка. Біяграфія паэта. Станаўленне творчай індывідуальнасці паэта ў 30-я гг. Узмужненне таленту П.Броўкі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Паэзія П.Броўкі першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. Тыповыя настроі і матывы. Эвалюцыя паэтычнага таленту

П.Броўкі ў другой палове 50-х-60-я гг. Ідэйна-тэматычнае і жанравае ўзбагачэнне творчасці П.Броўкі. Майстэрства вобразнасці і паэтычнага гукапісу. Эмацыянальная кранальнасць, мілагучнасць, лірычна-камерны характар твораў пра каханне. Матывы філасафічнасці. Паэма-рэквіем “Голас сэрца” (1960) як адзін з лепшых эпічных твораў 60-х гг. Творы паэта як ярскія дакументы сваёй эпохі.

Аркадзь Куляшоў. Жыццёвы і творчы шлях. Умовы фарміравання таленту. Ранняя паэзія А.Куляшова. Ваенная лірыка А.Куляшова. Наватарства ў распрацоўцы жанру балады. Паэма “Сцяг брыгады”(1942). Умоўна-казачны свет паэмы “Прыгоды цымбал”. Тэмы і вобразы паэзіі 50-х –пачатку 60-х гг. Канцэптуальная навізна “Новай кнігі” (1964). Адмаўленне ад спрошчанасці, ілюстрацыйнасці паэзіі 50-х гг, паварот да філасофскага асэнсавання жыцця. Маштабнасць думкі і вобраза. Асэнсаванне катэгорый Часу, Вечнасці, Жыцця, Смерці ў вершах 60–70-х гг. Спалучанасць асабістага з агульначалавечым, эмацыянальная “сагрэтаксць” вобразаў у творах А. Куляшова (“Я хаце абавязаны прапіскаю...”, “Мне кожны год, нібы жыццём другім...”, “Сасна і бяроза” і г.д.). Тэма паэта і паэзіі. Непаўторнасць куляшоўскага стылю, яго інтэлектуальная насычанасць і рытміка-інтанацыйныя асаблівасці. Паэмы “Цунамі” (1968), “Далека да акіяна” (1972), “Варшаўскі шлях “ (1973) “Хамуціус” (1975). Кнігі паэзіі “Сасна і бяроза” (1970), “Хуткасць” (1976). Творчасць А.Куляшова ў кантэксце развіцця беларускай паэзіі. .

Янка Брыль. Жыццёвы і творчы шлях. Адлюстраванне заходнебеларускай рэчаіснасці ў ранніх творах. Тэма народнага подзвігу ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Майстэрства Янкі Брыля -апавядальніка. Ёмістасць мастацкай дэталі, спалучэнне лірызму і псіхалагізму, пластычнасць малюнкаў. Самабытнасць фарбаў, народнасць погляду на свет . Аповесці “У Забалоцці днее” (1950), “На Бытранцы” (1955). Раман “Птушкі і гнёзды” (1963), яго ідэйна-мастацкія асаблівасці. Стыхія народнага жыцця ў аповесці “Ніжнія Байдуны” (1975). Лірыка-філасофская аповесць “Золак , убачаны здалёк” (1978). Я.Брыль як майстар лірычнай мініяцюры. Аўтабіяграфізм аповесці “Муштук і папка” (1990). Значэнне творчай дзейнасці Брыля для гісторыі беларускай літаратуры.

Пімен Панчанка. Жыццёвы і творчы шлях. Зборнікі “Упэўненасць” (1938) і “Вераснёвы сцягі” (1940), увасабленне ў іх тыповага настрою і пачуццяў пакалення 30-х гг. Удзел П. Панчанкі ў Вялікай Айчыннай вайне. Агітацыйна-заклікальны пафас прамаўлення. Зборнікі “Дарога вайны” (1943) і “Далёкія станцыі” (1945). Другая палова 50-х–60-я гг. – уздым у творчасці П.Панчанкі. Ідэйна-светапоглядныя змены і іх адлюстраванне ў творах паэта. Спавядальны лірызм, тонкасць эстэтычных уражанняў у пейзажнай і інтымнай лірыцы. Асноўныя вобразы і матывы, жанравая разнастайнасць зборнікаў “Снежань” (1972), “Крык сойкі” (1976), “Вячэрні цягнік” (1977), “Лясныя воблакі” (1985). Заклучны этап творчасці (з сярэдзіны 80-х гг.). Тэматычна-праблемная навізна кніг “І вера, і вернасць, і вечнасць” (1986), “Горкі жолуд” (1988), “Высокі бераг” (1993).

Іван Мележ. Біяграфія. Пачатак творчай працы. Майстэрства псіхалагічнага аналізу ў ранніх апавяданнях. Раман “Мінскі напрамак” (1947–1953, 1967–1973). Пошукі і творчыя набыткі І.Мележа-празаіка ў сярэдзіне 50-х гадоў. Драматургія І.Мележа, яе праблематыка, жанравыя асаблівасці. “Палеская хроніка” як галоўная кніга І.Мележа. Грунтоўнасць аналітычнага, эпічнага пісьма, лірычнасць, паэтычнасць стылю. Псіхалагічная індывідуалізаванасць у паказе характараў. Глыбіня раскрыцця чалавечых узаемаадносін. Адметнасць мовы персанажаў, іх паўнакроўнасць, праўдзівасць. Дасканаласць сюжэта і кампазіцыі раманаў “Палескай хроікі”.

Андрэй Макаёнак. Біяграфія пісьменніка. Сатырычная камедыя “Выбачайце, калі ласка!” (1954), яе канфлікт і мастацкія асаблівасці. Камедыі “Каб людзі не журыліся” (1957), “Лявоніха на арбіце” (1961): асэнсаванне праблем савецкай рэчаіснасці. Творчыя пошукі А.Макаёнка ў канцы 60-х – 70-я гг. Эксперыменты драматурга. Трагікамедыі “Зацюканы апостал” (1969) і “Трыбунал” (1971), іх наватарскі характар. Сацыяльна-філасофскі і этычны пошук А.Макаёнка ў камедыях апошняга дзесяцігоддзя яго жыцця. Значэнне А.Макаёнка як аднаго з лепшых сусветных драматургаў XX ст. у развіцці камедыяграфіі.

Міхась Стральцоў. Жыццё і творчасць. Першы зборнік апавяданняў “Блакiтны вечер” (1962). Канцэптуальнасць зборніка апавяданняў “Сена на асфальце” (1966). “Спавядальныя” матывы ў прозе М.Стральцова. Адметнасць мастакоўскай палітры пражаніка, акварэльнасць, настраёнасць, мілагучнасць і сакавітасць мовы. Аповесць “Адзін лапаць, адзін чунь” (1970), кніга прозы “Падарожжа за горад” (апавяданні, аповесці, 1986), кніга выбранага “На ўспамін аб радасці” (1974). Адметнасць паэтычнага бачання свету ў паэзіі М.Стральцова. Зборнікі “Ядлоўцавы куст” (1973), “Цень ад вясла” (1979), “Яшчэ і заўтра” (1983), “Мой свеце ясны” (1986). Экзістэнцыяльнае пранікненне ў сутнасць быцця, спавядальнасць і аўтабіяграфізм, класічная форма верша. Урбаністычныя матывы. Міхась Стральцоў – яркі прадстаўнік пакалення “шасцідзсятнікаў” у беларускай літаратуры.

Беларуская літаратура 70-х-першай паловы 80-х гадоў

Змена парадыгмы ў грамадскім, культурным, нацыянальным жыцці на рубяжы 70-х гг. Пашырэнне тэматыкі ў літаратуры (НТР, космас, экалогія і інш.), яе жанрава-стылёвае развіццё і ўзбагачэнне. Нарастанне экалагічных праблем у жыцці, адлюстраванне іх у літаратуры. НТР і асоба. “Экалогія” душы і “экалогія” культуры. Зварот да беларускай гісторыі. Мастацкія набыткі беларускай паэзіі. Ідэяна-мастацкая адметнасць творчасці А.Грачанікава, В.Зуёнка, А.Пысіна, А.Вялюгіна, А.Вярцінскага, П.Макаля, Р.Барадулiна, Ю.Свіркi, М.Мятліцкага, інш. Наватарскі характар кнігі А.Разанава “Шлях – 360” (1981). Лірыка Е.Лось, В.Вярбы, Я.Янішчыц, Р.Баравіковай, Т.Бондар, Г.Каржанеўскай, В.Аколавай, інш. Драматызм пачуцця, псіхалагізм лірыкі Д.Бічэль-Загнетавай. Арыгінальнасць, непаўторнасць паэтычных галасоў Р.Семашкевіча, К.Камейшы, Ю.Голуба, Г.Пашкова, М.Маляўкі, Л.Галубовіча, Л.Тарасюк, А.Пісьмянкова, В.Шніпа, Л.Дранько-Майсюка і інш. Узмацненне аналітычных тэндэнцый у прозе. “Лірызацыя” прозы, “пражанізацыя” паэзіі. Узмацненне суб’ектыўнага пачатку ў літаратуры. Выхад з крызісных, “застойных” з’яў у грамадстве, абвостраная ўвага да чалавека. Паглыбленне філасофска-канцэптуальнага зместу твораў, інтэлектуалізацыя прозы. Жанрава-стылёвая эвалюцыя сучаснай беларускай прозы. Пашырэнне мастацкага досведу ў літаратуры. Формы і прыёмы мастацкай умоўнасці. Жанр фэнтэзі і дэтэктыўны жанр у беларускай літаратуры. Пспехі беларускай драматургіі. Пашырэнне жанрава-тэматычных абсягаў драматургіі. П’есы А.Дударова, К.Крапiвы, М.Матукоўскага, А.Дзялендзіка, А.Петрашкевіча і інш. Беларуская літаратура на парозе iстотных змен у грамадска-культурным жыцці.

Васіль Быкаў. Жыццёвы і творчы шлях. Аўтабіяграфізм творчасці. Ідэяна-мастацкія асаблівасці аповесцей “Жураўліны крык” (1959). “Здрада” (1960), “Трэцяя ракета” (1961), “Пастка”, “Праклятая вышыня”, “Абеліск”, “Мёртвым не баліць” (1965). Праблема рамантызацыі і ідэалізацыі ў сюжэце аповесці “Альпійская балада” (1963). Аўтарскі вобраз вайны (“мая вайна”) у аповесці “Праклятая вышыня” (1968). Паняцце шматзначнасці, сімволікі і прытчавасці ў творы. “Партызанскія” аповесці. Выхад за межы аўтабіяграфізму і пашырэнне фактычнай асновы ў аповесці “Круглянскі мост” (1968). Гуманістычны сэнс аповесці “Сотнікаў” (1970). Публіцыстычная палемічнасць аповесці “Абеліск” (1971). Паняцце меры чалавечай адказнасці ў аповесці “Дажыць да свiтання” (1972). Праблема будучыні ў аповесці “Воўчая зграя” (1974). Паглыбленне роздуму пражаніка пра цану Вялікай Перамогі і каштоўнасць асобнага чалавечага жыцця ў аповесці “Яго батальён” (1975). Аповесць “Пайсці і не вярнуцца” (1978) як новы этап у мастацкім развіцці пісьменніка. Чалавек і час у творы. Аповесць “Знак бяды” (1982) як значная мастацкая з’ява ў творчасці пражаніка. Праблематыка, філасофскі характар, гуманістычны пафас, сімволіка ў творы. Актуалізацыя сюжэтнай сітуацыі аповесці “Круглянскі мост” і яе мастацка-вобразнае развіццё ў раманах “Кар’ер” (1985). Аповесці “У тумане” (1988), “Аблава” (1989), “Сцюжа” (1969, 1991). Быкаўскае асэнсаванне экзістэнцыялісцкага паняцця абсурду. Творчасць 90-х г. (зборнікі апавяданняў і прыпавесцей “Сцяна”, “Пахаджане”, аповесці “Пакахай мяне, салдацік”, “Балота”, “Труба”, “Ваўчыная яма”).

Іван Навуменка. Біяграфія пісьменніка. Юнацкі свет у творах І.Навуменкі. Эпічнасць мыслення І.Навуменкі ў раманнай трылогіі “Сасна пры дарозе ” (1962), “Вецер у соснах” (1967), “Сорак трэці” (1970). Выдатнае псіхалагічнае майстэрства пісьменніка ў стварэнні вобразаў-персанажаў. Асаблівасці мастацкай формы. Раман “Смутац белых начэй” (1979) як своеасаблівы працяг трылогіі . Аўтабіяграфізм твораў. Аповесць пра студэнцтва “Бульба” (1964). Герой-інтэлігент у рамане “Летуценнік” (1983) і аповесці “Асеннія мелодыі” (1987). Тэма драматычнага кахання ў навелах і аповесцях. Узаемадачыненні дзіцяці і яго роду, дзіцяці і соцыуму, дзіцяці і прыроды ў аўтабіяграфічнай трылогіі “Дзяцінства; Падлетак; Юнацтва”(1997).

Алесь Адамовіч. Біяграфія. Аўтабіяграфізм рамана-дылогіі "Вайна над стрэхамі" (1960) і "Сыны ідуць у бой" (1962). Псіхалагізм і лірызм твора, яго маральная праблематыка і філасафічнасць. Дакументалізм "Хатынскай аповесці" (1972). Жанрава-стылёвыя пошукі прэзента. Дакументальная кніга А.Адамовіча, Я.Брыля, У.Калесніка "Я з вогненнай вёскі..." (1975) і яе ўнікальнасць. Вобраз вайны ў дакументальнай "Блакаднай кнізе" (1982) А.Адамовіча і Д.Граніна. Раман "Карнікі" (1980) і літаратура "плыні свядомасці". Псіхалагічнае майстэрства пісьменніка. Вобраз вайны і канцэпцыя чалавека ў рамане. Жанр антыўтопіі ў прозе А.Адамовіча (аповесць "Апошняя пастараль" (1986). Актуалізацыя рысаў народнай трагедыі ў аповесцях "Венера, або Як я быў прыгоннікам" (1982-1992) і "Нямко" (1993).

Уладзімір Караткевіч. Жыццёвы і творчы шлях. Тэматычная і жанрава-стылёвая разнастайнасць паэзіі У.Караткевіча. Мастацкая непаўторнасць зборнікаў паэзіі "Матчына душа"(1958), "Вячэрнія ветразі"(1960), "Мая Іліяда" (1969), "Быў. Ёсць. Буду." (1986). Мастацкі свет казак У.Караткевіча. Ідэя-мастацкая спецыфіка аповесцяў "Дзікае паляванне караля Стаха" (1950, 1958), "Цыганскі кароль"(1958), "Сівая легенда" (1960). Раман "Леаніды не вернуцца да Зямлі" ("Нельга забыць") (1960–1962) – твор інтэлектуальна-псіхалагічны, шматпланавы, эксперыментальны. Раман "Каласы над сярпом тваім" (1962–1964). Шматпланавасць і маштабнасць рамана. Атмасфера і дух эпохі, глыбінная беларускасць твора. Сімволіка. Стылёвыя асаблівасці. Аповесці "Зброя" (1964), "Ладдзя Роспачы" (1964). Жанрава-стылёвая адметнасць твораў. Раман "Хрыстос прыязмліўся ў Гародні" (1965–1966), яго месца ў кантэксце еўрапейскіх літаратур. Веліч, краса кахання і прыроды ў аповесці "Чазенія" (1966). Аўтабіяграфізм і антываенны пафас аповесці "Лісце каштанаў" (1972). Гісторыка-дэтэктыўны раман "Чорны замак Альшанскі" (1979). Праблематыка твора, яго мастацкія асаблівасці. Драматургія, яе вобразы, праблематыка, жанрава-стылёвыя асаблівасці, сцэнічнае ўвасабленне ("Кастусь Каліноўскі" (1963), "Званы Віцебска" (1973), "Маці ўрагану"(1982) і інш.). Публіцыстыка і літаратурная крытыка, эсэістыка.

Ніл Гілевіч. Біяграфія. Творчая актыўнасць паэта ў другой палове 50-х – 60-я гг. Асноўныя лірычныя сюжэты, матывы і вобразы паэзіі. Асаблівасці ідэя-творчай эвалюцыі паэта ў 70–80-я гг. Класічныя традыцыі і наватарства. Жанрава-стылёвая разнастайнасць паэзіі Н.Гілевіча: ода, гімн, малітва, элегія, балада, санет, замова, эцюд, казка, байка, эпіграма і інш. Тэматычна-праблемная характарыстыка кніг "Жыта, сосны і валуны" (1992), "На высокім алтары" (1994), "Ёсць зямля" (1997) і інш. Меладычна-песенная аснова паэзіі Н.Гілевіча. Спалучанасць паэзіі Н.Гілевіча з традыцыямі вуснай народнай творчасці. Экалагічная скіраванасць пейзажнай лірыкі Н.Гілевіча. Псіхалагічная глыбіня ў раскрыцці першага кахання і звязаных з гэтым пачуццём учынкаў героя-падлетка ў паэме "Лодачкі" (1998). Сатырычны і гумарыстычны талент паэта. Раман у вершах "Родныя дзеці" (1985): жанравая адметнасць, сюжэт і кампазіцыя, канфлікт, сістэма вобразаў, праблематыка твора. Драматургія Н.Гілевіча. Актыўная праца ў галіне мастацкага перакладу.

Анатоль Вярцінскі як прадстаўнік інтэлектуальнай плыні ў беларускай паэзіі. Станаўленне творчай індывідуальнасці А.Вярцінскага. Зборнікі "Тры цішыні" (1966). "Чалавечы знак" (1968) і іх месца ў паэзіі таго часу. Інтэлектуальна-філасофская насычанасць кніг "З'яўленне" (1975), "Час першых зорак" (1975), "Ветрана" (1979). Зборнік выбраных твораў "Хлопчык глядзіць..." (1992). Жанравая сістэма ў паэзіі А.Вярцінскага: ода, гімн,

элегія, медытацыя, прытча, малітва, плач, песня і інш. Прырода і чалавек (паэмы "Начны бераг", "Паэма мора", "Колькі лет, колькі зім!" і інш.). Глыбіня натурфіласофскага светаразумеання, экалагічная скіраванасць аўтарскага мыслення. Лірычныя матывы кахання. Пранікнёнасць аўтарскіх інтанацый, эмацыянальнасць, выяўленчае майстэрства паэта.

Іван Пташнікаў. Біяграфія. Сацыяльны характар канфліктаў у ранніх творах І.Пташнікава. Свет падлетка ў апавяданнях "Алені", "Алёшка", "Бежанка" (1962). Праблема ўзаемаадносін чалавека і прыроды. Аповесць "Лонва" (1964). Праблематыка, адметнасць жанравай будовы аповесці. Аповесць "Тартак" (1967). Раман "Мсціжы" (1970). Рэальная аснова аповесці "Найдорф" (1976). Увасабленне народнага погляду на вайну ў творы. Супярэчнасці часу ў рамане "Алімпіяда" (1984). Моўна-стылёвыя асаблівасці твора. Апавяданне "Львы" (1987) – яркае ўвасабленне наступстваў чарнобыльскай катастрофы. Творы 90-х гг., іх жанравая разнастайнасць. Значэнне творчасці І.Пташнікава ў гісторыі беларускай літаратуры.

Вячаслаў Адамчык. Біяграфія пісьменніка. Жыццёпіс прэзентацыя ў яго "Дзённіку". Тэатралогія "Чужая бацькаўшчына" (1977), "Год нулявы" (1982), "І скажа той, хто народзіцца" (1985), "Голас крыві брата твайго" (1990). Сімволіка назваў раманаў. Адметнасць мастацкай канцэпцыі беларускай гісторыі. Фантастычнае і рэальнае, сучаснае і мінулае ў аповесці "Падарожжа на Буцафале" (1991). Думкі і роздум пісьменніка ў "Развітальнай аповесці" (1999). Эсэістыка ў апошняй кнізе прэзентацыі "Нязрушаны камень" (2002). Проза В.Адамчыка і класічная эпічная традыцыя (Я.Колас, М.Гарэцкі, К.Чорны, І.Мележ).

Літаратурны працэс сярэдзіны 80-х гг. ХХст. – пачатку ХХІ ст.

Агульныя звесткі пра развіццё беларускай літаратуры ў другой палове 80-х — 90-я гг. Традыцыі і наватарства ў сучаснай літаратуры. Эстэтыка-выяўленчыя кірункі, плыні, тэндэнцыі: рэалізм, неарамантызм, авангардызм, імпрэсіянізм, постмадэрнізм і інш. Літаратурна-выдавецкі працэс у сучаснай Беларусі. СМІ ў беларускай культурнай прасторы. Авангардныя пошукі творчай моладзі. Складанасці і праблемы сучаснага літаратурнага працэсу. Полілінгвістычнасць літаратуры Беларусі. Міжнародныя літаратурныя сувязі і кантакты.

Агульныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай паэзіі. Традыцыя філасафізму і яе ўплыў на сучасную паэзію. Інтэлектуалізацыя мастацкага мыслення. Біблейска-філасофскія і рэлігійна-хрысціянскія матывы (М.Танк, В.Зуёнак, М.Шамякіна, інш.). Мадэрнізацыя паэтычнай свядомасці. Жанравая разнастайнасць беларускай паэзіі. Паяднанне публіцыстычнага, філасофскага і інтымна-псіхалагічнага пачаткаў у сучаснай лірыцы (П.Панчанка, В.Зуёнак, Н.Гілевіч, С.Грахоўскі, інш.). Сучасная паэтычная міфатворчасць. Вобразы беларускай міфалогіі (М.Танк, Р.Барадулін, А.Мінкін, А.Сыс, інш.). Прыродацэнтрызм як аснова мыслення сучасных паэтаў. Драматызм вершаў на экалагічную тэматыку. М. Мятліцкі як летапісец чарнобыльскай трагедыі. Пафас і вобразны свет кніг "Торкі вырай" (1989), "Палескі смутак" (1991), "Бабчын" (1996), "Хойніцкі сшытак" (1999), "Замкнёны дом" (2005). Паэтычныя маналогі, элегіі, балады, пасланні і інш. Партрэты землякоў-бабчынцаў. Матывы і міфалагемы нядолі, гора, бяды, ліха, смерці. Паэтыка чарнобыльскага пейзажу. Багацце духоўнага зместу ў лірыцы кахання Я.Янішчыц, Р.Баравіковай, Г.Бураўкіна, інш. Наватарства ў галіне вершаванай формы і іншыя мастацкія пошукі сучаснай паэзіі. Лірыка Л.Дранько-Майсюка ў кантэксце эстэтыкі імпрэсіянізму. Адкрыццё паэзіі ў прозе жыцця (зборнік "Вандроўнік", 1983). Паэтызацыя роднага Палесся. Рэцэпцыя антычнай культуры. Л.Дранько-Майсюк як пясняр кахання (цыкл "Вершы для А."). Беларуская паэма на сучасным этапе: жанравая сінтэтычнасць, разнастайнасць мастацкіх формаў, інш. Выяўленне розных аспектаў чалавечага быцця: маральнага, сацыяльнага, гістарычнага, рэлігійнага і інш.

Рыгор Барадулін. Біяграфія. Вайна ў лёсе паэта. Кнігі назіі "Маладзік над стэпам" (1959), "Рунець, красаваць, налівацца!" (1961), "Нагбом" (1963), "Неруш" (1966), "Адам і Ева" (1968) і інш. Інтэнсіўнае развіццё творчай індывідуальнасці паэта, яго наватарства.

Самабытнасць яго паэтычнага голасу сярод творцаў "новай хвалі". Трывога паэта пра нацыянальныя духоўныя каштоўнасці ("Неруш" і інш.). Творчая актыўнасць. Багацце і разнастайнасць творчых набыткаў. Паэтычны плён: кнігі "Рум" (1974), "Абсяг" (1978), "Вечалле" (1980), "Амплітуда смеласці" (1983), "Маўчанне перуна" (1986), "Самота паломніцтва" (1990), "Міласэрнасць плахі" (1992), "Евангелле ад Мамы" (1995), "Босая зорка" (2001) і інш. Эстэтычная адметнасць кнігі "Ксты" (2005). Рэлігійна-духоўныя і маральна-філасофскія шуканні паэта. Патрыятычныя пачуцці і гістарызм як аснова светапогляду паэта. Сцвярджэнне ідэі духоўнай моцы і годнасці беларускага народа. Хваласпеў роднаму слову, трывога за яго лёс. Канцэпт кахання ў паэзіі Р. Барадуліна. Феномен паэтычнага майстэрства Р. Барадуліна. Барадулінскі метафарызм. Гулліва-смежавая стыхія ў паэме "Смаргонская акадэмія" (1975). Разнастайнасць жанрава-стылёвых формаў у творчасці Р. Барадуліна: верлібр, акрасанет, пацеры, навела, лера-паэма і інш. Майстэрства паэта ў галіне словатворчасці.

Янка Сіпакоў. Біяграфія. Шырыня творчага дыяпазону пісьменніка. Прастата і ўзвышанасць ранняй паэзіі: "Сонечны дождж" (1960), "Лірычны вырай" (1965), "Дзень" (1968), "3 вясны ў лета" (1972), "Вочы ў вочы" (1978, выбранае), "Усміхніся мне" (1984). Паэзія кахання, пейзажная лірыка. Наватарскі характар кнігі "Веча славянскіх балад" (1973). Паглыбленне філасофскага зместу ў прозе Я. Сіпакова. Цыкл апавяданняў "Жанчына сярод мужчын" (1980). Інтэлектуалізацыя прозы пісьменніка. Кнігі "Крыло цішыні" (1976), "Усе мы з хат" (1982), "Спадзяванне на радасць" (1983), "Пяць струн" (1984), "Сад людзей" (1985), "Журба ўстылі рэтра" (1990), "Тыя, што ідуць" (1993), фантастычная аповесць "Блуканні па іншасвеце" (1994) і інш. Ідэйна-жанравыя пошукі пісьменніка. Прыпавесцевасць яго твораў. Філасофска-канцэптуальная аснова твораў прэзаіка. Адметнасць стылю пісьменніка, павышэнне суб'ектывізму, выкарыстанне алегорый, сімволікі, настраёвы, пачуццёвы характар прозы. "Паэтызацыя" прозы і "празаізацыя" паэзіі. Паэмы ў прозе з кніг "Ахвярны двор" (1991). Праблема наступстваў чарнобыльскай катастрофы ў паэме "Одзіум". Мініяцюры, эсэ, крытычныя артыкулы Я. Сіпакова.

Раіса Баравікова. Жыццёвы і творчы шлях. "Сонечнасць" ранняй паэзіі. Інтымная лірыка ў кнігах "Рамонкавы бераг" (1974), "Слухаю сэрца" (1978), "Такое кароткае лета" (1981), "Адгукнуся голасам жалейкі" (1984), "Каханне" (1987), "Пад небам першага спаткання" (1990), "Люстэрка для самотнай" (1992), "Сад на капялюшыку каханай" (1998). Экспрэсіўнасць вобразна-выяўленчых сродкаў. Філасофская рэфлексія, медытатывы роздум ў лірыцы паэтэсы. Ускладненасць пачуццяў, спасціжэнне сутнасці жыцця, чалавечага шчасця, зямнога існавання. Зварот да вобразаў мінулага ў творах "Партрэт жонкі Станіслава Ксаверыя Прушынскага XVIII стагоддзя", "Кастусь Каліноўскі", "Саламея", "Барбара Радзівіл", інш. Драматургічнае майстэрства ў паэме "Барбара Радзівіл" (1992). П'еса "Пятля часу" (1996): праблемная скіраванасць, жанравыя і сюжэтна-кампазіцыйныя асаблівасці. Проза Р. Баравіковай. Аповесць "Кватарантка" (1980): асэнсаванне праблем свайго часу, жаночых лёсаў. Наватарства кнігі "Вячэра манекенаў" (2002). Асаблівасці псіхалагічнай фантастыкі Р. Баравіковай. Творы для дзяцей "Галенчыны "Я", альбо Планета Цікаўных Хлопчыкаў" (1990), "Дзве аповесці пра Міжпланетнага Пажарніка і казка пра жабяня Квыш-квыш" (1996).

Алесь Разанаў. Жыццёпіс і творчасць. Лёс зборніка "Адраджэнне" (1970). Сімволіка назвы. Праблематыка кнігі. Пошукавы характар зборніка "Назаўжды" (1974). Агульны рамантычны пафас кнігі і паглыбленне ў нацыянальную гісторыю беларусаў, цікавасць да яе трагічных старонак. Эксперыменты ў сферы жанру і стылю. Аўтарскі жанр "пункціраў" як варыянта філасофскай лірыкі. Асаблівасці асацыятыўна-вобразнага пісьма і адцягнена-філасофская змястоўнасць верша. Зборнік "Каардынаты быцця" (1976). Жанр філасофскай паэмы ў кнізе. Зборнік "Шлях – 360" (1981). Наватарства ў сферы тэматыкі і паэтыкі. Уплыў усходніх філасофскіх сістэм на творчае станаўленне. Біблія ва ўспрыняцці і ацэнцы паэта. Квантэмы як аўтарскі жанр і яго мастацка-вобразныя характарыстыкі. Зборнікі "Вастрыё стралы" (1988) і "Паляванне ў райскай даліне" (1995) як працяг інтэлектуальна-філасофскіх і

творча-эстэтычных пошукаў паэта. Версэты як аўтарскі жанр філасофскай лірыкі і яго стылёвыя прыкметы. Працяг паэтычнага аповеду пра жыццё рэчаў у нацыянальнай гісторыі беларусаў ў зборніку "У горадзе валадарыць Рагвалод" (1992). Умоўна-асацыятыўная вобразнасць. Зборнікі "Рэчаіснасць" (1998) і "Гановерскія пункціры" (2002) як працяг і развіццё пошукаў паэта ў новай літаратурнай сітуацыі. Паэмы "Гліна", "Камень", "Жалеза" і сэнс архетыпаў у беларускай ментальнасці.

Яўгенія Янішчыц. Асоба і лёс. Першая кніжка "Снежныя грамніцы" (1970) і яе ацэнка у тагачаснай крытыцы. Далейшая творчая эвалюцыя наэтэсы, выхад кніг "Дзень вечаровы" (1974), "Ясельда" (1978), "На беразе пляча" (1980), "Пара любові і жалю" (1983), "Каліна зімы" (1987). Кнігі творчай спадчыны паэтэсы "У шуме жытняга святла" (1988) і "Выбранае" (2000). Паэтызацыя родных краявідаў і палескага краю. Вясковы свет як сфера ідэальнага, прыгожага, гарманічнага быцця. Інтымная лірыка. Вобразы землякоў, працавітых людзей беларускага Палесся. Вобраз маці як апірышча духоўнага свету Я. Янішчыц. Музычна-песенная прасодыя верша. Зварот да народнай культуры, арганічнае выкарыстанне фальклору сваёй мясцовасці, палескай дыялектнай лексікі, імёнаў, тапонімаў. Паэмныя творы Я. Янішчыц, іх жанравая спецыфіка, вобразны свет, сюжэтна-кампазіцыйная адметнасць. Спалучэнне сілаба-танічнага верша і рыфмаванай прозы ў паэме "Ягдны Хутар". Лірыка-драматычны пачатак, эмацыянальная экспрэсія і псіхааналіз у паэмах "Акно ў дождж" і "Прызнанне вачамі". Грамадзянскасць пафасу "Зорнай паэмы". Набыткі Я. Янішчыц у жанры аповядання. Асаблівасці стылю пісьменніцы.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай прозы. Актывізацыя ідэйна-творчых пошукаў, пашырэнне выяўленчых магчымасцей беларускай прозы 80–90-х гг. Мастацкія набыткі ў жанрах рамана, аповесці і аповядання. Разнастайнасць тэматыкі і праблематыкі сучаснай прозы. Лёс беларускага народа ў XX ст. у асэнсаванні сучаснай прозы (раман В.Карамазова "Бежанцы" і інш.). Трагедыйнае адлюстраванне даваеннага часу: В.Быкаў ("Аблава") і інш. Чарнобыльская тэма ў творах беларускіх пісьменнікаў: І.Пташнікаў ("Львы"), І.Шамякін ("Злая зорка"), В.Карамазав ("Краем Белага шляху") і інш. Паказ пасляваеннага жыцця ў рамане Г.Далідовіча "Заходнікі". Новыя падыходы ў мастацкім асэнсаванні ваеннага мінулага. Трагічная праўда часу ў творах другой паловы 80–90-х гг. (А.Адамовіч, В.Быкаў, І.Шамякін, І.Чыгрынаў і інш.). Творы, напісаныя на мемуарным матэрыяле, звязаныя з рэпрэсіямі, парушэннем законнасці: Я.Бяганская, Л.Геніюш, С.Грахоўскі, П.Крэнь, Б.Мікуліч, П.Пруднікаў. Сацыяльныя і маральна-этычныя праблемы ў прозе пра беларускую вёску (А.Жук, В.Казько, А.Федарэнка і інш.). Падзеі і вобразы беларускай гісторыі ў праявістых творах сучасных пісьменнікаў (І.Шамякін, В.Іпатава, Г.Далідовіч, К.Тарасаў, У.Арлоў, В.Чаропка, А.Наварыч).

Іван Шамякін. Жыццёпіс і творчасць. Маральная сутнасць канфлікту. Гуманістычны пафас твора. Раман "Тлыбокая плынь" (1949), яго папулярнасць і высокая грамадская ацэнка. Блізкасць герояў рамана да іх прататыпаў. Наватарства пісьменніка ў распрацоўцы партызанскай тэмы. Адлюстраванне ў рамане "У добры час" (1952) першых гадоў мірнага жыцця. Творчасць І. Шамякіна другой паловы 50-х — 60-х гг. Наватарская адметнасць рамана "Крыніцы" (1956). Надзённасць, актуальнасць пастаўленых праблем, асэнсаванне складаных грамадскіх працэсаў. Сюжэтна-кампазіцыйная пабудова пенталогіі "Трывожнае шчасце", якая ўключае цыкл аповесцей "Непаўторная вясна" (1957), "Начныя зарніцы" (1958), "Агонь і снег" (1959), "Пошукі сустрэчы" (1959) і "Мост" (1965). Аўтабіяграфічнасць твораў. Лірычная плынь аповеду ў "Трывожным шчасці". Майстэрства псіхалагічнага аналізу. І.Шамякін — адзін з лепшых у беларускай літаратуры майстроў паказу жаночых характараў. Складанасць чалавечых узаемаадносін у аповесці "Ах, Міхаліна, Міхаліна" (1966). Жанчына і вайна ў аповесцях "Шлюбная ноч" (1974), "Тандлярка і паэт" (1975), рамане "Зеніт" (1987) і інш. Асэнсаванне пісьменнікам вострых маральна-этычных праблем і агульнафіласофскіх пытанняў чалавечага быцця. Сацыяльна-этычная сутнасць канфлікту ў рамане "Сэрца на далоні" (1963). Праблемнасць рамана "Снежныя зімы" (1968). Тэматычна-праблемная навізна рамана "Атланты і карыятыды" (1974). Катэгорыя памяці, праблема

злачынства і даравання ў рамане "Вазьму твой боль" (1979). Творчая актыўнасць пісьменніка ў другой палове 80-х – 90-я гг. Аповесць "Драма" (1988) як мастацкі дакумент часу перабудовы. Мастацкае пераасэнсаванне савецкай гісторыі ў аповесці "Ахвяры" (1990). Першы раман пра Чарнобыль у беларускай літаратуры – "Злая зорка" (1991). Працяг асэнсавання трагічных падзей у аповесці "Зона павышанай радыяцыі" (1997). Гістарычны раман "Вялікая княгіня" (1996). Адлюстраванне разнастайных бакоў сучаснага жыцця і маральна-этычная праблематыка ў аповесцях "Сатанінскі тур" (1993), "Падзенне" (1994), "Без пакаяння" (1995), "Палеская мадонна" (1996), "Крывінка" (1995), "Завіхрэне" (1998), "У засені палаца" (2000) і інш. Набліжэнне аўтарскай трактоўкі свету да антыутопіі і літаратуры абсурду. Рэалізм як вызначальны творчы метада І.Шамякіна.

Іван Чыгрынаў. Жыццё і творчасць празаіка. Апавяданні І.Чыгрынава са зборнікаў "Птушкі ляцяць на волю" (1965), "Самы шчаслівы чалавек" (1967), "Ішоў на вайну чалавек" (1973). Спецыфіка жанру апавяданняў-вандровак, апавяданняў-даследаванняў. Дакументалізм як адна з прыкмет "малой прозы" І. Чыгрынава. Пенталогія пра вайну, яе жанравая адметнасць. Асаблівасці мастацкага хранатопу. Гісторыя напісання. Раман "Плач перапёлкі" (1972). Мастацкая канцэпцыя "ўсенароднай вайны". Раман "Свае і чужынцы" (1984). Драматычны канфлікт паміж станоўчымі і адмоўнымі персанажамі твора як увасабленне трагедыі народа. Народная мараль і яе праявы ў паводзінах жыхароў вёскі Верамейкі. Раман "Вяртанне да віны" (1992). Праблема адказнасці і віны як сведчанне зменаў у светапоглядзе празаіка. Раман "Не усе мы згінем" (1996). Сістэма вобразаў. Драматургія І.Чыгрынава.

Віктар Казько. Віктар Казько як прадстаўнік "міфалагічнага рэалізму" ў беларускай літаратуры. Жыццяпіс і творчасць пісьменніка. Лёс "дзяцей вайны. Мастацкае адлюстраванне біяграфіі ў аповесцях "Высакосны год" (1972), "Добры дзень і бывай" (1974). Аповесць "Суд у Слабадзе" (1978). Сімволіка назвы. Міфавобразы і міфаматывы ў творы. Раман "Неруш" (1981). Праблемы экалогіі прыроды ўрамане і ў аповесцях-"спадарожніках" "Цёмны лес – тайга густая" (1973), "Цвіце на Палесці груша" (1978). Узбагачэнне паняцця рэалізму. Раман "Хроніка дзіцячага саду" (1986). Сімволіка Саду як зямнога раю. Вобразы дзяцей-сірот. Драматызацыя жанру і паглыбленне філасафізму ў аповесцях "Выратуй і памілуй нас, чорны бусел" (1993), "Но Пасаран" (1993), "Прахожы" (1995), "Да сустрэчы..." (1997) і інш. Засваенне сэнсу экзістэнцыяльнай катэгорыі абсурду ў дачыненні да сучаснай беларускай гісторыі ў рамане "Бунт незапатрабаванага праху" і ў аповесці "Час збіраць косці" (2005).

Агульныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай драматургіі.

Зварот да вопыту тэатра і драмы абсурду: А.Дзялендзік, Г.Багданава, І.Сідарук і інш. Сучасная п'еса і герменеўтыка. П'еса-рымейк у сучаснай драматургіі. Гістарычныя рэтраспекцыі ў сучаснай драматургіі (І.Чыгрынаў, А.Петрашкевіч, А.Дудараў, Р.Баравікова, інш.). Сатыра і гумар у камедыях Г.Марчука, У.Сауліча і інш. Сацыяльна-маральная заастрэнанасць канфлікту ў п'есах М. Матукоўскага. Драматургія для дзяцей.

Аляксей Дудараў. Жыццяпіс і творчасць. Творчыя пошукі свайго стылю ў драматургіі. Зборнік апавяданняў "Святая птушка" (1979). Жанрава-стылёвыя асаблівасці прозы А.Дударава і праблема драматызацыі сюжэта. Вобразы герояў-"дзівакоў" як носьбітаў беларускіх уяўленняў пра мараль (павышаная чуласць, ранімасць, арыентацыя на высокае і прыгожае ў жыцці, вонкавая прасцякаватасць). Праблема духоўнасці ў бездухоўным свеце П'есы "Выбар" (1979) і "Апошні ўзлёт" (1982). Актуальнасць маральна-этычнай праблематыкі. Яскравыя людскія тыпы ў п'есе "Вечар" (Гастрыт, Мульцік, Ганна). Канфлікт асобы і асяроддзя. П'еса "Парог" (1981). Сімволіка-метафарычны пласт у змесце п'есы (вобраз "парога"). П'еса "Радавыя" (1984), яе сцэнічны поспех. Ідэйна-вобразныя і жанрава-стылёвыя асаблівасці твора у кантэксце беларускай і рускай "ваеннай прозы". Новыя героі ў п'есе "Злом" (1987). Рэальнае і фантастычнае ў драме "Адцуранне" (1994), раскрыццё ў ёй трагізму Чарнобыля. Засваенне драматургічнага вопыту майстроў сімвалістычнай трагедыі (сімволіка, умоўнасць, фантазмагорыя, "кніжнасць"). Зварот да нацыянальнай гісторыі ў

п'есах "Купала" ("Князь Вітаўт", 1994), "Палачанка" (1998), "Чорная панна Нясвіжа" (1998), "Крыж" (2000), інш. П'есы "Кім" (2000) і "Люці" (2002), іх жанравая адметнасць.

Мікола Матукоўскі. Жыццёвы і творчы шлях. Сацыяльна-маральная заостранасць канфлікту ў п'есах М.Матукоўскага. Праблематыка твораў драматурга, іх жанравая адметнасць. Майстэрства тыпізацыі і камізму ў п'есе "Мудрамер" (1987). Публіцыстычная скіраванасць драмы "Бездань" (1992), выяўленне ў ёй складанасці ўнутранага стану чалавека. Гратэск і парадокс у мастацкай сістэме камедыі "Калізей" (1992).

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Агульныя пытанні методыкі беларускай мовы ў школе. Методыка беларускай мовы як навук а б навучанні і выхаванні школьніка як моўнай асобы; аб'ект, прадмет, змест, задачы, фундаментальныя паняцці і катэгорыі (мэты і змест моўнай адукацыі, працэс навучання мове, заканамернасці засваення мовы і заканамернасці навучання мове, прынцыпы і метады навучання мове, формы навучання, моўная, маўленчая, камунікатыўная, лінгвакультуралагічная кампетэнцыя).

Сувязь методыкі з іншымі навукамі. Сувязь МВБМ з лінгвістыкай. Залежнасць зместу навучання ад узроўню развіцця лінгвістыкі. Патрабаванне адпаведнасці школьнага зместу навучання мове і маўленню палажэнням сучаснай філалагічнай навукі. Сувязь МВБМ з псіхалогіяй, педагогікай і дыдактыкай.

Станаўленне і развіццё метадычнай думкі на Беларусі. Асветніцкая дзейнасць Ф. Скарыны. Аўтары першых славянскіх буквароў і граматык (І. Ужэвіч, С. Зізаній, М. Смятрыцкі, С. Собаль, С. Полацкі). Роля Б. Тарашкевіча ("Беларуская граматыка для школ"), П. Пачобкі, А. Смоліч, Я. Лёсіка ("Пачатковая граматыка" і "Школьная граматыка беларускай мовы"), І. Самковіча і І. Пратасевіча ("Робочая кніга па беларускай мове"), Н. Шэўчыка, В. Самцэвіча, А.В. Багдановіча ("Самавучыцель беларускай мовы") і інш. у станаўленні і развіцці методыкі роднай мовы. Метадычная спадчына К. Міцкевіча.

Актывізацыя метадычнай думкі у 60-70 і 80-90 гады ХХ стагоддзя: роля Л.П. Падгайскага, В.У. Протчанкі, У.К. Андрэенкі, М.С. Яўневіча, Я.М. Лаўрэля, З.Б. Варановіч, М.Г. Яленскага і інш. у развіцці методыкі выкладання беларускай мовы як навукі. Сучасныя беларускія педагагічныя часопісы, іх роля ў асэнсаванні і распаўсюджанні педагагічнай тэорыі і перадавога педагагічнага вопыту.

Лінгваметадычная кампаратывістыка: моўная адукацыя ў перадавых краінах свету і школах Беларусі.

Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе. Родная мова – прадмет вывучэння, сродак навучання, фарміравання і развіцця асобы школьніка. Канцэпцыя моўнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета "Беларуская мова": прызначэнне, змест, структура. Мэта і задачы навучання беларускай мове ў агульнаадукацыйных установах

Спецыяльныя мэты навучання беларускай мове: а) п а з н а в а л ь н ы я: фарміраванне ў школьнікаў лінгвістычнага светапогляду (лінгвістычная кампетэнцыя); узбраенне школьнікаў асновамі ведаў пра мову як сродак зносін і маўленне (маўленчая кампетэнцыя); фарміраванне камунікатыўных уменняў, культуры маўлення (камунікатыўная кампетэнцыя); усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, выпрацоўка ўменняў карыстацца культуразнаўчымі звесткамі з мэтай забеспячэння паўнаважнасці камунікацыі (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя); б) п р а к т ы ч н ы я: фарміраванне арфаграфічных і пунктуацыйных уменняў і навыкаў; авалоданне нормаў літаратурнай мовы; удасканаленне маўленчай дзейнасці школьнікаў: навучанне гаварэнню, слуханню, чытанню, пісьму; навучанне зносінам, камунікацыі.

Агульнапрадметныя мэты навучання беларускай мове: выхаванне школьнікаў сродкамі беларускай мовы; развіццё лагічнага мыслення; навучанне школьнікаў самастойнаму папярэнню ведаў аб мове.

Асноўныя канцэпцыі навучання беларускай мове: лінгвацэнтрычная і антрапацэнтрычная (асобасна арыентаваная).

Асноўныя заканамернасці засваення мовы і прынцыпы навучання мове. Асноўныя заканамернасці засваення мовы як роднай і другой: авалоданне мовай пачынаецца з авалодання яе гукавой матэрыяй; мовай авалодваюць, калі засвойваюць моўныя значэнні; семантычная бесканфліктнасць рэцэпцыі; унутраная міжмоўная ідэнтыфікацыя; узаемаўплыў пісьмовай і вуснай мовы пры фарміраванні маўленчых навыкаў; вызначальная роля спецыяльна створанага развіццёвага маўленчага асяроддзя.

Асноўныя прынцыпы навучання мове. Асноўныя дыдактычныя прынцыпы навучання мове: развіццёвага і выхаваўчага характару; сістэматычнасці і паслядоўнасці ў авалоданні ведамі пры фарміраванні ўменняў і навыкаў; свядомасці, творчай актыўнасці і самастойнасці школьнікаў; прынцып нагляднасці пры арганізацыі вучэбнага працэсу; даступнасці навучання; трываласці вынікаў навучання; рацыянальнага спалучэння калектыўных і індывідуальных формаў вучэбнай дзейнасці школьнікаў; пераёмнасці і перспектывнасці; сувязі вывучэння мовы і літаратуры.

Лінгвадыдактычныя прынцыпы навучання беларускай мове: увагі да матэры мовы; ацэнкі выразнасці мовы; развіцця “моўнай чуйнасці”; каардынацыі вуснай і пісьмовай мовы; структурна-семантычны; апора на этнакультуру; функцыянальна-камунікатыўнай накіраванасці; ўліку фактару бікультурнага развіцця дзіцяці; скіраванасці навучання на асэнсаванне беларускай мовы як этнакультурнага гістарычнага асяроддзя; арыентацыі працэсу навучання на засваенне літаратурнай нормы з мэтай фарміравання асобы вучня як моўна-эстэтычнага ідэалу; прынцып забеспячэння інтэлектуальнага і індывідуальнага развіцця школьнікаў; прынцып апераджальнага развіцця рэцэптыўных здольнасцей дзіцяці.

Спецыфічныя (спецыяльныя) прынцыпы, якія ўлічваюць асаблівасць зместу навучання.

Змест і структура школьнага курса беларускай мовы. Склад сучаснага школьнага курса беларускай мовы: веды аб мове і маўленні, моўныя і маўленчыя ўменні і навыкі, спосабы дзейнасці з вучэбным матэрыялам.

Адапаведнасць мэце моўнай адукацыі, забяспячэнне цэласнага развіцця асобы школьніка, практычная значнасць, адапаведнасць рэальным узроставым магчымасцям, адапаведнасць аб’ёму зместу навучання вучэбнаму плану, структурнае адзінства на розных этапах навучання і інш.

Структура сучаснага курса беларускай мовы.

Сучасныя праграмы па беларускай мове для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. Склад праграм: тлумачальная запіска, уласна праграма. Узровень праграмы кожнага класа. Структура моўнай і маўленчай часткі школьнага курса. Асноўныя лінгвістычныя і маўленчыя паняцці курса беларускай мовы.

Метады навучання беларускай мове, іх класіфікацыя і характарыстыка. Тыпалогія метадаў навучання: традыцыйна-класічныя (славесныя, практычныя і інш.) і асобасна арыентаваныя (эўрыстычныя, крэатыўныя, кагнітыўныя, прадуктыўныя і інш.) метады.

Асновы для тыпалогіі метадаў навучання: паступовае ўзрастанне актыўнасці і самастойнасці школьнікаў (рэпрадуктыўныя, тлумачальна-ілюстратыўныя, прадуктыўныя, эўрыстычныя, часткова-пошукавыя, праблемныя, даследчыцкія), па этапах вучэбнага працэсу (метады, якія прымяняюцца на этапе матывацыі і стымулявання; метады, што прымяняюцца на этапе засваення новага матэрыялу; метады замацавання; метады кантролю і ацэнкі і інш.).

Характарыстыка метадаў навучання: лекцыя, паведамленне настаўніка, гутарка, назіранне і моўны аналіз (моўны аналіз тэксту; сінтаксічны аналіз у межах сказа; марфалагічны аналіз часціны мовы і яе формаў; марфемны і словаўтваральны аналіз; аналіз ці характарыстыка лексікі; фанетычны аналіз: фанемы, гукі, літары, націскі; элементы стылістычнага аналізу, ацэнкі культуры маўлення); самастойны аналіз вучнямі матэрыялу; самастойная работа з падручнікам і іншымі крыніцамі і інш.; гутарка, пытанні,

канспектаванне, складанне плана, тэзісаў, моўных табліц, разгорнуты адказ па граматыцы, алгарытмы, вуснае паведамленне, даклад на лінгвістычную тэму і інш.; знаходжанне моўнай з'явы, класіфікацыя, дыферэнцыяцыя, сістэматызацыя, падбор прыкладаў і інш.; розныя віды спісвання, пісьмо па памяці, розныя віды дыктантаў; метады слоўнікавай працы, метады фарміравання граматычнага ладу маўлення і навучання нормам літаратурнай мовы; метады функцыянальна-стылістычнай працы, метады навучання звязным выказванням.

Кантрольна-ацэначная дзейнасць на ўроках беларускай мовы. Асноўныя патрабаванні да арганізацыі кантролю ведаў, уменняў і навыкаў вучняў па беларускай мове. Дзесяцібальная сістэма і нормы ацэнкі вучэбных дасягненняў школьнікаў па беларускай мове. Віды, функцыі, метады кантролю і вызначэнне якасці моўнай адукацыі.

Сродкі навучання беларускай мове. Вучэбна-метадычны комплекс па беларускай мове, яго асноўныя кампаненты.

Падручнік – асноўны сродак навучання роднай мове. Псіхалага-педагагічныя (змязстоўныя, інтэгрэтыўныя і метадычныя) і санітарна - гігіенічныя патрабаванні да школьнага падручніка: адпаведнасць адукацыйнаму стандарту і вучэбнай праграме, сучаснаму стану развіцця навукі, практычная накіраванасць, структурная цэласнасць, выразнасць і дакладнасць мовы, даступнасць фармулёвак, ілюстраванасць, адпаведнасць патрабаванням санітарных правілаў і нормаў, зацверджаных Міністэрствам аховы здароўя.

Функцыі падручніка: інфармацыйная, трансфармацыйная, сістэматызавальная, навучальная, развіццёвая, выхаваўчая.

Структурныя кампаненты падручніка па мове для школ: тэкставы (навукова-тэарэтычны, практычны матэрыял), пазатэкставы (апарат арганізацыі засваення матэрыялу, ілюстрацыі, малюнкi, схемы, табліцы, памятки і інш.), даведачны (слоўнікі), апарат арыенціроўкі (умоўныя абазначэнні, змест). Дапаможнікі па развіцці маўлення школьнікаў: тэмы і планы сачыненняў, зборнікі тэкстаў для пераказаў, узоры і інш.; слоўнікі, даведнікі энцыклапедычнага тыпу і інш.). Сродкі нагляднасці ў навучанні беларускай мове: сродкі зрокавай нагляднасці, сродкі слыхавай нагляднасці, зрокава-слыхавыя сродкі навучання. Іх прызначэнне ў навучальным працэсе.

Арганізацыя вучэбнага працэсу па беларускай мове ў школе. Планаванне працы па беларускай мове. Каляндарныя, тэматычныя і паўрочныя планы работы настаўніка беларускай мовы.

Формы арганізацыі вучэбнага працэсу па беларускай мове ў школе. Урок – асноўная форма вучэбнай работы ў школе. Сучасныя патрабаванні да ўрока беларускай мовы. Структурныя кампаненты ўрока і іх функцыі (арганізацыйны момант, матывацыя вучэбнай дзейнасці школьнікаў, псіхалагічная падрыхтоўка да ўспрымання новага матэрыялу, актуалізацыя апорных ведаў, раскрыццё сутнасці пэўнай моўнай з'явы: успрыманне, асэнсаванне, разуменне; паўторнае ўспрыманне новых ведаў і прымяненне іх у вусным і пісьмовым маўленні; выяўленне меры засваення і неабходнасці карэкцыі ўспрынятых тэарэтычных звестак, замацаванне, паўтарэнне, абагульненне вывучанага, падвядзенне вынікаў, заданне на дом). **Тыпы ўрокаў** роднай мовы ў залежнасці ад этапаў працы над вучэбным матэрыялам, мэтай і задач навучання: урок засваення новых ведаў і фарміравання ўменняў і навыкаў; урок замацавання ведаў, развіцця ўменняў і навыкаў; урокі паўтарэння матэрыялу і развіцця ўменняў і навыкаў; урок абагульнення і сістэматызацыі ведаў, удасканалення ўменняў і навыкаў; камбінаваны ўрок; урок праверкі ведаў, уменняў і навыкаў; урок развіцця звязнага маўлення; урок аналізу пісьмовых прац (кантрольных дыктантаў, пераказаў, сачыненняў і інш.). Патрабаванні да сучаснага ўрока мовы. Ацэнка ўрока мовы: змест урока, яго навуковы ўзровень, метадыка правядзення, дзейнасць настаўніка і вучняў, агульная педагагічная вартасць (дасягненне мэты, выкарыстанне аптымальнай тэхналогіі, стварэнне ўмоў для арганізацыі пазнавальнай дзейнасці і інш.). Схема аналізу ўрока беларускай мовы. Віды аналізу ўрока: структурны (паэтапны), аспектны (паэлементны), сістэмны, комплексны (поўны), экспрэс-аналіз.

Іншыя формы арганізацыі навучання: індывідуальныя заняткі, нетрадыцыйныя ўрокі (урок-лекцыя, урок-семінар, урок-залік, урок-практыкум і інш.), канферэнцыі, алімпіяды, цэнтралізаванае тэсціраванне і інш. Камп'ютарнае навучанне ў сістэме агульнай сярэдняй адукацыі.

Пазакласная праца па беларускай мове. Значэнне і задачы пазакласнай працы па беларускай мове. Прынцыпы арганізацыі пазакласнай працы. Формы пазакласнай працы. Віды пазакласных мерапрыемстваў, методыка іх правядзення.

Метадычная праца настаўнікаў беларускай мовы. Кваліфікацыйныя і прафесійныя патрабаванні да настаўніка беларускай мовы. Настаўнік як моўная асоба. Значэнне метадычнай працы ў сучаснай школе. Формы ўдасканалення метадычнага майстэрства настаўнікаў. Змест работы метадычных аб'яднанняў (кафедраў). Педагагічныя інавацыі. Школьны кабінет беларускай мовы.

Методыка развіцця звязнага маўлення вучняў. Развіццё маўлення – адна з асноўных задач навучання роднай мове. Навуковыя асновы методыкі развіцця маўлення (тэорыя маўленчай дзейнасці, тэорыя тэксту, стылістыка і інш.) Асноўныя прынцыпы методыкі развіцця маўлення: адзінства развіцця маўлення і мыслення, ўзаемасувязі развіцця вуснага і пісьмовага маўлення, развіцця маўлення ў сувязі з вывучэннем усіх раздзелаў школьнага курса роднай мовы, прынцып актыўнай камунікацыі, прынцып апоры на тэкст у ягожанравастылёвай разнастайнасці, прынцып сувязі развіцця маўлення з вывучэннем лінгвістычнага матэрыялу і з вывучэннем літаратуры і інш.

Значэнне, задачы, змест работы па развіцці звязнага маўлення школьнікаў. Пяняцце сістэмы ў працы па развіцці звязнага вуснага і пісьмовага маўлення школьнікаў: тэкст як камунікатыўная і дыдактычная адзінка развіцця звязнага маўлення; тыпы маўлення; стылі маўлення; жанры маўлення; асноўныя віды маўленчай дзейнасці: слуханне, гаварэнне, чытанне і пісьмо.

Асноўныя віды маўленчай дзейнасці. Удасканаленне навыкаў слухання (глабальнага, дэталёвага і крытычнага) і чытання (праглядальнага, азнаямляльнага і вывучальнага).

Тэкст як прадукт маўленчай дзейнасці. Фарміраванне ў вучняў пяняцця пра тэкст, яго асноўныя прыметы: мадальнасць (наяўнасць адрасата і адрасанта), тэматычнае адзінства, звязнасць (віды, сродкі структурнай сувязі), разгорнутасць, паслядоўнасць (кампазіцыя), сэнсавая цэласнасць (спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце), завершанасць. Методыка азнаямлення з асноўнымі тыпамі маўлення (апавяданне, апісанне, разважанне), з жанравастылістычнымі разнавіднасцямі тэкстаў (апавяданне, нататка, інтэрв'ю, ліст, нарыс, рэпартаж, характарыстыка, заява, аўтабіяграфія, рэферат, канспект, анатацыя, водгук, рэцэнзія і інш.). Сістэма практыкаванняў па развіцці звязнага вуснага і пісьмовага маўлення школьнікаў.

Пераказы ў сістэме працы па развіцці звязнага маўлення вучняў. Класіфікацыя пераказаў: па мэце правядзення (навучальныя і кантрольныя), па спосабе перадачы зместу зыходнага тэксту (падрабязныя, блізкія да тэксту; сціслыя; выбарачныя; з дадатковым заданнем) і інш. Методыка правядзення навучальных і кантрольных пераказаў.

Сачыненне як від работы па развіцці звязнага маўлення, сродак самавыражэння асобы школьніка, яго жыццёвай пазіцыі, унутранага свету. Класіфікацыя сачыненняў: па мэце правядзення (навучальныя і кантрольныя), па месцы выканання (класныя і дамашнія), па крыніцы атрымання ведаў (на аснове жыццёвага вопыту, асабістых назіранняў і ўражанняў; па карціне; на літаратурныя і вольныя тэмы і інш.), па тыпе тэксту (апавяданні, апісанні, разважанні, апавяданні з элементамі апісання і інш.), па жанры (артыкул у газету, водгук, рэцэнзія, рэпартаж і г. д.) і інш. Спосабы падрыхтоўкі да сачынення. Методыка правядзення сачыненняў.

Пераклад як від навучальных практыкаванняў па развіцці маўлення, методыка правядзення. Тыпы практыкаванняў па фарміраванні камунікатыўных здольнасцей.

Праверка і ацэнка творчых прац вучняў. Класіфікацыя, улік, прыёмы выпраўлення памылак.

Методыка вывучэння раздзелаў школьнага курса беларускай мовы.

Методыка фанетыкі. Значэнне, мэты, задачы і этапы вывучэння фанетыкі ў школьным курсе беларускай мовы. Агульнаметадычныя (экстралінгвістычны, функцыянальны, прынцып міжузроўневых і ўнутрыўзроўневых сувязей, нарматыўна-стылістычны) і прыватнаметадычныя (апора на маўленчы слых вучняў, прынцып разгляду гука ў марфеме, прынцып супастаўлення гукаў і літар). Метады навучання фанетыцы. Змест і будова школьнага курса фанетыкі. Арфаэпічныя нормы беларускай мовы. Асноўныя віды фанетычных практыкаванняў. Фанетыка-графічны разбор і методыка яго правядзення.

Методыка лексікі. Значэнне, задачы, месца лексікі ў школьным курсе беларускай мовы. Прынцыпы вывучэння лексікі (сістэмны, экстралінгвістычны, лексіка-граматычны, функцыянальны і гістарычны). Лексічная норма. Метады і прыёмы вывучэння лексікі і ўзбагачэння слоўнікавага запasu. Лексічныя і слоўнікавыя практыкаванні. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная функцыя лексічных з'яў. Методыка работы з тлумачальнымі слоўнікамі на ўроках беларускай мовы.

Методыка вывучэння марфемікі і словаўтварэння. Значэнне, задачы навучання словаўтварэнню. Лінгвістычныя асновы школьнага курса словаўтварэння, яго змест. Спецыфічныя прынцыпы вывучэння словаўтварэння (дыяхранічны, структурна-словаўтваральны і матывацыйны). Методыка работы з марфемным і словаўтваральным слоўнікамі. Тыпалогія словаўтваральных практыкаванняў. Марфемны і словаўтваральны разборы. Лінгваметадычная сістэма ўзбагачэння слоўнікавага запasu школьнікаў пры вывучэнні словаўтварэння. Выпрацоўка арфаграфічных уменняў і навыкаў пры вывучэнні словаўтварэння.

Методыка навучання арфаграфіі. Значэнне, этапы, мэты і задачы вывучэння арфаграфіі. Змест работы па арфаграфіі ў школе. Асаблівасці беларускай арфаграфіі. Залежнасць метадаў і прыёмаў навучання арфаграфіі ад прынцыпаў яе пабудовы. Прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння арфаграфіі (сувязь арфаграфіі з фанетыкай і арфаэпіяй, сувязь арфаграфіі з марфемікай і марфалогіяй, сувязь арфаграфіі з развіццём маўлення школьнікаў, свядомасць і аўтаматызм).

Арфаграфічная норма. Знаёмства вучняў з арфаграфічным слоўнікам. Роля арфаграфічнага слоўніка для фарміравання арфаграфічных навыкаў. Методыка работы над арфаграфічным правілам. Практычныя метады і прыёмы навучання арфаграфіі. Арфаграфічны разбор і методыка яго правядзення. Улік арфаграфічных памылак. Работа над арфаграфічнымі памылкамі.

Методыка граматыкі. Мэты, задачы, пазнавальнае і практычнае значэнне навучання граматыцы ў школе. Спецыфічныя прынцыпы навучання граматыцы (структурна-семантычны, функцыянальны, камунікатыўнай накіраванасці, нарматыўна-стылістычны, узаемасувязі вывучэння ўсіх узроўняў беларускай мовы, гістарычны і інш.) Унутрыпрадметныя сувязі ў працэсе навучання граматыцы: марфалогіі на сінтаксічнай аснове, марфалогіі і сінтаксісу ў аспекце культуры маўлення і стылістыкі.

Методыка марфалогіі. Значэнне, задачы навучання марфалогіі ў школе. Спецыфічныя прынцыпы навучання марфалогіі (Лінгвістычныя асновы школьнага курса марфалогіі. Асноўныя паняцці марфалогіі (часціны мовы, граматычная катэгорыя, граматычнае значэнне, словазмяненне) і методыка іх увядзення. Марфалагічная норма. Улік і класіфікацыя “марфалагічных” памылак. Работа над памылкамі марфалагічнага ўзроўню. Тыпалогія марфалагічных практыкаванняў. Аналіз тэксту на ўроках марфалогіі.

Марфалагічны разбор, методыка яго правядзення.

Фарміраванне арфаграфічных уменняў і навыкаў пры вывучэнні марфалогіі.

Лінгваметадычная сістэма ўзбагачэння слоўнікавага запasu школьнікаў пры вывучэнні марфалогіі.

Методыка сінтаксісу. Значэнне, мэты, задачы вывучэння сінтаксісу ў школе. Змест і спецыфічныя прынцыпы навучання сінтаксісу (экстралінгвасінтаксічны, функцыянальны, структурна-семантычны, марфалага-сінтаксічны; прынцып каардынацыі работы па развіцці

сінтаксічнага ладу мовы і маўлення вучняў з вывучэннем усіх раздзелаў школьнага курса мовы і літаратуры. Спецыяльныя (сінтаксічныя) метады і прыёмы навучання сінтаксісу (тэкставая аснова вывучэння сінтаксічнай моўнай з’явы, падбор апорных (ключавых) словазлучэнняў як сродкаў стварэння тэксту, падбор апорных (ключавых) граматычных асноў, структураванне апорных (ключавых) словазлучэнняў як сродкаў стварэння тэксту, структураванне апорных (ключавых) сказаў як сродкаў стварэння тэксту, сінтаксічны разбор словазлучэнняў, сказаў і тэксту. Прапедэтыўнае і сістэматычнае вывучэнне сінтаксісу. Сінтаксічная норма. Аналіз памылак.

Методыка пунктуацыі. Мэты і задачы вывучэння пунктуацыі ў школе. Змест і этапы вывучэння пунктуацыі. Агульнаметадычныя прынцыпы (прынцып сувязі пунктуацыі з сінтаксісам, прынцып сувязі пунктуацыі з развіццём маўлення і мыслення, сувязь пунктуацыі з выразным і лагічным чытаннем) і спецыфічныя прынцыпы методыкі пунктуацыі. Пунктаграма. Пунктуацыйная норма. Пунктуацыйныя правілы, іх класіфікацыя і методыка работы над імі. Практычныя метады і прыёмы навучання пунктуацыі. Семантычны аналіз сказа як аснова пунктуацыйнага аналізу. Віды практыкаванняў па пунктуацыі. Папярэджанне пунктуацыйных памылак, іх фіксацыя, улік. Грубыя і нягрубыя пунктуацыйныя памылкі. Работа над пунктуацыйнымі памылкамі.

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Тэарэтычныя асновы курса методыкі выкладання літаратуры. Узаемадзеянне метадычнай тэорыі і школьнай практыкі.

Прадмет, змест і структура курса методыкі выкладання беларускай літаратуры.

Сувязь методыкі выкладання беларускай літаратуры з прадметамі агульнагуманітарнага, псіхалага-педагагічнага, літаратуразнаўчага і лінгвістычнага цыклаў.

Роля перадавога вопыту настаўнікаў роднай літаратуры ў развіцці метадычнай навукі на Беларусі. Дыскусіі па праблемах методыкі выкладання літаратуры.

Спецыфічныя метады даследавання: мэтанакіраванае назіранне за вучэбна-выхаваўчым працэсам па літаратуры, абагульненне перадавога вопыту славеснікаў, педагагічны эксперымент, даследчая гутарка, анкетаванне, вывучэнне адукацыйных прадуктаў вучэбнай дзейнасці школьнікаў (вусных выказванняў, сачыненняў) і інш.

Беларуская літаратура як вучэбны прадмет ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Разнастайнасць сацыяльных і эстэтычных функцый літаратуры. Цэласны характар уздзеяння літаратуры на асобу вучня, матывы яго паводзін і стымулы развіцця пачуццяў, уяўлення, інтэлекту. Адзінства эмацыянальнага і лагічнага ў вывучэнні літаратуры ў школе. Своеасабліваць літаратуры ў шэрагу іншых школьных прадметаў. Асобасны характар успрымання твораў мастацтва слова і непажаданасць шаблонаў у яго вывучэнні. Роля і месца вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” ў структуры зместу агульнай сярэдняй адукацыі.

Мэты і задачы вывучэння беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Рэалізацыя мэтаў, акрэсленых Законамі Рэспублікі Беларусь “Аб адукацыі” і “Аб агульнай сярэдняй адукацыі”, адукацыйным стандартам “Агульная сярэдняя адукацыя. Асноўныя нарматывы і патрабаванні”, адукацыйным стандартам вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” (I–XI класы), канцэпцыйнай вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура”. Мэта вывучэння беларускай літаратуры – далучыць вучняў да набываў айнаўнай мастацкай славеснасці (у кантэксце сусветнай), развіць іх здольнасці да эстэтычнага ўспрымання і ацэнкі з’яў літаратуры; фарміраванне на гэтай падставе эстэтычных густаў, інтарэсаў, грамадзянскай, духоўна-маральнай, камунікатыўнай культуры вучняў. Дасягненне акрэсленай мэты звязана з вырашэннем наступных задач: азнаямленне вучняў з асаблівасцямі літаратуры як віду мастацтва; развіццё дыферэнцыраванага ўспрымання літаратурных твораў у залежнасці ад іх мастацка-эстэтычнай спецыфікі і жанрава-стылёвай своеасаблівасці; фарміраванне асноўных ведаў, уменняў і навыкаў аналізу

і ацэнкі літаратурных твораў; фарміраванне ў вучняў ведаў і ўменняў, якія забяспечваюць самастойнае засваенне мастацка-эстэтычных, духоўна-маральных каштоўнасцей; сістэматызацыя ведаў пра літаратуру як цэласнасць, прадстаўленую ў выглядзе паняццяў і спосабаў дзейнасці; фарміраванне культуралагічнай кампетэнцыі, развіццё ўяўленняў пра літаратуру як сацыякультурны феномен; развіццё літаратурна-творчых здольнасцей; выпрацоўка навыкаў вуснага (пісьмовага) маўлення.

Прынцыпы, змест і асноўныя этапы літаратурнай адукацыі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Прынцыпы дзяржаўнай палітыкі ў галіне адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь і іх рэалізацыя пры выкладанні літаратуры. Канцэпцыя літаратурнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, канцэпцыя вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура”, адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура”. Вучэбна-метадычныя комплексы новага пакалення па літаратуры.

Дыдактычныя і літаратуразнаўчы прынцыпы: навуковасць, гістарызм, сувязь навучання і выхавання, устаноўка на развіццё вучня, аналіз твора ў адзінстве зместу і формы і інш. Метадычныя прынцыпы выкладання літаратуры: узаемадзеянне мастацтва і рэчаіснасці ў эстэтычнай свядомасці школьнікаў, улік узроставых асаблівасцей літаратурнага развіцця вучняў, асобны характар чытацкай і літаратурна-творчай дзейнасці, сувязь літаратуры з законамі мастацкага мыслення, варыятыўнасць заняткаў па літаратуры, адзінства літаратурнага і моўнага развіцця, вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай.

Мастацкі твор – творчасць пісьменніка – літаратурны працэс – аснова літаратурнай адукацыі школьнікаў. Гісторыка-літаратурныя і тэарэтыка-літаратурныя звесткі, элементы літаратуразнаўства і літаратурнай крытыкі. Роля беларускай мовы ў агульным і літаратурным развіцці вучняў.

Кампаненты зместу літаратурнай адукацыі: а) веды; б) уменні і навыкі; в) вопыт творчай дзейнасці; г) маральныя крытэрыі.

Прынцыпы адбору літаратурных твораў: мастацкая дасканаласць, маральна-эстэтычная значнасць, месца ў творчасці пісьменніка і ў гісторыі літаратуры, надзённасць, даступнасць, цікавасць для школьнікаў пэўнага ўзросту.

Этапы літаратурнай адукацыі. Структура літаратурнай адукацыі з улікам узроставай і асобнай дыферэнцыяцыі:

Прапедэўтычны курс літаратурнага чытання на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі (I-IV кл.), пераемнасць дадзенага этапа з дашкольным. Задачы курса: фарміраванне вобразных уяўленняў аб навакольным свеце, далучэнне да нацыянальна-культурнай спадчыны, выпрацоўка элементарных механізмаў работы вучняў з літаратурным тэкстам, развіццё эмоцый і фантазіі вучняў, пашырэнне іх слоўніка.

II ступень агульнай сярэдняй адукацыі (V-IX класы). Беларуская літаратура як самастойны прадмет выступае з V класа. Галоўны аб’ект вывучэння – літаратурны твор, яго жыццёва-пазнавальныя, мастацка-эстэтычныя, каштоўнасна-ацэначныя якасці.

Асноўныя задачы навучання літаратуры: фарміраванне ў вучняў здольнасцей разумець своеасаблівасць і мастацкую манеру пісьменніка ў межах асобнага твора; успрымаць літаратуру як від мастацтва, фарміраванне ўяўленняў пра родава-жанравыя, стылёвыя асаблівасці твораў, уменняў вызначаць узаемасувязь і функцыянальнае значэнне кампанентаў твора.

III ступень агульнай сярэдняй адукацыі (X-XI класы). Курс літаратуры X-XI класаў завяршае літаратурную адукацыю, пабудаваны на гісторыка-літаратурнай аснове і адлюстроўвае асобныя этапы ў развіцці мастацтва слова.

Задачы курса: развіццё канцэптуальнага чытацкага мыслення; вывучэнне канкрэтных твораў і творчасці пісьменнікаў у літаратурным кантэксце.

Настаўнік літаратуры як арганізатар вучэбна-выхаваўчага працэсу па прадмеце. Прафесійныя веды і педагагічныя ўменні настаўніка-славесніка: псіхолага-педагагічныя, прадметна-навуковыя, метадалагічныя, агульнакультурныя.

Педагогічныя ўменні – валоданне педагогам вызначанымі спосабамі і прыёмамі педагогічнай дзейнасці, якія заснаваны на свядомым прымяненні псіхалага-педагогічных ведаў (А.А. Абдуліна).

Класіфікацыя педагогічных уменняў, якія вынікаюць з функцый педагога:

а) агульнапедагогічныя; пазнавальныя; праекціровачныя; канструкцыйныя; арганізатарскія; камунікатыўныя;

б) спецыяльныя ўменні, што звязаны з выкладаннем літаратуры, заснаваныя на веданні гісторыі і тэорыі літаратуры і валоданні метадамі навуковага даследавання.

Асобныя якасці настаўніка:

– наяўнасць цікавасці да вучняў, умення разумець іх пачуцці, вызначаць іх пазіцыю ва ўзаемаадносінах з іншымі людзьмі, камунікабельнасць, кантактнасць, цяглікасць (К.С. Усманаў);

– стрыманасць, ураўнаважанасць, добразычлівасць, ветлівасць, павага да асобы вучня (А.А. Жураўлёў);

– паслядоўнасць, прынцыповасць, такт, самадысцыпліна (У.С. Гронеў);

– дабрыня, любоў да дзяцей, павага да асобы вучня, эмпатыя.

Уплыў асобы настаўніка на фарміраванне каштоўнасных арыентацый школьнікаў.

Планаванне і імправізацыя як умовы педагогічнай творчасці.

Перспектыўнае і бягучае планаванне. Віды планаў: календарны, тэматычны, паўрочны.

Роля самаадукацыі ва ўдасканаленні педагогічнага майстэрства настаўніка.

Школьны кабінет літаратуры як арганізацыйна-метадычны цэнтр работы настаўніка-славесніка.

Літаратурнае развіццё школьнікаў. Узроставыя асаблівасці і этапы літаратурнага развіцця вучняў. Літаратурныя здольнасці вучняў: чытацкія (перцептыўныя) і творчыя (пісьменніцкія).

Прадукт творчасці чытача – чытацкае ўспрыманне.

Агульнаэстэтычныя і ўласна літаратурныя чытацкія здольнасці.

Важнейшыя катэгорыі літаратурнага развіцця:

– начытанасць школьнікаў;

– аб’ём тэарэтыка-літаратурных ведаў;

– здольнасць дзяўчэнняў актывізаваць сацыяльна-маральнай праблематыкі;

– развіццё ўспрымання літаратурных твораў на чатырох узроўнях: эмацыянальная чуйнасць, актыўнасць чытацкага ўяўлення, асэнсаванне зместу твора, мастацкай формы;

– уменні аналізаваць тэкст мастацкага твора;

– здольнасці і ўменні, звязаныя з літаратурна-творчай дзейнасцю школьнікаў (У.Г. Маранцман).

Вывучэнне чытача-школьніка як метадычная праблема (З.Я. Рэз, Н.Д.Малдаўская, У.Г. Маранцман і інш.).

Этапы развіцця чытача-школьніка. Пачатковы этап (*дашкольны і школьны, I-V класы*). Значэнне гэтага этапу для далейшай літаратурнай адукацыі школьнікаў. Асаблівасці слухання і чытання літаратурных твораў у дашкольным і раннім школьным узросце. Спецыфіка ўспрымання мастацкага твора. Фарміраванне чытацкіх уменняў і здольнасцей у пачатковых класах. Першыя спробы літаратурнай творчасці.

“Наіўны рэалізм” як характэрны для вучняў *I-VI класаў* спосаб ўспрымання мастацтва і рэчаіснасці, спалучэнне эмацыянальнай цэласнасці і лагічнай фрагментарнасці ў непасрэдным чытацкім успрыманні, цяжкасці спасціжэння мастацкай формы. Узроставая дамінанта малодшых падлеткаў.

VII-VIII класы – інтэнсіўнае развіццё чытацкага ўяўлення і абстрактнага мыслення, паглыбленая ўвага да сваёй асобы. Абвостраная назіральнасць і ўспрымальнасць старэйшых падлеткаў як умовы паглыбленага прачытання мастацкіх твораў.

Юнацкі ўзрост (IX-XI класы) – важны этап у развіцці чалавечай асобы, перыяд асэнсавання гістарычных і эстэтычных сувязей мастацтва з жыццём. Высокі ўзровень

чытацкага ўспрымання, развітая здольнасць абстрагавання і пазнання заканамернасцей акаляючага свету, багацце і асэнсаванасць эмоцый.

Узроставае эвалюцыя школьніка і змены ў чытацкім успрыманні.

Станаўленне і развіццё методыкі выкладання беларускай літаратуры. Рэтраспектыўны аналіз развіцця методыкі выкладання беларускай літаратуры. Выдатныя беларускія асветнікі і мысліцелі: Ефрасіння Полацкая, Кірыла Тураўскі, Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Сімяон Полацкі і інш.

Роля выдатных рускіх педагогаў і метадыстаў XIX-XX стагоддзяў у станаўленні методыкі выкладання літаратуры як навукі.

Працы Ф.І. Буслаева, В.І. Вадавозава, У.Я. Стаюніна, В.П. Астрагорскага, Ц.П. Балталона і інш.

Праблема барацьбы за родную мову і школу на роднай мове ў XIX – пачатку XX стагоддзя. Ф. Багушэвіч, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Янка Купала, Якуб Колас, Алесь Гарун і іншыя аб ролі беларускай мовы ў жыцці грамадства. Першыя беларускія чытанкі К. Каганца, В. Ластоўскага, Цёткі, Якуба Коласа і інш.

Узнікненне методыкі выкладання беларускай літаратуры ў школе як навукі ў перыяд нацыянальнага адраджэння. Першыя праграмы па беларускай літаратуры для школ (1924 – 1927), чытанкі, першыя хрэстаматыі і падручнікі. Комплексная праграма для 5-7 класаў (1924), чытанка “Родныя шляхі” І. Самковіча і І. Пратасевіча. Першы падручнік для сістэматычнага курса па беларускай літаратуры (7 клас) – “Выпісы з беларускай літаратуры XIX-XX стагоддзяў (з далучэннем уводных і крытычных артыкулаў, артыкулаў, літаратурных тэм, пытанняў і заданняў)” У. Дзяржынскага. Лабараторная сістэма навучання: “Заданні па беларускай літаратуры для 5, 6, 7 класаў: 3 практыкі Мінскай цэнтральнай даследчай школы” І.К. Самковіча. Дыскусіі па праблемах выкладання літаратуры ў школе. Роля І.І. Замоціна, В.П. Тэпіна, К.М. Міцкевіча ў развіцці методыкі выкладання беларускай літаратуры. “Методыка роднае мовы” К.М. Міцкевіча (Якуб Колас), “Мастацкая літаратура ў школьным выкладанні” І.І. Замоціна. “Гісторыя беларускае літаратуры” Максіма Гарэцкага.

Перыядычны *педагагічны друк* у 20-30-я гады: часопісы “Школа і культура Савецкай Беларусі” (1919, 1921), замест якога ў 1921-1922 гг. выдаваўся “Вестник Народного комиссариата просвещения ССРБ”; “Асвета” (1924), з 1930 – да 1936 г. – “Камуністычнае выхаванне”, які пад назвай “Народная асвета” выдаецца і цяпер; “Абвеснік Народнага камісарыяту асветы БССР” (1925), “Працаўнік асветы” (1928-1929) – дадатак да газеты “Савецкая Беларусь”; “Наш край”, з 1930 г. пад назвай “Савецкая краіна”, праіснаваў да студзеня 1933 г., з 1940 г. – “Савецкая школа”.

Асаблівасці выкладання беларускай літаратуры ў школах рэспублікі ў 30-я гады XX стагоддзя. Пастанова СНК і ЦК УКП(б) “Аб пачатковай і сярэдняй школе”. Карэнная перабудова савецкай школы (1932-1933 гг.). Абавязковае сямігадовае навучанне, адкрыццё сярэдніх дзесяцігадовых школ. Беларуская літаратура як самастойны прадмет у школах розных тыпаў. Падручнікі-хрэстаматыі для 5-10 класаў. Аўтары-складальнікі падручнікаў-хрэстаматый: С. Гапіенка, А. Севярнёва (5 клас), З. Ліхтэрман (6 клас), Р. Блях, А. Ус (7 клас), А. Кучар (8-10 класы).

Развіццё методыкі выкладання беларускай літаратуры ў 40-80-я гады XX стагоддзя. Змест і структура, этапы літаратурнай адукацыі. Падручнікі-хрэстаматыі, падручнікі па беларускай літаратуры. Развіццё вуснага і пісьмовага маўлення на ўроках літаратуры.

Аўтары-складальнікі падручнікаў-хрэстаматый (40-50-я гг.): І.С. Счасны (5 клас); Н. Вайтковіч (6 клас), А. Александровіч, А.Г. Гарачун (7 клас), М. Ларчанка, С. Васілёнак (8 клас), Л. Баўдзей, А. Кучар (9 клас), Л. Гарачун, Л.Баўдзей, В. Барысенка (10 клас).

Аўтары-складальнікі падручнікаў-хрэстаматый (60-80-я гг.): М.Масальская, А. Пушкарэвіч, Р. Шкраба (4 клас); А.М. Клачко, С.А.Мітраховіч (5 клас); У.М. Вярбіла, М.Б. Барсток (7 клас), Л.Ф. Тамашова, Л.А. Царанкоў (8 клас). Новыя пакаленні хрэстаматый для 8-10 (9-11) класаў.

Аўтары-складальнікі падручнікаў гісторыка-літаратурнага тыпу: В.Барысенка, В. Івашын (8 (9) клас), Н. Перкін, Ю. Пшыркоў (9-10 класы).

Конкурс на стварэнне новых падручнікаў гісторыка-літаратурнага тыпу. Аўтары-пераможцы: В.У. Івашын, М.А. Лазарук (8 (9) клас); Р.В. Шкраба (9-10 і 10-11 класы).

Педагагічны друк. Роля педагагічнага друку ў рэфармаванні літаратурнай адукацыі. “Настаўніцкая газета” (1948). Метадычны часопіс “Роднае слова” (“Беларуская мова і літаратура ў школе” (1988).

Метадычная літаратура ў 50-60-я гады. “Методыка літаратурнага чытання” (1956) І. Счаснага. Выданні тыпу “Пісьменнік у школе”: М. Барсток “Нарыс аб жыцці і творчасці Максіма Багдановіча” (1961); У. Міцкевіч “Максім Танк у школе” (1966); У. Казбярук “Якуб Колас у школе” (1967); С. Сонцаў “Вывучэнне творчасці Янкі Купалы ў школе” (1959); Л. Семанюўская “Міхась Лынькоў у школе” (1963); У. Міцкевіч “Пятрусь Броўка у школе” (1964).

Працы Л.Ф. Тамашовай: “Вывучэнне паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” ў школе”, “Вывучэнне трылогіі Якуба Коласа “На ростанях” у школе”. Метадычныя дапаможнікі З. Чарвяковай “Метадычныя распрацоўкі па літаратурным чытанні ў 6 класе” (1958); Л. Тамашовай і Л. Царанкова “Вывучэнне беларускай літаратуры ў 8 класе” (1965); Г. Сондак “Вывучэнне беларускай літаратуры XIX ст.” (1963).

Працы настаўнікаў-практыкаў: У. Урбановіч “Па дарагіх мясцінах” (1964), “Шляхамі паэтаў і герояў” (1970); І. Говар “Літаратурныя гульні” (1965); А. Раманюскі і Л. Раманюўская “Кемлівым і знаходлівым” (1966); І.Рабкоў “Пазакласная работа па беларускай літаратуры” (1967); М. Пашкевіч “З вопыту работы літаратурнага гуртка Сваткоўскай школы Мядзельскага раёна” (1968) і інш.

Кнігі па вывучэнні тэорыі літаратуры ў школе: М. Лазарук “Тэорыя літаратуры ў школе” (1967), А. Макарэвіч “Кароткі слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў” (1968).

70-80-я гады. Метадычныя дапаможнікі настаўніку-славесніку:

а) кнігі серыі “Пісьменнік у школе”: У.А. Міцкевіч “Аркадзь Куляшоў у школе” (1979), Р.В. Аляхновіч “Янка Брыль у школе” (1979), В.А. Ляшук “Іван Мележ у школе” (1981);

б) выданні, прысвечаныя вывучэнню літаратуры ў пэўным класе: А.У. Рагуля “Беларуская літаратура ў 4 класе” (1980), П.І. Лявонава “Беларуская літаратура ў 5 класе” (1981);

в) выданні, прысвечаныя пазакласным заняткам: В.Я. Ляшук, Л.П.Смальянава “Матэрыялы для пазакласнай работы па беларускай літаратуры” (1971), М.Б. Яфімава “Літаратурныя вечары ў школе” (1977), “Гучыць жывое слова” (1983); В.Я. Ляшук “Урокі пазакласнага чытання” (1984);

г) кнігі па выкарыстанні краязнаўчага матэрыялу, твораў выяўленчага мастацтва на ўроках літаратуры, развіцці культуры вуснага і пісьмовага маўлення вучняў: В.Я. Ляшук “Краязнаўчыя матэрыялы на ўроках літаратуры” (1980); М.Н. Шчыракоў “Творы выяўленчага мастацтва на ўроках літаратуры ў 5-7 класах” (1978); В.І. Смыкоўская “Развіццё мовы вучняў на ўроках літаратуры” (1988); А.А. Каляда “Выразнае чытанне” (1982).

Першыя падручнікі па методыцы выкладання беларускай літаратуры: “Вывучэнне літаратуры: Пытанні методыкі” (1980) пад рэд. В.У. Івашына; “Методыка выкладання беларускай літаратуры” (1986) пад рэд. В.Я. Ляшук і А.У. Рагулі, “Методыка выкладання беларускай літаратуры” пад рэд. В.Я. Ляшук (1999).

З 1990-х гадоў і па сённяшні час дамінуючым у пошуках і напрацоўках навукоўцаў-метадыстаў (А.І.Бельскі, В.У. Івашын, М.А. Лазарук, В.Я. Ляшук, П.І. Лявонава, М.І. Мішчанчук, В.І. Смыкоўская, В.І. Русілка, А.В. Рудкая і інш.) з’яўляюцца тэарэтычныя праблемы сучаснай метадычнай навукі.

Перыядычны друк. Часопісы “Народная асвета”, “Адукацыя і выхаванне”, “Беларуская мова і літаратура”, “Роднае слова”. Прычыны і характар рэформы школы, перспектывы ўдасканалення літаратурнай адукацыі школьнікаў.

Метады і прыёмы навучання літаратуры. Метад выкладання літаратуры, яго дыдактычная аснова і прадметная спецыфіка.

Спроба класіфікаваць метады выкладання літаратуры (з гісторыі пытання): М.І. Новікаў, Ф.І. Буслаеў, У.Я. Стаюнін, В.І. Вадавозаў, М.А. Рыбнікава.

Класіфікацыя метадаў навучання ў методыцы выкладання літаратуры: па крыніцах атрымання ведаў (В.В. Галубкоў) – лекцыя настаўніка, гутарка, самастойная работа вучняў; па характары пазнавальнай дзейнасці вучняў (М.І.Кудрашоў) – метады творчага чытання, рэпрадуктыўны, эўрыстычны, даследчы; Сістэма метадаў М.Р. Качурына: чытанне, аналіз, мастацкая інтэрпрэтацыя літаратурнага твора. Класіфікацыя У.Г. Маранцмана: чытанне, аналіз, каменціраванне, ператварэнне літаратурных твораў у іншыя віды мастацтва, метады літаратурнай творчасці і інш.

Узаемасувязь метадаў навучання і ўмовы іх эфектыўнасці ў практыцы выкладання літаратуры. Суадносіны паняццяў “метады” і “прыёмы”. Прыём як дэталёвы метады, прыватнае паняцце ў адносінах да агульнага паняцця “метад”.

Прыёмы эмацыянальна-вобразнага спасціжэння літаратурнага твора (уласна метадычныя): выразнае чытанне, завучванне на памяць, вуснае славеснае маляванне, розныя віды пераказаў (падрабязны, сціслы, выбарачны, творчы), мізансцэніраванне, складанне кінасцэнарыя, псіхалагічныя эцюды і інш.

Прыёмы спасціжэння аўтарскай пазіцыі (узятыя з арсенала літаратуразнаўства): аналіз эпізоду, сцэны; розныя віды каментарыяў (гістарычны, літаратурны, культуралагічны); выяўленне асаблівасцей кампазіцыі твора, своеадметнасцей стылю пісьменніка, вывучэнне творчай гісторыі твора, супастаўленне дадзенага твора з іншымі творамі пісьменніка, параўнанне твораў розных пісьменнікаў або асобных элементаў мастацкіх тэкстаў, супастаўленне літаратурнага тэксту з творамі іншых відаў мастацтва. Ператварэнне літаратурных твораў у іншыя віды мастацтва.

Этапы вывучэння мастацкага твора ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Вывучэнне мастацкага твора ў школе – складаны і супярэчлівы працэс, які патрабуе намаганняў з боку настаўніка і вучняў.

Уступныя заняткі як этап вывучэння мастацкага твора. Функцыі ўступных заняткаў. “Стварэнне ўстаноўкі” на чытанне. Агульная арыентацыя вучняў у памеры і характары будучай працы. Прыёмы аналізу літаратурнага твора, накіраваныя на ажыўленне асабістых уражанняў школьнікаў з мэтай акрэсліць кола асацыяцый, важных для ўспрымання твора.

Уплыў родава-жанравай спецыфікі твора на характар і змест уступных заняткаў. Асаблівасці ўступных заняткаў на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі.

Асноўныя метадычныя прыёмы, якія выкарыстоўваюцца ў базавай школе: папярэдняя гутарка, эмацыянальнае слова настаўніка, работа па карціне, сачыненне-мініяцюра, эцюд або эсэ па асабістых уражаннях вучняў.

Метадычныя прыёмы, якія выкарыстоўваюцца на заключным этапе школьнай літаратурнай адукацыі: гістарычны, літаратурны, культуралагічны каментарыі, сувязь мастацкага твора з фактамі біяграфіі аўтара, гісторыя стварэння твора і інш.

Чытанне твора і арыенціровачныя заняткі. Арганізацыя чытання, стварэнне ўстаноўкі на аналіз. Віды чытання: класнае і дамашняе, індывідуальнае і калектыўнае, чытанне па ролях.

Выразнае чытанне настаўніка і вучняў на ўроках літаратуры.

Арыенціровачная гутарка па тэксце з мэтай выяўлення глыбіні і асаблівасцей чытацкага ўспрымання пасля першапачатковага чытання (эмацыянальная рэакцыя, работа ўяўлення, першапачатковае асэнсаванне зместу і мастацкай формы твора).

Аналіз як этап вывучэння літаратурнага твора. Педагагічная канцэпцыя – аснова аналізу мастацкага твора ў школе. Узаемасувязь літаратуразнаўчага і школьнага аналізу твора. Варыятыўнасць, цэласнасць і праблемнасць аналізу літаратурнага твора ў школе. Спалучэнне агульных, групавых і індывідуальных заданняў вучняў. Роля праблемных

пытанняў і заданняў ва ўдасканаленні школьнага аналізу твора. Стварэнне праблемнай сітуацыі. Шляхі аналізу літаратурнага твора ў школе як паслядоўнасць вывучэння мастацкага твора. Аналіз “ўслед за аўтарам”, “павобразны”, праблемна-тэматычны, комплексны.

Адапаведнасць шляхоў, метадаў і прыёмаў аналізу прыродзе літаратурнага твора, узроставым і індывідуальным асаблівасцям успрымання школьнікаў, родава-жанравай спецыфіцы твора, педагогічным мэтам настаўніка.

Узаемадзеянне шляхоў аналізу ў рабоце настаўніка.

Заклучны этап вывучэння літаратурнага твора. Асноўныя функцыі заключнага этапу: стварэнне цэласнай канцэпцыі твора, абарона пазіцый, якія склаліся ў працэсе аналізу, адкрыццё перспектывы для далейшага засваення творчай індывідуальнасці пісьменніка. Абагульняючы характар заданняў.

Аб’ём, змест і метадыка правядзення заключных заняткаў на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі.

Вывучэнне мастацкіх твораў у іх родавай і жанравай спецыфіцы. Узаемасувязь успрымання і аналізу мастацкага твора. Інтэрпрэтацыя літаратурнага тэксту. Залежнасць чытацкага ўспрымання твораў ад іх родава-жанравай спецыфікі. Узроставыя і індывідуальна-тыпалагічныя асаблівасці чытацкага ўспрымання. Спосабы вывучэння чытацкага ўспрымання (анкеціраванне, тэсціраванне і нш.). Узмацненне маральна-эстэтычнага і эмацыянальнага ўздзеяння ўрокаў літаратуры на вучняў як важнейшая задача выкладання літаратуры. Своеасаблівасць метадаў і прыёмаў вывучэння кожнага літаратурнага роду.

Вывучэнне эпічных твораў. Асаблівасці ўспрымання і вывучэння эпічных твораў розных жанраў. Спецыфіка вывучэння вялікіх эпічных твораў на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі.

Тры цэнтры ўвагі чытача: падзеі, героі твора, аўтар. Работа над асобнымі кампанентамі мастацкага твора з улікам агульнай аўтарскай канцэпцыі: работа над эпізодам і вобразам-персанажам, сістэмай вобразаў, сюжэтам, вывучэнне кампазіцыі, мовы і стылю пісьменніка. Шматграннасць метадаў і прыёмаў аналізу эпічных твораў у сярэдніх і старшых класах: выразнае і каменціраванае чытанне; пераказы; састаўленне плана, характарыстык; вывятленне функцыі пейзажу і інтэр’ера; супастаўленне эпічнага твора з яго сцэнічным увасабленнем і інш.

Вывучэнне лірычных твораў. Асаблівасці ўспрымання і аналізу лірычных жанраў. Значэнне агульнага і літаратурнага развіцця школьнікаў у працэсе ўспрымання лірычнага твора. Узроставыя асаблівасці вучняў і школьны аналіз лірыкі.

Рух аўтарскіх пачуццяў і думак у вершы. Аўтар як непасрэдны суб’ект лірычнага перажывання ці ўмоўны лірычны герой; лірычны матыв; вобраз-перажыванне. Кампазіцыя лірычных вершаў. Шматзначнасць паэтычнага слова. Вывучэнне сістэмы вершаскладання, вершаваных памераў, паэтычнай мовы, фонікі. Выкарыстанне іншых відаў мастацтва пры вывучэнні лірыкі.

Месца і роля навучання выразнаму (мастацкаму) чытання на ўроках лірыкі. Асноўныя прыёмы вывучэння лірыкі: завучванне на памяць, складанне лірычных кампазіцый, ажыўленне асабістых уражанняў вучняў, напісанне сачыненняў і і нш.

Асаблівасці вывучэння лірычных твораў у сярэдніх і старшых класах.

Вывучэнне драматычных твораў. Паняцце аб драме як літаратурным родзе і яго жанравых адрозненнях. Жанры драматычных твораў (трагедыя, драма, камедыя). Своеасаблівасць выяўлення аўтарскай пазіцыі пры ўспрыманні драматычнага твора. Актывізацыя дзейнасці ўяўлення. Выяўленне канфлікту ў драме і спосабы стварэння характараў. Шляхі аналізу драматычнага твора. Спецыфічныя элементы аналізу: драматургічны канфлікт, знешняе і ўнутранае дзеянне, развіццё інтрыгі, элементы драматургічнага дзеяння: экспазіцыя, завязка, кульмінацыя, развязка. Маналог, дыялог, мова персанажаў, іх характары.

Прыёмы аналізу драмы: аналітычнае чытанне па ролях, вуснае моўнае маляванне, складанне рэжысёрскага плана, мізансцэніраванне, рэжысёрскі каментарый, каментарый пры

чытанні п'есы па дзеях, успрыманне праз “дзеючых асоб”, уключэнне момантаў гісторыі сцэнічнага ўвасаблення п'есы, абмеркаванне спектакля і інш. Выкарыстанне сцэнічнай гісторыі п'есы, нагляднасць і ТСН на ўроках па вывучэнні драмы.

Урок літаратуры як асноўная форма навучання і выхавання. Урок як асноўная форма арганізацыі навучальнай дзейнасці вучняў. Тэхналогія сучаснага ўрока.

Патрабаванні да сучаснага ўрока літаратуры: цэласнасць, праблемнасць, варыятыўнасць, творчы характар, выхаваўчая накіраванасць.

Тэарэтычныя праблемы ўрока ў даследаваннях М.І. Махмутава, М.М. Скаткіна, М.А. Данілава, В.І. Стрэзкозіна, Ю.К. Бабанскага, І.Г. Агароднікава і інш. Адлюстраванне праблемы ў працах беларускіх метадыстаў (М.А. Лазарука, В.Я. Ляшук, В.А. Івашына, А.І. Бельскага, В.І. Русілка, А.В. Рудцай і інш.).

Класіфікацыя ўрокаў літаратуры ў школе: у залежнасці ад яго месца ў сістэме работы па вывучэнні мастацкага твора (уступныя заняткі, чытанне, урокі аналізу, заключныя ўрокі); ад віду работы: урок-лекцыя, урок-гутарка, урок-экскурсія, урок-дыспут і г.д. (В.В. Галубкоў); ад зместу прадмета: урокі вывучэння мастацкіх твораў, урокі вывучэння гісторыі і тэорыі літаратуры, урокі развіцця мовы (М.І. Кудрашоў). Аналіз асноўных класіфікацый ўрокаў, іх моцныя і слабыя бакі.

Традыцыйныя і нетрадыцыйныя ўрокі як метадычная праблема. Здабыткі настаўнікаў-эксперыментатараў. Віды нетрадыцыйных ўрокаў: урок-завочная экскурсія, урок-дыспут, урок-залік, урок-літаратурная гасцёўня, урок-свята, урок-літаратурны суд, урок-прэс-канферэнцыя і інш.

Мажлівасці выкарыстання чатырохэлементнай (традыцыйнай) і паэтапнай структуры ўрока ў сувязі з неабходнасцю павелічэння творчага пачатку ў засваенні вучнямі новых ведаў, арыентацыяй на шматлікія віды дзейнасці на ўроку і на спалучэнне калектыўнай, групавой і індывідуальнай форм работы.

Падрыхтоўка настаўніка да ўрока літаратуры. Пастаноўка пазнаваўчых задач, матывацыя вывучэння, адбор матэрыялу і паслядоўнасць вывучэння, прымяненне спосабаў і сродкаў, якія дазваляюць дасягнуць вынікаў, забяспечыць кантроль, самакантроль, разуменне, прымяненне ведаў і ўменняў. Інтэграцыя на ўроках літаратуры. Выкарыстанне ўнутрыпрадметных і міжпрадметных сувязей. Новыя педагогічныя тэхналогіі навучання літаратуры, выкарыстанне актыўных форм навучання.

Класіфікацыя ўрокаў у залежнасці ад **этапаў вывучэння мастацкага твора** і шляхоў яго аналізу (уступныя заняткі (уроки), арыентацыйныя заняткі (уроки), заключныя заняткі (уроки), урокі аналізу (вобраза, праблемы, кампазіцыі, эпізода, раздзела, дзеі).

Класіфікацыя ўрокаў па **жанравай спецыфіцы твора**:

Урокі вывучэння фальклорных твораў. Улік жанравай спецыфікі і адметнасці бытавання фальклорных твораў пры іх вывучэнні. Выкарыстанне займальных формаў працы. Міжпрадметныя і ўнутрыпрадметныя сувязі пры вывучэнні фальклору. Актывізацыя творчай дзейнасці вучняў як умова эфектыўнага вывучэння вуснай народнай творчасці. Краязнаўчая праца пры вывучэнні фальклору. Адметнасць вывучэння абрадавай і пазаабрадавай паэзіі.

Урокі вывучэння лірыкі. Уплыў жанравай прыроды лірычнага твора на яго вывучэнне ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Роля эмацыянальнай падрыхтаванасці, настраёвасці вучняў на ўспрыманне лірыкі. Выразнае чытанне на ўроках гэтага тыпу. Спецыфіка аналізу паэтычнага тэксту, абумоўленая неабходнасцю раскрыць вобраз-перажыванне: падключэнне да лірычнай сітуацыі, асэнсаванне экспрэсіўнасці слова, выяўленне асацыяцый і інш. Асаблівасці адукацыі. Шляхі аналізу лірычнага твора: па тэмах, матывах, праблемах; аналіз лірычнага твора ў сувязі з пэўным перыядам творчай біяграфіі пісьменніка. Навучанне выразнаму чытання і завучванне на памяць лірычных твораў.

Урокі вывучэння эпічных твораў. Улік жанравых асаблівасцяў пры аналізе эпасу. Адметнасць вывучэння апавяданняў, аповесцей, твораў вялікай эпічнай формы. Цэласнасць успрымання эпічнага твора як умова эфектыўнага яго вывучэння. Арганізацыя дамашняга чытання эпічных твораў вялікай формы. Сістэма ўрокаў па асэнсаванні эпічнага твора,

спалучэнне ў ёй асноўных этапаў вывучэння мастацкага твора, шляхоў яго аналізу. Варыянты сістэмы ўрокаў па адным і тым самым творы і іх абумоўленасць навучальна-выхаваўчымі задачамі.

Урокі вывучэння драматычных твораў. Спецыфіка драматычных твораў і яе ўплыў на адметнасць іх вывучэння ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Асэнсаванне літаратурнай і тэатральнай прыроды драмы. “Следам за аўтарам” – адзін з найбольш эфектыўных шляхоў аналізу п’есы, скіраваны на асэнсаванне развіцця канфлікту ў ёй. Спецыфічныя метады і прыёмы працы над драмай: чытанне па ролях, распрацоўка мізансцэн і рэжысёрскага каментарыя, вуснае апісанне дэкарацый, касцюмаў і інш. Выкарыстанне пры вывучэнні драмы фоназапісаў, фотаздымкаў асобных актаў і сцэн спектакляў, тэатральных мемуараў, эскізаў, дэкарацый і інш. Прагляд і абмеркаванне спектакля, фільма па п’есе. Рэцэнзіі вучняў на спектакль. Дзейнасць школьнага драматычнага гуртка і яго ўплыў на ўзровень успрымання п’есы.

Урокі пазакласнага чытання. Асаблівасць і месца ўрокаў пазакласнага чытання ў сістэме літаратурнага навучання. Сувязь урокаў пазакласнага чытання з асноўным курсам літаратуры. Тыпы ўрокаў пазакласнага чытання: уводныя, навучальна-падрыхтоўчыя, паглыблена-аналітычныя, абагульняльныя; іх спецыфіка. Спалучэнне на ўроках пазакласнага чытання метадаў і прыёмаў, формаў і відаў класнай і пазакласнай працы. Планаванне ўрокаў пазакласнага чытання. Варыянты планаў. Асаблівасць падбору твораў для ўрокаў пазакласнага чытання ў базавай і сярэдняй школе.

Урокі вывучэння асноў гісторыі літаратуры. Урокі вывучэння аглядавых тэм. Месца і адметнасць аглядавых тэм у гісторыка-літаратурным курсе, іх сувязь з манаграфічнымі тэмамі. Этапы вывучэння аглядавай тэмы: характарыстыка эпохі, асвятленне найбольш важных культурных падзей перыяду, раскрыццё асноўных тэндэнцый у развіцці літаратуры, знаёмства з жыццём і творчасцю найбольш значных пісьменнікаў. Шляхі вывучэння жыцця і творчасці пісьменнікаў у аглядавай тэме. Жанрава-тэматычны аналіз і вылучэнне невялікіх манаграфічных тэм, крытычны артыкул, нарыс, водзёў і рэцэнзія на самастойна прачытаную кнігу, прагледжаны спектакль, тэлеперадачу, твор жывапісу, музыкі.

Урок вывучэння манаграфічных тэм. Асаблівасці вывучэння манаграфічнай тэмы. Этапы вывучэння манаграфічнай тэмы: канкрэтызацыя агульных тэндэнцый літаратурнага працэсу пэўнай эпохі на прыкладзе жыцця і творчасці аднаго пісьменніка, знаёмства з біяграфіяй пісьменніка і яго твораў, рэкамендаванымі для вывучэння праграмай. Тэарэтыка-літаратурныя паняцці і крытычныя артыкулы на ўроках вывучэння манаграфічнай тэмы. Два шляху вывучэння манаграфічнай тэмы. Развіццё вопытаў вучэбнай прадметна-творчай дзейнасці пры правядзенні ўрокаў вывучэння манаграфічнай тэмы: напісанне сачыненняў, эсэ, рэцэнзій, рэфератаў і да т.п.

Урокі аналізу сачыненняў. Падрыхтоўка настаўніка да ўрока аналізу сачыненняў. Методыка правядзення ўрока аналізу сачыненняў: інфармацыя пра агульнае ўражанне ад сачынення, азнаямленне вучняў (пры неабходнасці) з узорам сачынення, практыкаванні, скіраваныя на фарміраванне ўменняў, якія патрабуюць удасканалення. Асноўныя этапы ў навучанні сачыненню: асэнсаванне тэмы, вызначэнне ідэі, збор і сістэматызацыя матэрыялу, распрацоўка плана, асвятленне пунктаў плана, рэфлексія. Праверка, выпраўленне, ацэнка сачыненняў, навучальна-выхаваўчая яе накіраванасць. Віды памылак у сачыненнях: фактычныя, ідэйныя, у раскрыцці тэмы, у структуры, у мове, у афармленні працы. Заўвагі на палях шпытка і ў тэксце сачынення. Дзве адзнакі за сачыненне. Нормы ацэнак пісьмовых работ. Рэцэнзаваанне, узаемарэцэнзаваанне, самарэцэнзаваанне і іх роля ў навучанні сачыненням.

Тыпы ўрокаў у залежнасці ад методыкі іх правядзення. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроках літаратуры. Урокі, у аснове якіх адзін з метадаў, прыёмаў выкладання літаратуры: урокі-лекцыі, урокі-гутаркі, урокі-дэманстрацыі, урокі інсцэніравання эпічных твораў, урокі-семінары, Дальтон-урок, модульныя ўрокі.

Тыпы урокаў, у аснове якіх адна з формаў пазакласнай працы. Урокі-мантажы, урокі-канцэрты, урокі-дыспуты, урокі-экскурсіі, урокі гульнёвага характару.

Нестандартныя ўрокі. Паняцце нестандартны, яго мнагазначнасць. Нестандартнасць як адметнасць творчай працы настаўнікаў. Метадычная спадчына настаўнікаў-эксперыментатараў. Літаратурныя суды, прэс-канферэнцыі. Умовы эфектыўнасці іх правядзення. Урокі-экскурсіі з элементамі інсцэніравання і інш.

Гісторыя літаратуры ў школьным навучанні. Гістарызм у выкладанні літаратуры на розных этапах курса. Адзінства гісторыка-літаратурнага і тэарэтыка-літаратурнага падыходу да аналізу літаратурных з'яў.

Значэнне і месца гісторыка-літаратурных ведаў на ўроках літаратуры ў V-IX класах. Характэрныя прыёмы работы: гісторыка-бытавы каментарый, паведамленне звестак гісторыка-літаратурнага характару, звязаных з вывучаемым творам. Праблема мастацкай індывідуальнасці пісьменніка, мастацкай структуры твора як цэнтр увагі ў базавай школе.

Спецыфіка сістэматычнага курса літаратуры на заключным этапе літаратурнай адукацыі. Манаграфічныя і аглядавыя тэмы.

Асаблівасці **аглядавых тэм**: уступныя і абагульняючыя тэмы, характарыстыкі пэўнага перыяду грамадска-літаратурнага працэсу, кароткія агляды, гісторыка-літаратурныя агляды і інш.

Задачы вывучэння аглядавых тэм і іх роля ў літаратурнай адукацыі школьнікаў. Тыпы аглядавых тэм. Змест і структура. Кароткі аналіз мастацкіх тэкстаў, звесткі аб развіцці культуры, крытыкі, аб асобных пісьменніках. Спецыфіка аглядавага вывучэння мастацкага твора: лекцыя з элементамі гутаркі, дыялог, выразнае чытанне, каменціраванае чытанне, аналіз асобных эпізодаў мастацкага твора, самастойна падрыхтаваныя выступленні вучняў (даклады і паведамленні), запіс плана і тэзісаў лекцыі, выкарыстанне розных сродкаў нагляднасці: табліц, ілюстрацый, тэхнічных сродкаў.

Вывучэнне манаграфічнай тэмы. Разнастайны характар вывучэння мастацкага твора ў рамках манаграфічнай тэмы. Пабудова сістэмы ўрокаў, аб'яднанай адзінай педагагічнай канцэпцыяй. Апераджальныя заданні да ўсёй тэмы. Адбор матэрыялу. Актывізацыя дзейнасці школьнікаў. Выкарыстанне нагляднасці.

Узаемасувязь аглядавых і манаграфічных тэм у праграме па беларускай літаратуры.

Вывучэнне жыцця і творчасці пісьменніка ў межах **манаграфічнай** тэмы. Вывучэнне мемуараў, пісьмаў, фотаздымкаў, партрэтаў. Прынцыпы вывучэння біяграфіі пісьменніка: сувязь светаўспрымання з грамадскімі падзеямі эпохі, творчая індывідуальнасць пісьменніка, фарміраванне асобных якасцей вучняў у працэсе вывучэння біяграфіі пісьменніка.

Прыёмы работы: слова пра пісьменніка, каменціраванне партрэтаў, фотаздымкаў, экскурсіі ў літаратурны музей, выкарыстанне дадатковай літаратуры (I ступень агульнай сярэдняй адукацыі); лекцыя настаўніка, кінаўрокі, розныя формы нагляднасці, самастойная работа з дакументальнай і мемуарнай літаратурай, літаратурна-кразнаўчая работа (II ступень агульнай сярэдняй адукацыі).

Фарміраванне аналітычных і літаратурна-творчых уменняў у працэсе вывучэння манаграфічнай тэмы.

Тэорыя літаратуры ў школьным вывучэнні. Сістэмна-функцыянальны падыход да вывучэння ў сярэдняй школе тэорыі літаратуры як умова рэальнага засваення тэарэтыка-літаратурных паняццяў. Спалучэнне канцэптуальнай сістэмнасці, устаноўка на выпрацоўку ўласнага пункту гледжання на вобраз, з'яву, на твор і творчасць пісьменніка, на гісторыка-літаратурны працэс эпохі – функцыянальная канкрэтнасць, прызначэнне кожнага элемента. Шматмаштабнасць катэгорыі мастацкага вобраза: мікра-, макра-, мегавобраз; эпітэт, метафара; персанаж; пейзаж; сюжэтны ход; кампазіцыйны прыём; твор і творчасць у цэлым.

Значэнне ведаў па тэорыі літаратуры ў літаратурнай адукацыі вучняў. Сістэма тэарэтыка-літаратурных паняццяў, якія вывучаюцца ў курсе беларускай літаратуры ў базавай школе. Тэорыя літаратуры на заключным этапе ўсёагульнай літаратурнай адукацыі.

Паслядоўнасць фарміравання тэарэтыка-літаратурных паняццяў на ўроках літаратуры: ад першапачатковых назіранняў да ўсведамлення сутнасці паняцця, ад узбагачэння паняцця да свядомага выкарыстання яго ў працэсе аналізу мастацкага твора і выкарыстання ва ўласнай літаратурнай творчасці.

Цэнтральная ўстаноўка – ад засваення катэгорыі мастацкага вобраза да спасціжэння літаратуры як мастацтва слова. Прынцып пераемнасці.

Шляхі спасціжэння вобраза ў сярэдніх класах: у працэсе чытання і аналітычнага абмеркавання твораў розных жанраў; авалоданне тэарэтыка-літаратурнымі ведамі ўнутры канцэптуальных тэм-праблем: літаратура як мастацтва слова; мастацкая літаратура і вусная народная творчасць; літаратурны твор у яго родава-жанравай спецыфіцы.

Сувязь тэорыі літаратуры ў сярэдняй школе з гісторыка-літаратурнымі ўстаноўкамі курса (фарміраванне паняцця аб літаратурных напрамках, мастацкіх метадах і стылях, аб гісторыка-літаратурным працэсе і г.д.). Паглыбленне паняцця аб мастацкім вобразе праз скразныя тэмы-праблемы: гісторыка-літаратурны працэс з яго кірункамі, метадамі і стылямі; эстэтычныя адносіны мастацтва і рэчаіснасці; узаемдзеянне светаўспрымання і творчасці пісьменніка; літаратурна-мастацкая крытыка.

Пераемнасць, этапнасць працэсу фарміравання і прымянення тэарэтыка-літаратурных ведаў вучняў.

Значэнне вывучэння твораў беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай для фарміравання тэарэтыка-літаратурных паняццяў. Выкарыстанне міжпрадметных сувязей з урокамі рускай і сусветнай літаратуры для фарміравання ведаў і ўменняў па тэорыі літаратуры.

Развіццё маўлення вучняў у сістэме літаратурнай адукацыі. Асноўныя прынцыпы работы па ўзбагачэнні маўлення вучняў: жыццёвыя і літаратурныя ўражанні, сістэматычны характар заняткаў па развіцці маўлення, творчая накіраванасць заданняў і практыкаванняў па ўзбагачэнні маўлення.

Напрамкі работы па развіцці маўлення вучняў: узбагачэнне слоўнікавага запасу, удасканаленне звязнага маўлення, работа над логікай і выразнасцю выказванняў, актывізацыя міжпрадметных узаемдзеянняў у аспекце маўленчай дзейнасці, улік узроставай паслядоўнасці ў авалоданні вучнямі сродкамі моўнай выразнасці праз сістэму спецыяльных заданняў.

Крытэрыі маўленчага развіцця вучняў: валоданне актыўнай лексікай, нормамі літаратурнай мовы, навуковай тэрміналогіяй, сродкамі мастацкай выразнасці мовы; разуменне асаблівасцей віду і жанру выказвання; змястоўнасць, лагічнасць, стройнасць кампазіцыі выказвання, валоданне прыёмамі зносін са слухачамі ў час выступлення; вядзенне дыялогу на літаратурныя тэмы; самастойнасць у падрыхтоўцы выступлення; валоданне асаблівасцямі моўнага стылю ў адпаведнасці з жанрам выказвання і сітуацыяй зносін.

Пераемнасць, узаемзвязанасць развіцця вуснага і пісьмовага маўлення на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі: вусныя выступленні вучняў з выкарыстаннем розных функцыянальных стыляў: выступленне творчага характару: “слова пра пісьменніка”, інтэрв’ю, мастацка-біяграфічнае паведамленне, рэпартаж на літаратурную і мастацтвазнаўчую тэму. Узбагачэнне маналагічнай мовы вучняў, уменне весці дыялог.

Віды вусных выказванняў вучняў пры вывучэнні літаратуры на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі: каментарый тэксту пры чытанні ў класе, пераказы (кароткі, падрабязны, выбарачны), творчы пераказ, вуснае моўнае маляванне, адказ на пытанні ўзнаўляючага характару і на праблемнае пытанне, разгорнутае маналагічнае і інш.

Віды вусных выказванняў вучняў па літаратуры на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі: разважанне, выказванне сваёй думкі, рэпліка ў дыялогу, паведамленне ці даклад на літаратурную тэму, выступленне на семінары, пераказ-аналіз і інш.

Узаемасувязь вуснага і пісьмовага маўлення: складанне плана, тэзісаў, канспекта, запіс асобных палажэнняў будучага выказвання пры навучанні вуснаму адказу, паведамленню,

дакладу; вусныя адказы на пытанні, пераказы мастацкага тэксту, дыялогі пры падрыхтоўцы пісьмовага пераказу, сачынення, кінасцэнарыя, работы-мініяцюры.

Віды пісьмовых работ у V-VIII класах, метадыка іх падрыхтоўкі і правядзення. Пісьмовыя адказы на пытанні; пераказы падрабязныя, сціслыя, выбарачныя, з заменай асобы апавядальніка, ускладненыя граматычнымі заданнямі; пераказы з элементамі сачынення, гэта значыць якія ўключаюць у сябе ўласныя аналітычныя роздумы над тэкстам тыпу невялікіх каментарыяў; сачыненні розных жанраў: сачыненне-мініяцюра, сачыненне па прыказцы, загадцы, па асабістых назіраннях, сачыненне па карціне, на аснове жыццёвых уражанняў, на літаратурным матэрыяле; сачыненні і пераказы з элементамі мастацкай творчасці: характарыстыка героя твора, сачыненне казкі, афарызма, загадкі, апавядання (па ўзоры вывучаных), “дамысліванне” незакончаных гісторый у адпаведнасці з логікай развіцця сюжэта і характараў герояў, мастацкія замалёўкі, сцэнка, напісанне сцэнарыяў для пастаноўкі (фрагменты) і інш. Навучальныя і кантрольныя пісьмовыя работы.

Віды пісьмовых работ у IX-XI класах. Пераказы ў сувязі з вывучэннем мастацкага тэксту як форма авалодання асновамі пісьмовай літаратурнай мовы. Сачыненні розных форм – асноўны від пісьмовых работ па літаратуры. Роля сачыненняў у фарміраванні творчай самастойнасці, светапогляду вучняў, у паглыбленым пазнанні літаратурнага твора. Тэматычная класіфікацыя сачыненняў: на літаратурныя тэмы, аб літаратурным героі, аналіз твора ў цэлым, мастацкіх форм, разбор асобных эпізодаў і частак твора, літаратурныя агляды, роздумы аб адносінах літаратуры да жыцця, сачыненні-даследаванні праблемнага характару, супастаўленне твораў, параўнальная характарыстыка; сачыненні па жыццёвых уражаннях, па карціне; аб наведванні музея, аб экскурсіях; водгукі і рэцэнзіі на прачытаныя кнігі, на спектаклі. Жанравая спецыфіка сачыненняў. Патрабаванні да вучнёўскіх сачыненняў: паўната раскрыцця тэмы, граматынасць, валоданне стылямі. Падрыхтоўка да напісання: складанне плана, выбар жанру пісьмовай работы, абмеркаванне і выбар эпіграфаў, падбор тэкставага матэрыялу, фармуліроўка асобных палажэнняў.

Авалоданне жанрамі пісьмовага маўлення (пісьмо, дзёнік, успаміны, эсэ і інш.). Аналіз і крытэрыі ацэнкі пісьмовых работ вучняў. Рэцэнзія настаўніка. Работа над памылкамі: класіфікацыя, аналіз, выпраўленне.

Пазакласная і пазашкольная работа па літаратуры. Узаемадзеянне ўрокаў, пазакласнай і пазашкольнай работы.

Сувязь урокаў літаратуры з пазакласным чытаннем. Роля пазакласнага чытання ў развіцці літаратурна-мастацкага густу і здольнасцей вучняў. Перадавы врыт настаўнікаў беларускай літаратуры ў арганізацыі ўрокаў пазакласнага чытання.

Шляхі збліжэння класнага і пазакласнага чытання. Зварот да пазакласнага чытання на розных этапах аналізу мастацкага твора. Віды ўрокаў пазакласнага чытання на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі. Стымуляванне чытацкіх інтарэсаў школьнікаў, формы зместавага кантролю. Чытацкія дзёнікі, правядзенне чытацкіх канферэнцый, літаратурных кампазіцый, тэматычных вечароў, міжпрадметных свят.

Віды і формы пазакласнай работы: гурткі, таварыствы, клубы, літаратурныя тэатры і тэатральныя студыі, вопыт арганізацыі школьных літаратурных музеяў, літаратурныя часопісы і альманахі, літаратурныя чытанні ў сярэдній школе, арганізацыя алімпіяд па літаратуры, конкурсаў, віктарын і інш.

Асноўныя накірункі пазакласнай работы: літаратурнае краязнаўства, дзіцячая літаратурная творчасць, мастацка-выканальніцкая дзейнасць.

Месца літаратурнага краязнаўства і яго роля ў вучэбна-выхаваўчым працэсе. Формы і віды краязнаўчай работы. Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу пры вывучэнні розных літаратурных тэм: біяграфія пісьменніка, уступныя і заключныя заняткі, агляд літаратуры пэўнага перыяду.

Выкарыстанне сумежных відаў мастацтва ў пазакласнай рабоце з вучнямі. Супрацоўніцтва з музеямі, тэатрамі, філармоніяй і інш.

Арганізацыя і правядзенне літаратурных ранішнікаў і вечароў у школе. Літаратурны вечар – адна з самых распаўсюджаных і эфектыўных форм правядзення пазакласных мерапрыемстваў. Літаратурная гасцёўня.

Літаратурныя гурткі як адна з найбольш пашыраных масавых форм пазакласнай работы. Роля гурткоў у развіцці творчых здольнасцей вучняў, пашырэнні і паглыбленні іх ведаў, фарміраванні навыкаў навуковага даследвання, месца і значэнне літаратурных гурткоў, прынцыпы арганізацыі, тэматыка і змест працы літаратуразнаўчага, літаратурна-творчага, літаратурна-краязнаўчага, драматычнага гурткоў і гуртка выразнага (мастацкага) чытання.

Займальны матэрыял па літаратуры. Літаратурныя віктарыны і метадыка іх правядзення. Літаратурныя гульні ў пазаўрочны час.

Улік узроставых і індывідуальных асаблівасцей навучэнцаў пры арганізацыі пазакласнай работы па літаратуры.

Факультатыўныя заняткі. Факультатыўныя заняткі як абавязковыя састаўныя варыятыўнага кампанента ў змесце літаратурнай адукацыі.

Факультатыўныя заняткі – спецыфічная форма навучання і выхавання вучняў. Мэты і задачы факультатываў: выхаванне цікавасці да літаратуразнаўчай навукі, развіццё патрэбы ў самаадукацыі ў галіне літаратуры і культуры, паглыбленне ведаў па літаратуры, пашырэнне кругагляду, задавальненне індывідуальных зацікаўленняў і схільнасцей, выпрацоўка спосабаў дзейнасці і фарміраванне вопытаў літаратурнай-творчай працы.

Асноўныя віды факультатываў, іх спецыфіка і задачы. Змест факультатываў, іх сувязь з асноўным курсам беларускай літаратуры.

Структурна-змястоўная характарыстыка новых ВМК (вучэбная праграма, дапаможнік для настаўнікаў, дапаможнік для вучняў) факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры.

Адметнасць метадыкі правядзення факультатыўных заняткаў. Лекцыі, семінарскія заняткі, рэфераты, даклады, дыспуты, іх месца і спецыфіка на факультатыўных занятках.

Арганізацыя і метадыка іх правядзення. Сувязь факультатыўных заняткаў з урокамі літаратуры, пазакласнай работай па прадмету. Курсы па выбару.

Адапаведнасць праграмы факультатыва ўзроставым інтарэсам навучэнцаў. Тэматыка факультатыўных заняткаў: паглыбленае вывучэнне творчасці аўтараў, уключаных у школьную праграму, а таксама асобных перыядаў гісторыка-літаратурнага працэсу айчынай і сусветнай культуры; раскрыццё праблем паэтыкі; разгляд праблем узаемадзеяння літаратуры з іншымі відамі мастацтва.

Пытанні да дзяржаўнага экзамену ПА СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ

I. Сучасная беларуская мова

1. Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа, найважнейшы элемент яго нацыянальнай культуры. Беларуская літаратурная мова, яе прыметы, асноўныя этапы станаўлення і развіцця.

2. Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы. Галосныя і зычныя гукі, іх артыкуляцыйная класіфікацыя. Пазіцыйныя і гістарычныя чаргаванні гукаў. Склад. Націск.

3. Прадмет і задачы арфаэпіі. Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення ў сістэме галосных і зычных гукаў. Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

4. Прадмет і задачы графікі. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Алфавіт як аснова графікі. Нялітарныя графічныя сродкі. Гісторыя станаўлення беларускай графікі. Складовы і гукавы прынцыпы беларускай графікі.

5. Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі. Гісторыя станаўлення беларускай арфаграфіі. Даведнікі па беларускай арфаграфіі.

6. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Слова як адзінка мовы. Лексічнае і граматычнае значэнні слова. Мнагазначнасць слова. Аманімія, яе віды. Крытэрыі размежавання амонімаў і мнагазначных слоў. Сінонімы, іх віды.

7. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання. Спрадвечна беларуская лексіка і пласты. Запазычаныя словы ў беларускай мове, класіфікацыя запазычанняў паводле паходжання і тэматычных груп. Экзатызмы і варварызмы.

8. Сацыяльная і тэрытарыяльная дыферэнцыяцыя лексікі беларускай мовы. Агульнаўжывальная лексіка. Лексіка абмежаванага ўжытку (спецыяльная, дыялектная, жаргонная). Актыўная і пасіўная лексіка (архаізмы, гістарызмы, неалагізмы).

9. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Тыпалогія слоўнікаў беларускай мовы, іх характарыстыка. Сучасная беларуская лексікаграфія.

10. Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна, яе прадмет і задачы. Фразеалагізм і яго асноўныя прыметы. Тыпы фразеалагічных адзінак, крыніцы іх паходжання. Парэміялагічныя адзінкі ў беларускай мове. Беларуская фразеаграфія і парэміяграфія.

11. Марфеміка як раздзел мовазнаўства. Марфемная структура слова. Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі, месца ў складзе слова (словаформы) і паходжання. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова.

12. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў. Складанне і яго разнавіднасці. Дыхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове.

13. Сістэма часцін мовы, іх класіфікацыя. Назоўнік як часціна мовы. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Граматычныя катэгорыі назоўніка: катэгорыі роду, ліку, склону. Сучасныя тыпы скланення назоўнікаў.

14. Прыметнік як часціна мовы. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў. Поўныя, кароткія і сцягнутыя формы прыметнікаў, іх гісторыя, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх утварэнне.

15. Лічэбнік як часціна мовы. Разрады лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Асаблівасці сінтаксічнай спалучальнасці лічэбнікаў з назоўнікамі. Займеннік як часціна мовы. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння.

16. Дзеяслоў як часціна мовы. Сістэма дзеяслоўных формаў. Пераходныя і непераходныя дзеясловы. Зваротныя дзеясловы, іх разрады паводле значэння. Граматычныя катэгорыі дзеяслова (ладу, часу, трывання, стану, асобы). Спражэнне дзеясловаў.

17. Дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе як формы дзеяслова. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, іх утварэнне і асаблівасці ўжывання. Утварэнне і ўжыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай мове.

18. Прыслоўе як часціна мовы. Разрады прыслоўяў па значэнні. Ступені параўнання якасных прыслоўяў. Безасабова-прэдыкатыўныя словы. Разрады безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння.

19. Сінтаксіс як раздзел граматыкі. Сістэма сінтаксічных адзінак. Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Класіфікацыя словазлучэнняў у сучаснай лінгвістычнай літаратуры. Разнавіднасці падпарадкавальнай сувязі.

20. Сказ як прэдыкатыўная адзінка мовы. Класіфікацыя сказаў. Просты сказ і яго дыферэнцыяльныя прыметы. Прэдыкатыўная аснова двухсастаўнага сказа. Структурныя тыпы дзейніка і выказніка, спосабы іх выражэння ў двухсастаўным сказе.

21. Аднасастаўныя сказы. Тыпы аднасастаўных сказаў, крытэрыі іх размежавання.

22. Ускладнены просты сказ. Сказы з параўнальнымі зваротамі. Сказы з аднароднымі членамі. Сказы з адасобленымі членамі, тыпы адасобленых кампанентаў. Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, іх размежаванне.

23. Паняцце складаназлучанага сказа. Складаназлучаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаназлучаных сказаў.

24. Паняцце складаназалежнага сказа. Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі, выказнікавымі, дапаўняльнымі, азначальнымі і акалічнаснымі часткамі. Тыпы складаназалежных сказаў паводле структуры. Шматкампанентныя складаназалежныя сказы, тыпы падпарадкавання ў іх.

25. Паняцце бяззлучнікавага складанага сказа. Бяззлучнікавыя складаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавых складаных сказаў і спосабы іх выражэння. Камбінаваныя складаныя сказы, іх структура і значэнне.

II. Гісторыя беларускай літаратуры. Гісторыя беларускай літаратуры XX – XXI стст.

1. «Слова пра паход Ігара» як феномен усходнеславянскай культуры. Гістарычныя падзеі ў творы, яго ідэйны змест і кампазіцыя. Жанрава-стыльвая адметнасць. Майстэрства беларускіх перакладчыкаў «Слова...» (Я. Купалы, М. Гарэцкага, Р. Барадуліна, І. Чыгрынава і інш.).

2. Францыск Скарына. Жыццё і дзейнасць усходнеславянскага першадрукара.

3. Творчасць А. Міцкевіча. «Гражына» – твор гераічнай паэзіі. Патрыятычны пафас паэмы. «Конрад Валенрод» як гістарычная аповесць. Тэма асабістага шчасця і шчасця Айчыны. «Пан Тадэвуш» (1834) як эпапея шляхецкага жыцця.

4. Творчасць Я. Баршчэўскага. «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях». Асаблівасці кампазіцыі твора. Маральна-рэлігійная праблематыка кнігі. Нацыянальна-патрыятычная тэма «Шляхціца...».

5. В. Дунін-Марцінкевіч. Дэмакратызм і ідэалы асветніцтва як вызначальныя рысы светапогляду. Ранні перыяд творчасці («Ідылія»). Творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча пасля паўстання 1863-1864 гг. Фарс-вадэвіль «Пінская шляхта». Адлюстраванне вобразаў судовых чыноўнікаў. Сатырычная скіраванасць у паказе маральнага аблічча шляхты. Кальцавая кампазіцыя, любоўная інтрыга і каларытнасць персанажаў у творы.

6. Паэма Я. Коласа "Новая зямля" (1911—1923). Аўтабіяграфічнасць твора. Гісторыя яго напісання. Жанравыя асаблівасці і праблематыка. Ідэйны змест паэмы. Наватарства "Новай зямлі" і яе значэнне ў беларускай літаратуры.

7. Рамантычныя паэмы Я. Купалы 1910–1913 гг.: праблематыка, сістэма вобразаў, мастацкія асаблівасці.

8. Мастацкая канцэпцыя кнігі паэзіі М. Багдановіча "Вянок" (1913). Задума, гісторыя выдання, структура, ідэйна-мастацкія асаблівасці зборніка.
9. Беларуская літаратура 20-х гадоў XX ст.: проза, паэзія, драматургія. Асноўныя тэндэнцыі развіцця літаратурнага працэсу.
10. Беларуская літаратура 30-х гадоў XX ст.: проза, паэзія, драматургія.
11. Творчасць К. Чорнага перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Праблематыка і стылёвыя асаблівасці рамана "Пошукі будучыні".
12. Стыхія народнага гумару ў байках К. Крапівы. Драматургія К. Крапівы.
13. Беларуская літаратура другой паловы 1950-х – 60-х гадоў: паэзія, проза, драматургія.
14. Паэзія М. Танка другой паловы XX ст. Тэматыка, праблематыка лірыкі, узмацненне яе філасафічнасці, пашырэнне сродкаў мастацкага выяўлення. Традыцы і наватарства. Верлібр у творчасці М. Танка.
15. Творчасць А. Куляшова: праблематыка, жанравая панарама, мастацкія асаблівасці.
16. "Палеская хроніка" І. Мележа: гісторыя напісання, праблематыка, стылёвыя асаблівасці.
17. Беларуская літаратура 70-х-першай паловы 80-х гадоў.
18. Жанр апавесці ў творчасці В. Быкава. "Знак бяды": праблематыка, філасофскі характар, гуманістычны пафас, сімволіка ў творы.
19. Раман У. Караткевіча "Каласы над сярпом тваім" (1962–1964). Шматпланавасць і маштабнасць рамана, вобразная сістэма Сімволіка. Стылёвыя асаблівасці твора.
20. Паэзія Р. Барадуліна: ідэйна-тэматычная і жанрава-стылёвая адметнасць.
21. Проза І. Шамякіна: тэматыка, праблематыка, жанравыя асаблівасці. Сацыяльна-этычная сутнасць канфлікту ў рамане "Сэрца на далоні" (1963).
22. Раман у вершах Н. Гілевіча "Родныя дзеці" (1985): жанравая адметнасць, сюжэт і кампазіцыя, канфлікт, сістэма вобразаў, праблематыка твора.
23. Агульныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай паэзіі (А. Разанаў, Р. Баравікова, Л. Дранько-Майсюк, М. Мятліцкі і інш.).
24. Асноўныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай прозы (В. Казько, А. Жук, І. Пташнікаў, А. Федарэнка, А. Наварыч, А. Казлоў і інш.).
25. Агульныя тэндэнцыі развіцця сучаснай беларускай драматургіі (А. Дудараў, А. Петрашкевіч, М. Матукоўскі і інш.).

III. Методыка выкладання беларускай мовы

1. Методыка выкладання беларускай мовы як навука, яе прадмет, змест, задачы. Фундаментальныя паняцці і катэгорыі методыкі беларускай мовы. Сувязь методыкі з іншымі навукамі.
2. З гісторыі станаўлення методыкі выкладання беларускай мовы. Роля аўтараў першых славянскіх буквароў і граматык у развіцці методыкі роднай мовы. Метадычная спадчына К. Міцкевіча і В. Тэпіна. Актывізацыя метадычнай думкі ў 80–90 гады XX стагоддзя, пачатку XXI стагоддзя. Асноўныя тэндэнцыі развіцця сучаснай методыкі выкладання беларускай мовы.
3. Мэта і задачы навучання беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Змест і структура курса беларускай мовы. Новыя падыходы да выкладання беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.
4. Сучасныя праграмы па беларускай мове для 5–11 класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі: накіраванасць, структура, змест, прынцыпы пабудовы. Асноўныя кампаненты праграмы, іх характарыстыка.
5. Падручнік – асноўны сродак навучання беларускай мове. Функцыі падручніка. Характарыстыка сучасных падручнікаў па беларускай мове: рэалізацыя сучасных лінгваматадычных падыходаў, формы падачы новага матэрыялу, сістэма практыкаванняў і заданняў, сістэма паўтарэння вывучанага, метадычны апарат.

6. Паняцце метаду і прыёму навучання беларускай мове. Тыпалогія метадаў навучання беларускай мове. Характарыстыка традыцыйна-класічных (славесных, практычных і інш.) і асобна арыентаваных (эўрыстычных, крэатыўных, кагнітыўных, прадуктыўных і інш.) метадаў навучання. Характарыстыка найбольш пашыраных у сучаснай адукацыйнай практыцы метадаў і прыёмаў у залежнасці ад этапу навучання.

7. Падрыхтоўка настаўніка да ўрока беларускай мовы. Планаванне вучэбнага матэрыялу. Віды вучэбных планаў: календарны (гадавы), тэматычны, календарна-тэматычны, паўрочны.

8. Класіфікацыя ўрокаў беларускай мовы. Структурныя кампаненты ўрока мовы і іх функцыі. Агульная характарыстыка ўрокаў беларускай мовы ў залежнасці ад этапу працы над вучэбным матэрыялам, мэт і задач навучання.

9. Нетрадыцыйныя формы навучання беларускай мове. Патрабаванні да арганізацыі нетрадыцыйных ўрокаў беларускай мовы. Выкарыстанне элементаў новых тэхналогій у працэсе навучання беларускай мове.

10. Асноўныя патрабаванні да арганізацыі кантролю ведаў, уменняў і навыкаў па беларускай мове. Функцыі, формы, метады кантролю. Дзесяцібальная сістэма ацэнкі вучэбных дасягненняў вучняў па беларускай мове.

11. Значэнне, змест, задачы вывучэння фанетыкі. Прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння фанетыкі. Метады і прыёмы вывучэння фанетычных тем. Характар і віды фанетычных і фанетыка-графічных практыкаванняў.

12. Методыка вывучэння марфемікі і словаўтварэння. Значэнне, задачы навучання словаўтварэнню. Спецыфічныя прынцыпы вывучэння словаўтварэння. Лінгваметадычная сістэма ўзбагачэння слоўнікавага запasu вучняў пры вывучэнні словаўтварэння.

13. Значэнне, змест, задачы, прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння лексікі і фразеалогіі. Методыка азнаямлення вучняў з асноўнымі лексічнымі і фразеалагічнымі паняццямі. Віды лексічных і фразеалагічных практыкаванняў.

14. Месца і значэнне раздзела "Марфалогія і арфаграфія" ў школьным курсе беларускай мовы. Прыватнаметадычныя прынцыпы навучання марфалогіі. Віды марфалагічных практыкаванняў.

15. Месца і значэнне сінтаксісу ў школьным курсе беларускай мовы. Мэты, змест, прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння сінтаксісу. Этапы вывучэння сінтаксісу ў школе. Развіццё маўлення вучняў пры вывучэнні сінтаксісу.

16. Мэты навучання арфаграфіі і яе месца ў школьным курсе беларускай мовы. Змест навучання арфаграфіі. Арфаграфічныя ўменні і навыкі. Прынцыпы методыкі арфаграфіі.

17. Мэты навучання пунктуацыі, яе месца ў школьным курсе беларускай мовы. Змест і этапы навучання пунктуацыі. Прынцыпы методыкі пунктуацыі. Віды пунктуацыйных практыкаванняў, методыка іх правядзення.

18. Навуковыя асновы методыкі развіцця маўлення (тэорыя маўленчай дзейнасці, тэорыя тэксту, стылістыка і інш.). Прынцыпы методыкі развіцця маўлення.

19. Асноўныя віды маўленчай дзейнасці: слуханне (аўдзіраванне), чытанне, гаварэнне, пісьмо.

20. Тэкст як камунікатыўная і дыдактычная адзінка развіцця ўменняў маўленчай дзейнасці вучняў. Фарміраванне ў вучняў паняцця пра тэкст, яго асноўныя прыметы.

21. Узбагачэнне слоўнікавага запasu вучняў. Мэты і змест слоўнікавай працы на ўроках роднай мовы. Прыёмы семантызацыі слоў. Фарміраванне ў вучняў умення карыстацца слоўнікамі розных тыпаў.

22. Пераказ у сістэме работы па развіцці звязнага маўлення школьнікаў. Прыёмы працы з тэкстам на этапе падрыхтоўкі да пераказу.

23. Класіфікацыя пераказаў. Методыка правядзення навучальных і кантрольных пераказаў.

24. Сачыненне як від работы па развіцці звязнага маўлення. Класіфікацыя сачыненняў: па мэце правядзення, па месцы выканання, па крыніцы атрымання ведаў і інш. Спосабы падрыхтоўкі да сачынення. Методыка правядзення сачыненняў.

25. Пераклад як від навучальных практыкаванняў па развіцці маўлення. Метадычная мэтазгоднасць выкарыстання перакладу на ўроках беларускай мовы. Тыпалогія перакладаў. Методыка правядзення перакладаў.

IV. Методыка выкладання беларускай літаратуры

1. Методыка выкладання беларускай літаратуры як навуковая дысцыпліна. Роля перадавога вопыту настаўнікаў роднай літаратуры ў развіцці метадычнай навукі на Беларусі.
2. Планаванне вучэбнай працы па беларускай літаратуры. Перспектыўнае і бягучае планаванне. Віды планаў: каляндарны, тэматычны, паўрочны.
3. Пазакласнае (дадатковае) чытанне, формы арганізацыі і кантролю чытацкай дзейнасці вучняў.
4. Вывучэнне драматычных твораў.
5. Вывучэнне эпічных твораў.
6. Вывучэнне лірычных твораў.
7. Этапы вывучэння мастацкага твора на ўроку літаратуры.
8. Шляхі аналізу літаратурнага твора: “следам за аўтарам”, павобразны, праблемна-тэматычны, кампазіцыйны, камбінаваны.
9. Тыпы і структура ўрока літаратуры. Патрабаванні да сучаснага ўрока. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроку літаратуры. Аналіз прапанаванага канспекта ўрока.
10. Паняцце пра метады і прыёмы выкладання літаратуры ў школе. Класіфікацыя метадаў у сучаснай методыцы.
11. Станаўленне і развіццё методыкі выкладання беларускай літаратуры
12. Беларуская літаратура ў школе як вучэбны прадмет.
13. Праграмы, падручнікі і вучэбныя дапаможнікі па беларускай літаратуры, іх змест і прынцыпы пабудовы. Метадычны аналіз падручніка (на выбар) па беларускай літаратуры для ўстаноў сярэдняй агульнай адукацыі.
14. Прынцыпы літаратурнай адукацыі ў сучаснай школе.
15. Значэнне, віды і формы пазакласнай працы па літаратуры, методыка яе арганізацыі. Краязнаўчая праца па літаратуры.
16. Гісторыя літаратуры ў школьным вывучэнні. Аглядавыя тэмы, іх спецыфіка.
17. Вывучэнне пытанняў тэорыі літаратуры на розных этапах літаратурнай адукацыі.
18. Узаемасувязь аглядных і манаграфічных тэм у праграме па беларускай літаратуры. Вывучэнне жыццёвага і творчага шляху пісьменніка ў межах манаграфічнай тэмы.
19. Сачыненне – асноўны від пісьмовых творчых работ па літаратуры. Методыка падрыхтоўкі, правядзення і аналізу сачыненняў.
20. Літаратурнае развіццё школьнікаў. Этапы развіцця чытача-школьніка.
21. Настаўнік літаратуры як арганізатар вучэбна-выхаваўчага працэсу.
22. Традыцыйныя і нетрадыцыйныя ўрокі як метадычная праблема. Віды нетрадыцыйных урокаў: урок-завочная экскурсія, урок-дыспут, урок-залік, урок-літаратурная гасцёўня, урок-свята, урок-прэс-канферэнцыя і інш.
23. Змест і асноўныя этапы літаратурнай адукацыі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.
24. Віды вусных выказванняў па літаратуры на II і III ступенях агульнай сярэдняй адукацыі.
25. Факультатывныя заняткі па беларускай літаратуры.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Форма правядзення дзяржаўнага экзамену – вусная.

Падрыхтоўка і парадак правядзення дзяржаўнага экзамену – у адпаведнасці з зацверджаным раскладам правядзення дзяржаўных экзаменаў па спецыяльнасці.

Вучэбна-метадычныя ўмовы падрыхтоўкі дзяржаўнага экзамену – чытанне аглядавых лекцый.

Вучэбна-метадычныя ўмовы правядзення дзяржаўнага экзамену – магчымасць выкарыстання вучэбна-метадычнай літаратуры ў выглядзе тыпавых вучэбных праграм “Сучасная беларуская мова”, “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Гісторыя беларускай літаратуры XX–XXI стст.”, “Методыка выкладання беларускай мовы”, “Методыка выкладання беларускай літаратуры”.

Крытэрыі ацэнкі ведаў і кампетэнцый выпускнікоў

10 балаў – дзесяць:

- сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы, а таксама па асноўных пытаннях, якія выходзяць за яе межы;
- дакладнае выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), стылістычна граматычнае, лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні;
- бездакорнае валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне эфектыўна выкарыстоўваць яго ў пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;
- выяўленая здольнасць самастойна і творча вырашаць складаныя праблемы ў нестандартнай сітуацыі;
- поўнае і глыбокае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- уменне арыентавацца ў тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім крытычную ацэнку, выкарыстоўваць навуковыя дасягненні іншых дысцыплін.

9 балаў – дзевяць:

- сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы;
- дакладнае выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), стылістычна граматычнае, лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне эфектыўна выкарыстоўваць яго ў пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;
- здольнасць самастойна і творча вырашаць складаныя праблемы ў нестандартнай сітуацыі ў рамках вучэбнай праграмы;
- поўнае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім крытычную ацэнку.

8 балаў – восем:

- сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх пастаўленых пытаннях у аб'ёме вучэбнай праграмы;
- выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, стылістычна граматычнае, лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны (метадамі комплекснага аналізу, тэхнікай інфармацыйных тэхналогій), уменне выкарыстоўваць яго ў пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;
- здольнасць самастойна вырашаць складаныя праблемы ў рамках вучэбнай праграмы;
- засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;

– уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім крытычную ацэнку.

7 балаў – сем:

- сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы;
- выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), лінгвістычна і лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне выкарыстоўваць яго ў пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;
- засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім крытычную ацэнку.

6 балаў – шэсць:

- дастаткова поўныя і сістэматызаваныя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы;
- выкарыстанне неабходнай навуковай тэрміналогіі, стылістычна граматычнае, лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне выкарыстоўваць яго ў вырашэнні вучэбных і прафесійных задач;
- здольнасць самастойна ўжываць тыпавыя рашэнні ў рамках вучэбнай праграмы;
- засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- уменне арыентавацца ў базавых тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім параўнальную ацэнку.

5 балаў – пяць:

- дастатковыя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы;
- выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, стылістычна граматычнае, лагічна правільнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць высновы;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне выкарыстоўваць яго ў вырашэнні вучэбных і прафесійных задач;
- здольнасць самастойна прымяняць тыпавыя рашэнні ў рамках вучэбнай праграмы;
- засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- уменне арыентавацца ў базавых тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім параўнальную ацэнку.

4 балы – чатыры:

- дастатковы аб'ём ведаў у рамках адукацыйнага стандарту;
- засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, стылістычнае і лагічнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць высновы без істотных памылак;
- валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне выкарыстоўваць яго ў вырашэнні стандартных (тыпавых) задач;
- уменне пад кіраўніцтвам выкладчыка вырашаць стандартныя (тыпавыя) задачы;
- уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім ацэнку.

3 балы – тры:

- недастаткова поўны аб'ём ведаў у рамках адукацыйнага стандарту;
- веданне часткі асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, выклад адказу на пытанні з істотнымі лінгвістычнымі і лагічнымі памылкамі;
- слабае валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, некампетэнтнасць у вырашэнні стандартных (тыпавых) задач;
- няўменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і напрамках вывучаемай дысцыпліны.

2 балы – два:

- фрагментарныя веды ў рамках адукацыйнага стандарту;
- веданне асобных крыніц, рэкамендаваных вучэбнай праграмай дысцыпліны;
- няўменне выкарыстоўваць навуковую тэрміналогію дысцыпліны, наяўнасць у адказе грубых стылістычных і лагічных памылак.

1 бал – адзін:

- адсутнасць ведаў і кампетэнцый у рамках адукацыйнага стандарту ці адмова ад адказу.

Інфармацыйнае забеспячэнне дзяржаўнага экзамену

Сучасная беларуская мова

Літаратура

1. Андарала, Г.Ф. Сучасная беларуская мова: сінтаксіс / Г.Ф. Андарала. – Мінск, 2004.
2. Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; уклад.: В. П. Русак [і інш.]; рэдкал.: В.П. Русак, Ю.С. Гецэвіч, С.І. Лысы. – Мінск, 2017.
3. Бадзевіч, З.І. Сучасная беларуская мова. Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне : вучэб.-метад. дапаможнік. – Мінск, 2017
4. Беларуская мова: хрэстаматыя / аўт.-склад. З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск, 2005.
5. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск, 1994.
6. Бурак, Л.І. Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс. Пунктуацыя / Л.І. Бурак. – Мінск, 1987.
7. Бурак, Л.І. Пунктуацыя беларускай мовы / Л.І. Бурак. – Мінск, 1982.
8. Жаўняровіч, П.П. Даведнік па літаратурнай працы: арфаграфічны, пунктуацыйны, лексічны, марфалагічны, сінтаксічны, тэхнічны ўзроўні / П.П. Жаўняровіч. – Мінск, 2017.
9. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. І. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск, 2007; Ч. II. Сінтаксіс. – Мінск, 2009.
10. Клундук, С.С. Беларуская мова : усе складаныя тэмы / С.С. Клундук, Н.Р. Якубук. – Мінск, 2015.
11. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск, 1994.
12. Лепешаў, І.Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства / І.Я. Лепешаў. – Мінск, 2006.
13. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск, 1998.
14. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна, 2002.
15. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск, 2001.
16. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова: лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск, 2003.
17. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск, 2013.
18. Рамза, Т.Р. Сінтаксіс. Просты сказ: Курс лекцый / Т.Р. Рамза. – Мінск, 2002.
19. Рамза, Т.Р. Сінтаксіс: Тэарэтычны курс / Т.Р. Рамза. 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск, 2006.
20. Слоўнік беларускай мовы / Нац. Акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Н.П. Еўсіевіч [і інш.]; навук. рэд. А.А. Лукашанец, В.П. Русак. – Мінск: Беларус. навука, 2012.
21. Сучасная беларуская літаратурная мова: Лексікалогія. Фанетыка. Арфаграфія.– 3-е выд. – Мінск, 1993.
22. Сучасная беларуская літаратурная мова: вучэб. дапам. / Д.В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д.В.Дзятко. – Мінск, 2017.
23. Сучасная беларуская мова. Зборнік практыкаванняў : дапаможнік / склад. :

З.І. Бадзевіч [і інш].

24. Сучасная беларуская мова. Марфалогія: дапам. для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі. – Мінск, 2018.

25. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск, 1999.

26. Чахоўская, Т.Л. Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія : тэарэтычны курс : дапаможнік / Т.Л. Чахоўская, Г.К. Чахоўскі. – Мінск, 2013.

27. Шкраба, І.Р. Лексікалогія : тэарэтычна-практычны курс / І.Р. Шкраба. – Мінск, 2012.

28. Яўневіч, М.С. Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы / М.С. Яўневіч, П.У. Сцяцко. – Мінск, 2006.

Электроннае забеспячэнне асваення дысцыпліны.

У электронным выглядзе матэрыялы размешчаны ў адукацыйным асяроддзі MOODLE універсітэта па электронным адрасе: <http://sdo.vsu.by/> – філалагічны факультэт – кафедра беларускага мовазнаўства – Сучасная беларуская мова.

Гісторыя беларускай літаратуры. Гісторыя беларускай літаратуры XX – XXI стст.

Літаратура

1. Анталогія даўняй беларускай літаратуры. XI - першая палова XVIII ст. / Пад рэд. В.А. Чамярыцкага. - Мінск, 2003.

2. Гісторыя беларускай літаратуры XI-XIX стагоддзяў. У 2 т. Т. 1. Даўняя літаратура: XI-першая палова XVIII ст. / Пад рэд. В.А. Чамярыцкага. - Мінск, 2007.

3. Гісторыя беларускай літаратуры XI-XIX стагоддзяў. У 2 т. Т. 1. Даўняя літаратура: XI-першая палова XVIII ст. / Пад рэд. В.А. Чамярыцкага. - Мінск, 2007.

4. Гісторыя беларускай літаратуры: Старажытны перыяд / Грынчык М.М., Калеснік У.А., Кароткі У.Г. – Мінск, 1998.

5. Літаратура XI-XVI стст. [уклад., камент. А.У. Бразгунова. І.У. Будзько]. – Мінск, 2011.

6. Гісторыя беларускай літаратуры: XIX - пачатак XX ст.: Падруч. для студ. філал. спец. пед. ВНУ / Агул. рэд. М. А. Лазарук, А. А. Семяновіч. — Мінск, 1998.

7. Літаратура XVII-XVIII стст. [уклад., камент. А.У. Бразгунова. І.У. Будзько]. – Мінск, 2012.

8. Лойка, А.А. Старабеларуская літаратура. – Мінск. 2001.

9. Старажытная беларуская літаратура (XII-XVII стст.) / Уклад., прадм., камент. І. Саверчанкі. - Мінск, 2007.

10. Бразгуноў, А.У. Перакладная белетрыстыка Беларусі XV – XVII стст. – Мінск, 2007.

11. Кавалёў, С.В. Літаратура Беларусі позняга Рэнесансу: жанры, творы, асобы / С.В. Кавалёў. - Мінск, 2005.

12. Кавалёў, С.В. Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу / С.В. Кавалёў. - Мінск, 2010.

13. Левшун, Л.В. История восточнославянского книжного слова XI-XVII вв. / Л.В. Левшун. - Мінск, 2001.

14. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская лацінамоўная паэзія. Ранні Рэнесанс. – Мінск, 2009.

15. Рэлігійнае пісьменства кірылічнай традыцыі XI-XV стст. / уклад., прадм., камет. Л.В. Ляўшун. – Мінск, 2013.

16. Таранеўскі, В.У. Гісторыя беларускай літаратуры XI-XVII стст.: вучэбна-метадычны комплекс. - Віцебск, 2007.

17. Беларуская літаратура XVIII-XIX стагоддзяў: 3б. тэкстаў / БДУ. Філал. фак. Каф.

гіст. беларус. літ; Склад. і аўт. камент. М. В. Хаўстовіч. — Мінск, 2000.

18. Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя / Уклад., аўт.прадм. і заўваг Казберук У. — Мінск, 2001.

19. Літаратура Беларусі: Першая палова XIX стагоддзя: Хрэстаматыя: Вучэбны дапаможнік для студ. філал. спец. ВНУ / Уклад., аўт. прадм., біягр. даведак і камент. К. А. Цвірка. — Мінск, 2000.

20. Арабей, Л. Стала песняй у народзе: Жыццё і творчасць Цёткі / Л. Арабей. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1998. — 207 с.

21. Арочка, М. М. На парозе 90-х: літаратурны агляд / М. М. Арочка, П. К. Дзюбайла, С. С. Лаўшук. — Мінск : Навука і тэхніка, 1993. — 208 с.

22. Багдановіч, І. Э. Авангард і традыцыя: Бел. паэзія на хвалі нац. адраджэння / І. Э. Багдановіч. — Мінск : Беларуская навука, 2001. — 387 с.

23. Багдановіч, І. Э. Янка Купала і рамантызм / І. Э. Багдановіч. — Мінск : Навука і тэхніка, 1989. — 210 с.

24. Баршчэўскі, Л. Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён / Л. Баршчэўскі, П. Васючэнка, М. Тычына. — Мінск, 2006. — 596 с.

25. Беларускія пісьменнікі: біябібліяграфічны слоўнік: у 6 т. / рэдкал. І. Э. Багдановіч і інш. — Мінск : Энцыклапедыкс, 1992 — 1995. — 6 т.

26. Бельскі, А. Беларуская літаратура XX стагоддзя: Гісторыя і сучаснасць / А. Бельскі. — Мінск : Аверсэв, 2005. — 271 с.

27. Бельскі, А. Галасы і вобразы: літ.-крыт. артыкулы / А. Бельскі. — Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. — 288 с.

28. Бельскі, А. І. Беларуская літаратура: XI—XX ст. : дапам. для шк., ліцэяў, гімназій, ВНУ / А. І. Бельскі, У. Г. Кароткі, П. І. Навуменка і інш. — Мінск, 2001.

29. Бельскі, А. Сучасная беларуская літаратура: станаўленне і развіццё творчых індывідуальнасцяў (80 — 90-я гг.) / А. Бельскі. — Мінск : Нар. асвета, 1997. — 254 с.

30. Бугаёў, Д. Максім Гарэцкі / Д. Бугаёў. — Мінск : Бел. навука, 2003. — 239 с.

31. Бугаёў, Д. Служэнне Беларусі: прабл. арт., літ. партр., эсэ, успаміны / Д. Бугаёў. — Мінск : Маст. літ., 2003. — 381 с.

32. Васючэнка, П. В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П. В. Васючэнка. — Мінск, 2004.

33. Васючэнка, П. В. Драматургічная спадчына Янкі Купалы / П. В. Васючэнка. — Мінск : МДЛУ, 2004. — 154 с.

34. Васючэнка, П. Сучасная беларуская драматургія / П. Васючэнка. — Мінск : Маст. літ., 2000. — 157 с.

35. Гаранін, Л. Я. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Я. Гаранін. — Мінск, Бел. навука, 1996. — 176 с.

36. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. / рэдкал. : У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. — Мінск : Беларуская навука, 1999 — 2003. — 4 т.

37. Гісторыя беларускай літаратуры: XX стагоддзе: 20—50-я гг.: / М. А. Лазарук (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларуская навука, 2000. — 416 с.

38. Гісторыя беларускай літаратуры: XX ст. (20-50-я гады) : падруч. для студ. філал. спец. ВНУ / М. А. Лазарук, А. А. Семяновіч. — Мінск : Выш. шк., 2000. — 511 с.

39. Гніламёдаў, У. Ад даўніны да сучаснасці : нарыс пра беларускую паэзію / У. Гніламёдаў — Мінск : Маст. літ., 2001. — 246 с.

40. Гніламёдаў, У. В. Янка Купала: Жыццё і творчасць / У. В. Гніламёдаў. — Мінск : Беларуская навука, 2002. — 238 с.

41. Дасаева, Т. М. Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага / Т. М. Дасаева. — Мінск : Навука і тэхніка, 1993. — 87 с.

42. Жураўлёў, В. П. Якуб Колас і паэтыка беларускага рамана / В. П. Жураўлёў. — Мінск : Бел. навука, 2004. — 208 с.

43. Кавалюк, А. С. Гісторыя беларускай літаратуры другой паловы XX ст. : вучэб.-метаад. дапам. для студ. IV-V курсаў філалагічнага факультэта гуманітарных і педагогічных спец. стацыянара і АЗН, факультэта замежных моў : у 3 ч. / А. С. Кавалюк. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2009. – Ч.2. – 59 с.
44. Казбярук, У. М. Светлай волі зычны звон: А. Гарун / У. М. Казбярук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 63 с.
45. Конан, У. Святло паэзіі і цені жыцця: Лірыка М. Багдановіча / У. Конан. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. – 208 с.
46. Коўтун, В. Стала песняю ў народзе : Асоба і творчасць Цёткі ў кантэксце станаўлення бел. класікі : дапам. для настаўніка / В. Коўтун. – Мінск : Нар. асвета, 2000. – 143 с.
47. Макарэвіч, А. М. Гісторыя беларускай літаратуры першай трэці XX ст. : дапаможнік : у 2 ч. / А. М. Макарэвіч. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2013. – Ч. 1 – 256 с.
48. Максімовіч, В. А. Беларуская літаратура першай трэці XX стагоддзя : вучэб. дапам. для студ. філал. спец. выш. навуч. устаноў / В. А. Максімовіч. — Мінск : Беларуская навука, 2006. – 424 с.
49. Максімовіч, В. А. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя : дапам., для студэнтаў філал. фак. ВНУ / В. А. Максімовіч. – Мінск : Аракул, 2000. – 352 с.
50. Мікуліч, М. Максім Танк і сучасная беларуская лірыка / М. Мікуліч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 191 с.
51. Мішчанчук, М. І. Беларуская літаратура XX ст. : вучэб. дапам. / М. І. Мішчанчук, І. С. Шпакоўскі. – Мінск : Вышэйшая школа, 2001. – 352 с.
52. Мішчанчук, М. Ёсць у паэта свой аблог цалінны: Жанрава-стылявая разнастайнасць сучаснай беларускай лірыкі / М. Мішчанчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 189 с.
53. Мушынская, Т. Ф. Беларуская літаратура 20–40-х гадоў XX стагоддзя / Т. Ф. Мушынская. – Мінск : Нар. асвета, 2000. – 223 с.
54. Навуменка, І. Я. Максім Багдановіч / І. Я. Навуменка. – Мінск : Бел. навука, 1997. – 91 с.
55. Навуменка, І. Я. Якуб Колас: нарыс жыцця і творчасці / І. Я. Навуменка. – Мінск : Народная асвета, 2003. – 207 с.
56. Падстаўленка, В. Ф. Беларуская літаратура першай паловы XX ст. : вучэбна-метадычны комплекс / В. Ф. Падстаўленка. – Віцебск : УА “ВДУ імя П. М. Машэрава”, 2010. – 119 с.
57. Рагойша, В. П. Вяршыні: 3 невядомага і забытага пра Я. Купалу, Я. Коласа і М. Багдановіча / В. П. Рагойша. – Мінск : Універсітэцкае, 1991. – 199 с.
58. Санюк, Д. Эстэтыка творчасці Янкі Купалы / Д. Санюк. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2000. – 212 с.
59. Сучасная літаратура: каардынаты ідэйна-эстэтычнага пошуку / навук. рэд. В. М. Стральцова [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2008. – 286 с.
60. Чыгрын, І. П. Паміж былым і будучым: проза Максіма Гарэцкага / І. П. Чыгрын. – Мінск : Бел. навука, 2003. – 188 с.
61. Чыгрын, І. П. Рэальнае і магчымае: проза Якуба Коласа / І. П. Чыгрын. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 221 с.
62. Янка Купала і Якуб Колас у кантэксце славянскіх літаратур : матэрыялы Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск, 3 - 4 кастрычніка 2002 г.) / У. В. Гніламёдаў [гл. рэд.] (і інш.). – Мінск : Бел. навука, 2002. – 319 с.
63. Ярош, М. Р. Пясняр роднай зямлі: жыццё і творчасць Я. Купалы / М. Р. Ярош. – Мінск : Навука і тэхніка, 2003. – 344 с.

Электроннае забеспячэнне асваення дысцыпліны.

У электронным выглядзе матэрыялы размешчаны ў адукацыйным асяроддзі MOODLE універсітэта па электронным адрасе: <http://sdo.vsu.by/> – філалагічны факультэт – кафедра літаратуры – Гісторыя беларускай літаратуры.

Методыка выкладання беларускай мовы

Літаратура

1. Образовательные стандарты общего среднего образования. Утв. Постановлением Министерства образования Республики Беларусь 26.12.2018 № 125 // <https://www.adu.by/images/2019/01/obr-standarty-ob-sred-obrazovaniya>.
2. Ацэнка вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце “Беларуская мова” // <http://sch2.belynichi.edu.by/be/main.aspx?guid=1661>.
3. Валочка, Г.М. Развіццё звязнага маўлення школьнікаў / Г.М. Валочка. – Мінск, 2005.
4. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання: Беларуская мова: V – XI класы.
5. Гамеза, Л.М. Лінгваметадычная сістэма ўзбагачэння слоўнікавага запасу школьнікаў / Л. М. Гамеза. – Мінск, 2002.
6. Ермаловіч, А.В. Сачыненні-апісані: тэорыя і практыка / А. В. Ермаловіч. – Мінск, 2005.
7. Метадычныя рэкамендацыі па фарміраванні культуры вуснага і пісьмовага маўлення ва ўстановах адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі. – Мінск, 2013.
8. Ляшчынская, В.А. Методыка выкладання беларускай мовы: вуч. дапаможнік / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Мінск, 2007.
9. Методыка выкладання беларускай мовы: вучэб. дапам. / Пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мінск, 2007.
10. Мурина, Л.А. Методика русского языка в школах Белоруссии: учеб. пособие Л.А. Мурина. – Минск, 1990.
11. Протчанка, В.У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка. – Мінск, 2001.
12. Яленскі, М.Г. Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка: вучэб. дапам. / М. Г. Яленскі. – Мінск, 2005.
13. Яленскі, М.Г. Методыка выкладання беларускай мовы: практыкум: вучэб. дапам. / М. Г. Яленскі, У. П. Саўко, Л. С. Васюковіч. – Мінск, 2006.
14. Электронны рэсурс Методыка выкладання беларускай мовы / Склад. С.В. Мартынкевіч // <https://sdo.vsu.by/course/view.php?id=716>.

Электроннае забеспячэнне асваення дысцыпліны.

У электронным выглядзе матэрыялы размешчаны ў адукацыйным асяроддзі MOODLE універсітэта па электронным адрасе: <http://sdo.vsu.by/> – філалагічны факультэт – кафедра беларускага мовазнаўства – Методыка выкладання беларускай мовы.

Методыка выкладання беларускай літаратуры

Літаратура

1. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” (I-X класы) // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 96-100.
2. Канцэпцыя вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 80-89.

3. Богданова, О.Ю. Методика преподавания литературы: учебник для студентов вузов, обучающихся по педагогическим специальностям / О.Ю. Богданова, С.А. Леонов, В.Ф. Чертов. – М., 1999.
4. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская літаратура. V–XI класы / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь. – Мн., 2012.
5. Вывучэнне літаратуры: пытанні метадыкі / пад рэд. В.У. Івашына. – Мн., 1980.
6. Вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай: зб. артыкулаў / пад. рэд. М.А. Лазарука. – Мн., 1994.
7. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры / пад. аг. рэд. С.І.Цыбульскай. – Мн., 2006.
8. Лазарук, М.А. Навучанне і выхаванне творчасцю / М.А. Лазарук. – Мн., 1996.
9. Лугоўскі, А.І. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб.-метад. дапам. / А.І. Лугоўскі. – 3-е выд. – Мінск, 2007.
10. Лугоўскі, А.І. Слоўнік студэнта-філолага па метадыцы выкладання беларускай літаратуры / А.І.Лугоўскі. – 2-е выд. – Мінск, 2008.
11. Ляшук, В.Я. Вывучэнне беларускай літаратуры ў школе: гіст.- метад. нарыс (даваенны перыяд) / В.Я. Ляшук – Мінск, 1994.
12. Ляшук, В.Я. Літаратурнае краязнаўства ў школе / В.Я. Ляшук. – Мн., 1991.
13. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапам. / Л.В. Асташонак, Г.С. Гарадко, Г.М. Ішчанка [і інш.]; пад рэд. В.Я.Ляшук. – Мінск, 2002.
14. Методика преподавания литературы: пособие для студентов и преподавателей: В 2 ч. / под ред.: О.Ю. Богдановой, В.Г. Маранцмана. – М., 1995.
15. Методика преподавания литературы: учебник для студентов пед. институтов / под ред. З.Я. Рез. – 2-е изд., дораб. – М., 1985.
16. Методика преподавания литературы: Учебная хрестоматия-практикум: для студентов высших пед. учеб. заведений / автор-составитель Б.А. Ланин. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 2007.
17. Мішчанчук, М.І. Настаўніку – пра настаўнікаў / М.І. Мішчанчук. – Мн., 1989
18. Нестандартныя ўрокі па беларускай мове і літаратуры. 5 – 11 класы: дапам для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў / А.М. Евіч [і інш.]. – Мазыр, 2009.
19. Пазакласная праца па беларускай мове і літаратуры: дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў. – Мн., 2007.
20. Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах. – Зб. нарм. дак. МА РБ. – 2007. – № 17.
21. Рашэтнікава, Н.Б. Практикум па метадыцы выкладання беларускай літаратуры: вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў / Н.Б. Рашэтнікава, В.Ю. Дылеўская. – Мінск, 1996.
22. Рашэтнікава, Н.Б. Хрэстаматыя па метадыцы выкладання беларускай літаратуры / Н.Б. Рашэтнікава, В.Я. Дылеўская, В.У. Праскаловіч. – Мн., 1999.
23. Руцкая, А.В. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапам. / А.В. Руцкая, М.У. Грынько. – Мінск, 2010.
24. Руцкая, А. Пазакласная праца па беларускай літаратуры: дапам. для настаўнікаў / А.Руцкая. – Мн., 2000.
25. Урок літаратуры ў школе: кніга для настаўніка // М.А.Лазарук [і інш.]; пад.рэд. М.А.Лазарука, В.У.Івашына. – Мн., 1995.

Электроннае забеспячэнне асваення дысцыпліны.

У электронным выглядзе матэрыялы размешчаны ў адукацыйным асяроддзі MOODLE універсітэта па электронным адрасе: <http://sdo.vsu.by/> – філалагічны факультэт – кафедра літаратуры – Методыка выкладання беларускай літаратуры.